

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΟΝΣΤΡΟΥΞΙΟΝΙΣΜΟΣ: ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ
ΑΣΠΑΣΙΑΣ ΚΑΒΑΚΛΙΩΤΗ

A.M. 2700

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΑΝΟΛΗΣ ΔΑΦΕΡΜΟΣ

Ρέθυμνο 2015-2016

*Στον έρωτα της ζωής μου,
τον Αδερφό μου*

Γιατί τις περισσότερες φορές αυτοί δεν ασχολούνται διάλου με την αναζήτηση τούτη, προϋποθέτοντας ότι ο καθένας που αναφέρεται στην έννοια ξέρει ήδη από μόνος του τι σημαίνει αυτή η λέξη. Τελευταία μπορούσε κανείς όλο και περισσότερο να θεωρεί τον εαυτό του απαλλαγμένο από τον κόπο να συσκοτίζεται για την έννοια, εφόσον, ακριβώς όπως ήταν μόδα για ένα διάστημα να λένε κάθε δυνατό κακό για τη φαντασία και μετά για τη μνήμη, έτσι και στη φιλοσοφία έγινε προ πολλού συνήθεια και ως ένα σημείο ισχύει ακόμα και τώρα να συσσωρεύουν κάθε είδους δυσφήμιση στην έννοια, να καταφρονούν αυτό που αποτελεί το ύψιστο πεδίο του νοείν και να θεωρούν, απεναντίας, ως το επιστημονικό και ηθικό αποκορύφωμα το ακατανόητο και μη-κατανοείν.

Georg, W. F. Hegel, *Επιστήμη της Λογικής: Διδασκαλία περί της Έννοιας*, σ. 122.

Εάν αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι η αλήθεια, αλλά μόνο η αφηγηματική-ιστορία, όπως συμβαίνει μέσα στο παραστασιακό και φαινομενικό νοείν, τότε είναι σίγουρο πως δε χρειάζεται παρά να ακούμαστε στην αφήγηση, σύμφωνα με την οποία αρχίζουμε με συναισθήματα κι εποπτείες και από το πολλαπλό αυτών η διάνοια αποσπά μια καθολικότητα ή κάτι το αφηρημένο. Γι' αυτό δε το σκοπό έχει ανάγκη, όπως είναι φυσικό, εκείνη τη βάση [των συναισθημάτων κι εποπτειών], η οποία, κατά τη διαδικασία της αφάιρεσης, παραμένει στο παραστασιακό-νοείν και ακόμη μέσα στην όλη ρεαλιστική ύπαρξη, με την οποία πρωτοπαρουσιάστηκε. Η φιλοσοφία όμως δεν προσορίζεται να είναι αφήγηση αυτού που συμβαίνει, αλλά μια γνώση αυτού που είναι αληθές μέσα σε ό,τι συμβαίνει. Και ακόμη, ξεκινώντας από το αληθές, οφείλει να συλλαμβάνει εννοιακά εκείνο το οποίο, μέσα στην αφήγηση, εμφανίζεται ως ένα απλό συμβαίνειν.

Georg, W. F. Hegel, *Επιστήμη της Λογικής: Διδασκαλία περί της Έννοιας*, σ. 137.

Παρατηρώ την ιστορία των θησαυρών που ανακαλύψατε. Και ξέρω τη συνέχεια! Η σοφία μου είναι περιφρονημένη όσο και το χάος. Τι είναι το δικό μου το Μηδέν μπροστά στο ζάφνιασμα που σας περιμένει;

Αρθούρος Ρεμπώ, *Μια εποχή στην Κόλαση*, σ. 94.

Περιεχόμενα

❖ Εισαγωγή.....	5
-----------------	---

Πρώτο Μέρος

❖ Η κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας.....	7
❖ Η πρόμη φάση του Gergen.....	19
❖ Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις του Serge Moscovici.....	23
❖ Η αποδόμηση ως εναλλακτική στην κρίση.....	29

Δεύτερο Μέρος

❖ Επιστημολογικές διοράσεις σχετικά με τη θεώρηση της γλώσσας στον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό.....	35
❖ Η κατασκευή του υποκειμένου στον Κορεσμένο Εαυτό.....	52
❖ Πολυφρένεια ή συνείδηση.....	53
❖ Λέξεις-καθρέπτες.....	58
❖ Φιλελευθεροποίηση και διάδοση των ιδεών.....	62
❖ Relational Being, σχεσιακότητα και σχεσιακές πραγματικότητες.....	67
❖ Η σημασία της σχεσιακότητας.....	67
❖ Ο κίνδυνος του τρεκλίσματος.....	73
❖ Η γλώσσα ως σχεσιακό επίτευγμα.....	76

❖ Τρίτο Μέρος

❖ Εισαγωγή.....	80
❖ Ρεαλισμός vs σχετικισμός: η αιώνια διαμάχη.....	80
❖ Προς μια επανεννοιολόγηση της ηθικής.....	86

❖ Συμπεράσματα.....	95
❖ Βιβλιογραφία.....	99

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό της τη μελέτη του ρεύματος του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού όπως αυτός διαμορφώθηκε στο πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας από τον Kenneth Gergen. Η ανάλυση ξεκινά έχοντας ως χρονικό σημείο εκκίνησης της τα τέλη της δεκαετίας του 60' και τις αρχές του 70' και φτάνει μέχρι και το σήμερα επιχειρώντας να καλύψει τρεις ερευνητικούς σκοπούς οι οποίοι συγκροτούν και το σκελετό της εργασίας. Αυτό σημαίνει πως η εργασία αρθρώνεται στη βάση τριών θεματικών και αναλυτικών αξόνων καθένας από τους οποίους αποσκοπεί στην ανάδειξη διαφορετικών διαστάσεων σχετικά με τη μελέτη του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού.

Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος άξονας της ανάλυσης αποσκοπεί στην παρουσίαση μιας σειράς ιστορικών κι ερευνητικών παραγόντων που κατέστησαν αναγκαία την ανάπτυξη του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού στο πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε ότι ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός δεν εμφανίστηκε ούτε τυχαία ούτε αυθόρμητα στο πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας αλλά, πως ήταν ο ίδιος όπως και μια σειρά από άλλα ρεύματα, το άμεσο θεωρητικό απότοκο μιας ομάδας κρισιακών συγκυριών στα πλαίσια της Κοινωνικής Ψυχολογίας που έλαβαν τον προσδιορισμό «κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας». Ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός όπως και τα υπόλοιπα αυτά ρεύματα συμπορεύτηκαν με μια έντονη ανάγκη για την παραγωγή νέων μορφών γνώσης εντός του πεδίου. Για το λόγο αυτό το πρώτο μέρος της πρώτης ενότητας αφορά στην περιγραφή της κρίσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας έτσι ώστε να γίνει κατανοητή η σύλληψη του πλαισίου που επενέργησε ως ιστορικός και θεωρητικός εκκολάπτης για μια σειρά από νέες μορφές Κοινωνικής Ψυχολογίας που συμπεριλάμβαναν και τον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό. Στη συνέχεια αποσκοπούμε να εξετάσουμε πιο συγκεκριμένα τις εσωτερικές αντιστοιχίες που φάνηκαν να είναι κοινές ανάμεσα σε κάποια από αυτά τα ρεύματα και στον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό. Η επιλογή των διαφορετικών ρευμάτων που θα παρουσιαστούν αφορούν σε εκείνα τα ρεύματα με τα οποία ταυτοποιούμε πως ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός μοιράζεται τις περισσότερες ομοιότητες. Η ανάλυση αυτή έχει σκοπό να διευκολύνει την παρουσίαση των βασικών παραδοχών του Κοινωνικού

Κονστρουξιονισμού στα επόμενα κεφάλαια αλλά και να υποβοηθήσει τη σύντομη αναφορά στα πρώτα μεθοδολογικά κείμενα του Gergen.

Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει αποκλειστικά στη λεπτομερή ανάπτυξη των σημαντικότερων αρχών του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού όπως αυτός απαντάται σε διαφορετικές φάσεις χρονικού εντοπισμού κι επικεντρώνεται γύρω από κείμενα που θεωρούμε εξαιρετικά κομβικά για την κατανόηση του Κονστρουξιονισμού του Gergen. Η ενότητα χωρίζεται σε τρία μέρη καθένα από τα οποία ανταποκρίνονται σε διακριτές περιόδους εξέλιξης της Κονστρουξιονιστικής θεωρίας. Οι αναλύσεις αυτές θα συνοδεύονται κάποιες φορές από κριτικά σχόλια που θα παρουσιάζονται κυρίως προς το τέλος της ανάλυσης αλλά δε θα εξαντλούν την κριτική παράθεση. Δεν αποκλείονται περιπτώσεις στις οποίες η κριτική είναι ενσωματωμένη στα ίδια τα Κονστρουξιονιστικά επιχειρήματα. Αυτό συνέβη κάποιες φορές προκειμένου να αποδώσουμε μια πιο συμπαγή κατανόηση των θέσεων του Gergen. Ο βαθμός στον οποίο το επιτύχαμε αποτελεί και το συνολικό διακύβευμα της εργασίας.

Τέλος, επιθυμούμε να αναδείξουμε δυο από τα κομβικότερα είδη κριτικής που θα μπορούσαν, αν ληφθούν υπόψη από τον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό, να τον οδηγήσουν σε ένα άλλο επίπεδο θεωρητικής ανάλυσης της πραγματικότητας και της πολυδιάστατης φύσης της. Οι εν λόγω κριτικές περιλαμβάνουν επιχειρήματα που δεν έχουν παρουσιαστεί καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας. Θέτουμε ως απώτερη προθετικότητα τη σύλληψη μιας έννοιας της ηθικής και ρεαλιστικής πράξης και αναμένουμε οι αναλύσεις μας να αποτελούν κάτι περισσότερο από απλές ρητορικές αναφορές.

Η κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας

Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μια σύντομη παρουσίαση της κρίσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Παρά το γεγονός ότι το μεγαλύτερο κομμάτι της συγγραφικής συνεισφοράς στην ενότητα της κρίσης εκκίνησε γύρω στις αρχές της δεκαετίας του 70' και κορύφωσε τον αριθμό των βιβλιογραφικών του αναφορών γύρω στα μέσα και στα τέλη της εν λόγω δεκαετίας, εντούτοις παρατηρούμε ότι η θεματική της κρίσης δεν έχει εξαλειφθεί από τους επιστημονικούς διαλόγους που διεξάγονται στα πλαίσια της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Για το λόγο αυτό, η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας καλύπτει ένα εύρος χρονικής έκτασης η οποία αφορά τόσο στα πρώτα στάδια της εμφάνισης του φαινομένου της κρίσης όσο και τις νεότερες αναφορές οι οποίες επεκτείνονται μέχρι το σήμερα. Πρέπει να επισημανθεί ότι αν και οι περισσότερες αναφορές του παρόντος υποκεφαλαίου αφορούν την παρουσίαση της κρίσης όπως αυτή βιώθηκε κι εννοιολογήθηκε από τα μέσα της δεκαετίας του 70' μέχρι και τα μέσα της επόμενης δεκαετίας, επιλέγουμε να μην περιοριστούμε στην αποκλειστική παράθεση των συμπερασμάτων της συγκεκριμένης περιόδου και να διευρύνουμε το χρονικό εύρος των αναφορών, ευελπιστώντας σε μια συστηματικότερη και πιο σφαιρική απεικόνιση της κρίσης.

Θα υποστηρίξουμε την υπόθεση ότι η κρίση δεν προέκυψε σαν ένα ουδέτερο φαινόμενο στα πλαίσια της Κοινωνικής Ψυχολογίας αλλά ότι αντικατοπτρίζει τις βαθύτερες θεωρητικές κι ερευνητικές ανησυχίες πολλών κοινωνικών ψυχολόγων οι οποίοι παρατήρησαν ότι ο κλάδος της Κοινωνικής Ψυχολογίας κάπου στα τέλη της δεκαετίας του 60' και στις αρχές της δεκαετίας του 70' δέχτηκε μια σειρά από στοχευμένες επιθέσεις που έκαναν αναπόφευκτο το αίσθημα της κρίσης. Θα προτείνουμε ότι η κρίση δεν αποτελεί ένα ξέχωρο ή ανεξάρτητο τμήμα της Κοινωνικής Ψυχολογίας αλλά ότι αποτελεί ένα σύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο που είναι άμεσα συνυφασμένο με την ίδια τη μορφή και τα χαρακτηριστικά που έχει έρθει να λάβει ο κλάδος της Ψυχολογίας ως ανήκοντας στη γενικότερη εικόνα μιας επιστήμης με πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Το παρόν υποκεφάλαιο δε θα απασχοληθεί με την εξαγωγή ενός γενικευτικού ορισμού της κρίσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας καθώς μια εννοιολόγηση ή ένας

ορισμός της κρίσης θα περιόριζε σημαντικά το εύρος και την έκταση των προβληματικών με τις οποίες αναμετρήθηκαν οι ψυχολόγοι που συνεισέφεραν στο διάλογο της κρίσης και θα παρείχε την αποσπασματική κι ελλιπή περιγραφή ενός πολύπλευρου φαινομένου που μόνο ως τέτοιο θα μπορούσε να ιδωθεί. Ακριβώς στη βάση αυτής της πρότασης οι συγκεκριμένες διαστάσεις της κρίσης που θα αναλάβει να εκθέσει αυτό το υποκεφάλαιο θα παρουσιαστούν συνοδευόμενες με εκείνο τον αριθμό των λεπτομερειών που θεωρούμε πως είναι απαραίτητος έτσι ώστε να διευκολυνθεί μια εύκολη μετάβαση στο επόμενο κεφάλαιο. Κάπως έτσι, στο υποκεφάλαιο αυτό, θα γίνει μια προσπάθεια ανάδειξης των βασικότερων και πιο θεμελιωδών διαστάσεων που ανέδειξαν τους περιορισμούς του πεδίου της Κοινωνικής Ψυχολογίας και που οδήγησαν στην έννοια της κρίσης. Κάποιες από τις αιτίες αυτές αφορούν στους μεθοδολογικούς περιορισμούς του ψυχολογικού πειράματος. Σκοπός αυτού του υποκεφαλαίου είναι να παρουσιάσει κάποιες από τις συνιστώσες αυτών των περιορισμών έτσι ώστε να διευκολύνει την κατανόηση των λόγων που έκαναν αισθητή τη επιθυμία πολλών κοινωνικών ψυχολόγων να πραγματώσουν ένα διαφορετικό είδος Κοινωνικής Ψυχολογίας. Το αν και το σε ποιο βαθμό το κατάφεραν αποτελεί το διακύβευμα ολόκληρης της εργασίας. Η ανάλυση των ρευμάτων του επόμενου υποκεφαλαίου έγκειται ακριβώς σε αυτό το αίτημα για εσωτερική αναδιαμόρφωση που ανέκυψε ως άμεση συνέπεια των παρακάτω ερευνητικών περιορισμών.

Γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 60' και στις αρχές της δεκαετίας του 70' η Κοινωνική Ψυχολογία βιώνει μια κατάσταση κρίσης. Αν και δεν βιώνουν όλοι οι κοινωνικοί ψυχολόγοι ότι το πεδίο τους βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης εντούτοις, υπάρχει ένας αξιοσημείωτος αριθμός ενεργών κοινωνικών ψυχολόγων ο οποίος πιστεύει ότι το πεδίο του βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης¹. Εκείνο το

¹ Nederhof & Zwiier (1983), σ. 264. Αν και η έρευνα των παραπάνω συγγραφέων πραγματοποιείται στις αρχές της δεκαετίας του 80', αυτό δεν πρέπει να αποτελεί ένδειξη μιας αργοπορημένης εμπειρικής ανταπόκρισης σε ένα φαινόμενο που άρχισε και τελείωσε κατά τη διάρκεια των δύο προηγούμενων δεκαετιών. Αντιθέτως, θα πρέπει να ιδωθεί σαν μια εμπειρική απόδειξη της συνέχειας της κρίσης και στα μέσα της δεκαετίας του 80' κι όχι του τερματισμού της που θα απέρρευε από την αφελή πίστη στην αυθόρμητη επίλυση των προβληματικών της κρίσης που θα συνεπαγόταν μια επισκόπηση της ήδη υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Ως εκ τούτου τα εν λόγω ευρήματα πρέπει να θεωρηθούν στην άμεση συνάφειά τους με ένα φαινόμενο που ναι μεν ξεκίνησε αρκετά χρόνια πριν αλλά που συνεχίζεται

πεδίο το οποίο δέχεται πρώτο τα πυρά της κριτικής είναι το ίδιο το πεδίο της ερευνητικής πρακτικής. Κάποιες γενικές παρατηρήσεις επάνω στα επιτεύγματα της έρευνας που πραγματοποιείται στα πλαίσια της Κοινωνικής Ψυχολογίας δείχνουν ότι ενώ εξωτερικά το πεδίο φαίνεται να ακμάζει, δεδομένων των τεράστιων αποθεμάτων της παραγόμενης γνώσης που συσσωρεύονται ως αποτέλεσμα της αυξημένης εστίασης στη διαρκή έρευνα και τη δημοσίευση, εντούτοις αυτό το συσσωρευμένο απόθεμα αντικατοπτρίζει μια εσωτερική ένδεια καθώς δε φαίνεται να αποφέρει σημαντικές διοράσεις σε επίπεδο περιεχομενικής εμπάθυνσης, καθιστώντας την όλη διαδικασία της παραγωγής εγγενώς άκαρπη και μη εποικοδομητική². Η αναντιστοιχία ανάμεσα στην ποσοτική συσσώρευση των ερευνητικών δεδομένων και στην ερμηνευτική τους φτώχεια που αναδεικνύεται στο επίπεδο της περιεχομενικής ανάλυσης της συμβολής τους, αντανακλά ένα ακόμη πρόσθετο αλλά εξίσου σημαντικό μεθοδολογικό τέλμα. Το μεθοδολογικό αυτό τέλμα αφορούσε στην αδυναμία του πεδίου να θέσει και να διαμορφώσει τα ορθά ερωτήματα σύμφωνα με τα οποία θα προσανατόλιζε την ίδια την ερευνητική της πρακτική.

Η αναπαραγωγή και η διαίωσιση ενός τέτοιου είδους ερευνητικού ήθους προσανατολισμένου στην εξωτερική, φαινομενική πρόοδο του πεδίου δε θα μπορούσε να είναι ανεξάρτητη των ερευνητικών στοχεύσεων τις οποίες καθιέρωσε το πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας στο προκαταρκτικό στάδιο της καθιέρωσης της ερευνητικής της διαδικασίας. Στο στάδιο αυτό εκτελούνται μια σειρά από κομβικές για την εξέλιξη της έρευνας διαδικασίες όπως η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων, των ερευνητικών υποθέσεων και των υποθέσεων εργασίας στις οποίες θα επιχειρήσει το συγκεκριμένο μεθοδολογικό πρόγραμμα να απαντήσει. Ο Armistead³ υποστηρίζει ότι το πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας απέτυχε να θέσει και να διατυπώσει ερωτήσεις σχετικές με την εμπειρία, τα προβλήματα της καθημερινής ζωής και των ανθρώπων, για τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας και για τον τρόπο με τον οποίο αυτή η λειτουργία σχετίζεται κι επηρεάζει τους ανθρώπους και για το λόγο αυτό απομακρύνθηκε σημαντικά από τον πιο ουσιαστικό της ρόλο απογοητεύοντας πολλούς από τους επαγγελματίες

εξαιτίας της αδυναμίας απάντησης σε πολλά από τα ερωτήματα που έθεσε κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ετών.

² Sherif (1977), σ. 368.

³ Armistead (1975), σ. 7.

που εργάστηκαν κάτω από ένα πλαίσιο διαφορετικών ερευνητικών κατευθύνσεων.

Εκείνη η πτυχή της ερευνητικής διαδικασίας που έγινε το επίκεντρο της συζήτησης για την κρίση και η οποία απασχόλησε μεγάλο μέρος των συνεισφερόντων στο διάλογο ήταν η κριτική του ψυχολογικού πειράματος ως προς τη μεθοδολογία του. Κάποιοι από τους κοινωνικούς ψυχολόγους που έλαβαν μέρος στο διάλογο της κρίσης ως προς αυτή της τη διάσταση ανέδειξαν το ζήτημα της εστίασης σε εξωτερικούς, επιδεικτικούς παράγοντες που εξομοιώνουν τις δυνατότητες μιας κατώτερης βαθμίδας τεχνικής επάρκειας και ενός απλοϊκού πειραματικού χειρισμού με αυτές της ουσιαστικής συμβολής στο πεδίο⁴. Άλλοι έδωσαν έμφαση στην αδυναμία των τεχνητών πειραματικών συνθηκών να προσιδιάσουν στις πραγματικές συνθήκες της καθημερινής εμπειρίας ενώ ανέδειξαν τη μεθοδολογική αξία των ισχυρισμών και των ερμηνειών των ίδιων των συμμετεχόντων σχετικά με την αξιολόγηση των πειραματικών καταστάσεων⁵ όπως επίσης και την επίδραση της παρουσίας του πειραματιστή στο υποκείμενο της πειραματικής διαδικασίας⁶. Υπήρξαν σαφείς αναφορές εναντίον των γραμμικών μοντέλων εξήγησης που προεξοφλούσαν μια απλουστευτική ερμηνεία βασισμένη στον αιτιώδη χειρισμό της ανεξάρτητης μεταβλητής επάνω στην εξαρτημένη μεταβλητή και της οποίας οι απλουστευτικές ιδιότητες αδυνατούν να λάβουν υπόψη τους τις σύνθετες διαδικασίες κάτω από τις οποίες συντάσσονται οι περίπλοκες μεταβλητές του γνωστικού και του κοινωνικού συστήματος⁷. Σε κάθε περίπτωση φάνηκε ότι ο πειραματικός προσανατολισμός στην ψυχολογία αποδεικνύεται εξαιρετικά ανεπαρκής όταν αυτή επιχειρεί να αποκτήσει το κύρος μιας αυστηρής, θετικής επιστήμης όταν αυτή επιχειρεί να αυξήσει την ερευνητική της επιρροή επάνω σε συνθήκες πειραματικών περιβαλλόντων στις οποίες και ασκεί μεγάλο έλεγχο αλλά την ίδια στιγμή υπονομεύοντας και αδιαφορώντας για τους εξωπειραματικούς παράγοντες των πραγματικών συνθηκών⁸. Ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα στα οποία οδήγησε η μεθοδολογική κριτική ήταν πως η καθιέρωση του

⁴ Ring (1967), σ. 116, 117.

⁵ Harré & Secord (1976), σ. 51, 57, 60.

⁶ Elms (1975), σ. 1.

⁷ McGuire (1976), σ. 35, 37.

⁸ Kressel (1990), σ. 12.

πειραματισμού ως της αποδεκτής ερευνητικής πρακτικής στα πλαίσια της Κοινωνικής Ψυχολογίας καλλιέργησε ένα ιδιαίτερος «πειραματιστικό» κλίμα που είχε ως συνέπεια την ανάπτυξη μιας σειράς μεθοδολογικών πρακτικών κι εννοιολογικών κατηγοριών οι οποίες εμφάνιζαν τεράστια απόσπαση από την πραγματικότητα⁹.

Η εξήγηση των πειραματικών ερευνών καθιερώθηκε να πραγματοποιείται με τη βοήθεια μοντέλων που ήταν όχι μόνο απλουστευτικά ως προς την απόδοση και την περιγραφή των ευρύτερων κοινωνικών συνθηκών αλλά επίσης γενικευτικά ως προς το εύρος και τη διακύμανση των καταστάσεων τις οποίες θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν. Οι περιορισμοί των απλουστευτικών μοντέλων της εξήγησης συνυπήρχαν στο πεδίο της διεξαγωγής της πειραματικής ψυχολογικής έρευνας με τις περαιτέρω παραμέτρους της γενικότητας και της ακρίβειας. Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Thorngate:

«Είναι αδύνατο για μια εξήγηση της κοινωνικής συμπεριφοράς που να είναι ταυτόχρονα γενική, απλή και ακριβής. Ίσως διαμορφώνουμε εξηγήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς που είναι απλές και ακριβείς αλλά για να το κάνουμε πρέπει απαραίτητα να περιορίσουμε τις εξηγήσεις μας σε ένα περιορισμένο πεδίο ατόμων, καταστάσεων ή αντιδράσεων. Εναλλακτικά ίσως διαμορφώσουμε εξηγήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς που είναι απλές και γενικές αλλά για να το κάνουμε πρέπει να εγκαταλείψουμε την ακρίβεια είτε με το να γίνουμε ασαφείς στους ορισμούς μας είτε διατηρώντας την ακρίβεια και μειώνοντας τους δείκτες καλής προσαρμογής»¹⁰.

Το παραπάνω χωρίο μας πληροφορεί πολύ καλά σχετικά με τα ερμηνευτικά κριτήρια που διέπουν τη μεθοδολογία της πειραματικής διαδικασίας. Σαφέστατα η επιδίωξη των πειραματιστών αφορά σε μια σειρά ερμηνευτικών μοντέλων γενικών, απλών και ακριβών, όμως η κατανόηση και η εξήγηση της κοινωνικής συμπεριφοράς είναι αδύνατο να συνοψιστεί σε τρεις άκρως αναγωγιστικούς κανόνες που περιορίζουν αναπόφευκτα την αναλυτική τους δύναμη γύρω από ένα οριοθετημένο και άκρως περιοριστικό σύνολο εννοιολογικής απόδοσης.

Η ιδέα της όσο το δυνατότερο συμπυκνωμένης απόδοσης σύνθετων και πολυδιάστατων φαινομένων με τη χρήση συγκεκριμένων, λειτουργικοποιημένων κατηγοριών ανάλυσης υιοθετήθηκε από την πειραματική ψυχολογία σαν ένα δάνειο προερχόμενο από τις φυσικές επιστήμες. Οι φυσικές επιστήμες καθοδηγούμενες από

⁹ Still (1998), σ. 60.

¹⁰ Thorngate (1976), σ. 126.

τις φιλοσοφικές ενέργειες του λογικού θετικισμού, ήταν δεσμευμένες στην αναζήτηση και την ανακάλυψη γενικών και παγκοσμίως ισχυόντων νόμων, οι οποίοι θα αφορούσαν σε κάθε επιμέρους και μεμονωμένο δεδομένο προς παρατήρηση. Η ψυχολογία υιοθέτησε τις επιστημολογικές θέσεις του θετικισμού εφαρμόζοντας τας στο πεδίο της πειραματικής έρευνας και αποσκοπώντας στη μελέτη όχι των νόμων των φυσικών φαινομένων αλλά των «γενικών νόμων της κοινωνικής συμπεριφοράς»¹¹. Αυτοί οι γενικοί νόμοι μπορούσαν να εξαχθούν στη βάση μιας σειρά μεταβλητών οι οποίες θα προσδιορίζονταν λειτουργικά, δηλαδή θα αποκτούσαν τον χαρακτήρα μιας ποσοτικά ερευνώμενης και εξωτερικά εκφρασμένης μεταβλητής¹². Όπως ήταν αναμενόμενο ψυχολογικές διαδικασίες που δε μπορούσαν να προσδιοριστούν λειτουργικά και άρα να μετρηθούν ή να επιβεβαιωθούν εμπειρικά, απορρίφθηκαν ως μεταφυσικές. Η Ψυχολογία στην προσπάθειά της να αποκτήσει το κύρος μιας φυσικής αντικειμενικής κι αξιολογικά ουδέτερης επιστήμης επιχείρησε μια κατανόηση της σύνθετης ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσα από τη στοιχειώδη ανάλυση μεμονωμένων και απλούστερων μονάδων της συμπεριφοράς¹³ και το πείραμα θα χρησίμευε σαν ένα βασικό όργανο ανακάλυψης αυτών των στοιχειωδών μοτίβων της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Οι ψυχολογικές εκείνες διαδικασίες οι οποίες δε μπορούσαν να ανταποκριθούν στις συγκεκριμένες συνθήκες της στοιχειακής ανάλυσης και του πειραματικού απομονωτισμού κι επιμερισμού αποκηρύχθηκαν από τη γενικότερη προσπάθεια για εξαγωγή αντικειμενικών και παγκόσμιων νόμων θεωρούμενες ως υποκειμενικοί παράγοντες¹⁴ που μολύνουν τις αντικειμενικές προσπάθειες της πειραματικής έρευνας.

Μια μερίδα κοινωνικών ψυχολόγων απέδωσαν την αποτυχία των πειραματικών ερευνών να πραγματοποιήσουν ουσιαστικές συνεισφορές στο πεδίο της κοινωνικής πραγματικότητας και κατανόησης στον ιδιαίτερος αυξημένο βαθμό της διάσπασης που επικρατεί στα πλαίσια της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Η εν λόγω διάσπαση εκφράζεται τόσο στο επίπεδο της ερμηνείας των αποτελεσμάτων όσο και στην αδυναμία της ερευνητικής πρακτικής να αρθρώσει ένα ενοποιημένο πρόγραμμα των

¹¹ Armistead (1976), σ. 14.

¹² Armistead (1976), σ. 12.

¹³ Kim (1999), σ. 3.

¹⁴ Kim (1999), σ. 8.

προς μελέτη φαινομένων. Συνήθως τα αποτελέσματα των πειραματικών ερευνών παρουσιάζονται ως ασυνάρτητα, κατακερματισμένα και χαρακτηριζόμενα από μια βαθιά έλλειψη συνοχής κι επαρκώς αναπτυγμένης θεωρητικής δραστηριότητας κι ερευνητικής πρακτικής¹⁵.

Αλλά ακόμη και οι αιτίες αυτών των διασπαστικών χαρακτηριστικών είναι προϊόν αμφιλεγόμενου προσδιορισμού στα πλαίσια της βιβλιογραφίας. Κάποιοι ερευνητές ανιχνεύουν την κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας στην τοποθέτησή της στο διάκενο που υπάρχει ανάμεσα σε εκείνους τους εκπροσώπους που τείνουν να την ταυτίζουν με ανθρωποκεντρικές, εστιασμένες στη δράση διαδικασίες και σε εκείνους που επιθυμούν να αποτελεί ένα αντικειμενικό κι επιστημονικά αναγνωρισμένο πεδίο¹⁶. Άλλοι δείχνουν να ανιχνεύουν μια αμιγώς καταταμητική τάση που χρωστά τη γενικευμένη παρουσία της στην προοδευτική εξειδίκευση που ευνοείται από ερευνητές που συναγωνίζονται ο ένας τον άλλο στην απόκτηση μιας ολοένα και πιο εστιασμένης εικόνας μιας επιμέρους πτυχής ενός φαινομένου που δύσκολα μπορεί να ιδωθεί ως μέρος μιας ολότητας¹⁷. Υπάρχουν κι εκείνοι οι οποίοι, ενώ πιστεύουν ότι η Ψυχολογία κατέχει τον αναγκαίο βαθμό της μεθοδολογικής εκλέπτυνσης που απαιτείται για την εξαγωγή νοηματοδοτημένων συμπερασμάτων, εντούτοις αδυνατούν να συνδυάσουν αυτό το βαθμό της μεθοδολογικής ωριμότητας με αυτόν των συνεκτικών συμπερασμάτων και της οργανωμένης γνώσης¹⁸. Ο πειραματισμός έχει ευνοήσει την καλλιέργεια μιας αυξημένα αποσπασμένης και ασύμβατης σχέσης ανάμεσα στο τεράστιο πλήθος των ερευνητικών ευρημάτων¹⁹. Η πλειονότητα των πειραματικών ερευνών παράγουν ένα συνονθύλευμα αποτελεσμάτων που μετά βίας μπορεί να αποτελέσει ένα ενιαίο και συνεκτικό όλο από το οποίο να μπορέσουν να εξαχθούν κάποια γενικά συμπεράσματα σχετικά με τη φύση και το χαρακτήρα της κοινωνικής ζωής. Το πιο σύνηθες στα πλαίσια ενός τόσο αποσπασματικού πλαισίου είναι η ερευνητική συνεισφορά της κάθε μελέτης να μην αντιμετωπίζει καμία συνάφεια ως προς το περιεχόμενο, τη θεωρητική κατεύθυνση ή τον μεθοδολογικό προσανατολισμό των άλλων μελετών καθιστώντας αδύνατη την αποτίμηση της

¹⁵ Sherif (1977), σ. 373.

¹⁶ Ring (1967), σ. 115.

¹⁷ Rommetveit (1976), σ. 109.

¹⁸ Staats (1983), σ. 15, 100.

¹⁹ Staats (1983), σ. 105.

ξεχωριστής της συμβολής στα πλαίσια της γενικότερης ερευνητικής κι ερμηνευτικής διαδικασίας.

Υπάρχει τέλος εκείνη η μερίδα των ψυχολόγων που τείνουν να ανιχνεύουν τις αιτίες της διάσπασης που φανερώνονται στο πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας στην ύπαρξη δυο παράλληλων και ανταγωνιζόμενων παραδόσεων στα πλαίσια της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Κάποιοι μελετητές της κρίσης ανιχνεύουν ότι η Κοινωνική Ψυχολογία πραγματοποιείται μέσα στους θύλακες δυο διακριτών κλάδων των κοινωνικών επιστημών. Ένα μέρος της Κοινωνικής Ψυχολογίας επιτελείται από τον κλάδο της Ψυχολογίας και φέρει την ονομασία Ψυχολογική Κοινωνική Ψυχολογία ενώ ένα το άλλο της μέρος υφίσταται ως ένα κομμάτι ενσωματωμένο στην Κοινωνιολογία κι έχει επικρατήσει να αναφέρεται Κοινωνιολογική Κοινωνική Ψυχολογία²⁰. Το πρώτο κομμάτι αναπτύχθηκε ως παρακλάδι του πεδίου της γενικής ψυχολογίας, ως μια μεθοδολογική αντιπίθεση απέναντι στην απειλή της ενδοσκόπησης και καθιέρωσε μια μεθοδολογία θεμελιωμένη στη συμπεριφοριστική μελέτη των παρατηρούμενων μερών της συμπεριφοράς²¹ απαρνούμενο την ιδέα της πρόσβασης στα αληθινά περιεχόμενα της συνείδησης που πρότεινε η αυτοαναφορική παράθεση των συμμετεχόντων στις ερευνητικές διαδικασίες της ενδοσκόπησης. Το δεύτερο κομμάτι από την άλλη πλευρά αναπτύχθηκε ως απότοκο των θεωρητικών επιδράσεων της δομολειτουργιστικής θεωρίας των κοινωνικών συστημάτων του Parsons και της συμβολικής διαντίδρασης του Mead. Υπάρχει μάλιστα στη βιβλιογραφία ο ισχυρισμός ότι το πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας είναι διαιρεμένο σε τρία πρόσωπα, τα δυο από τα οποία αντιστοιχούν στο διαχωρισμό σε Ψυχολογική Κοινωνική Ψυχολογία και συμβολική διαντίδραση και το τρίτο να αποτελεί το πρόσωπο της Ψυχολογικής Κοινωνιολογίας. Κάθε πρόσωπο έχει αναπτύξει τις ιδιάζουσες στα θεωρητικά του ενδιαφέροντα μεθοδολογικές πρακτικές έρευνας αλλά η θεσμική καθιέρωση του κάθε προσώπου σε διαφορετικά πόστα των δυο διαφορετικών επιστημών έχει αποθαρρύνει την εσωτερική επικοινωνία των προσώπων μεταξύ τους με αποτέλεσμα οι τρεις μορφές άσκησης της Κοινωνικής Ψυχολογίας να μην έχουν καμία ουσιαστική ενημέρωση σχετικά τις υποθέσεις εργασίας ή τις προβληματικές που ανακύπτουν στα άλλα δύο πρόσωπα²².

²⁰ Still (1998), σ. 53, 57.

²¹ Armistead (1975), σ 11.

²² House (1977), σ. 161, 162.

Η διάσπαση του ίδιου του πεδίου της Κοινωνικής Ψυχολογίας δε δείχνει να έχει επιλυθεί ούτε στις μέρες μας όπου οι διαμάχες ανάμεσα σε παραδόσεις των οποίων οι μεθοδολογικές βάσεις βρίσκονται κάτω από μια διαρκή αντιπαράθεση η οποία αντί να επιλύει πολλές από τις αντιφατικές πλευρές του πεδίου, αντιθέτως αναπαράγει μια σειρά από παρωχημένα αδιέξοδα. Η πειραματική κοινωνική ψυχολογία εξακολουθεί να απορρίπτει τη μελέτη των υποκειμενικών εμπειριών ως «αναξιόπιστων, διαφορούμενων και μη ελέγξιμων», ενώ εναλλακτικές προσεγγίσεις προσανατολισμένες άλλοτε στην ερμηνεία του νοήματος της διαπροσωπικής εμπειρίας άλλοτε στην παροχή περιγραφικών αναφορών ως προς τη μελέτη της κοινωνικής οργάνωσης, εξακολουθούν να εκτοξεύουν τις δηκτικές τους αποστροφές απέναντι στις καταπιεστικές επιδιώξεις ενός κατ' επίφαση επιστημονισμού²³.

Η αντιπαράθεση ανάμεσα στις δυο διακριτές μορφές άσκησης της Κοινωνικής Ψυχολογίας και η κριτική του εργαστηριακού πειράματος μπορεί να αντικατοπτριστεί σε κάποιο βαθμό στην αυξημένη δυσαρέσκεια και την αμφισβήτηση απέναντι στην τεράστια επιρροή του αμερικάνικου προτύπου παραγωγής της γνώσης. Εκτός από τις μεθοδολογικές διαστάσεις που εκτέθηκαν προηγουμένως και που αφορούν στην καθεαυτό διάρθρωση της πειραματικής διαδικασίας, κάποιοι ερευνητές ανιχνεύουν μια αποσχιστική τάση εκ μέρους άλλων χωρών της αναπτυγμένης ζώνης και κάποιων από τις λεγόμενες αναπτυσσόμενες χώρες να αμφισβητήσουν την κυριαρχία της Κοινωνικής Ψυχολογίας των Ηνωμένων Πολιτειών αντιπαλεύοντας τις επεκτατικές δραστηριότητες της κυρίαρχης αμερικάνικης κοινωνικής ψυχολογίας και διεκδικώντας ένα μερίδιο στην παραγωγή της γνώσης²⁴. Οι εν λόγω προσπάθειες ερμηνεύονται διττά. Από τη μια πλευρά υπάρχει η προσπάθεια κάποιων αναπτυγμένων χωρών της Ευρώπης να εγκαθιδρύσουν μια δική τους διακριτή Κοινωνική Ψυχολογία²⁵ ενώ στον αντίποδα των ως άνω ανιχνεύεται η προσπάθεια των «τριτοκοσμικών» ψυχολογιών να αμφισβητήσουν τις εξουσιαστικές σχέσεις που αναπαράγει η αποκλειστική παραγωγή της γνώσης των άλλων δυο ψυχολογιών²⁶.

Αν ακολουθήσουμε τις ακριβείς ερμηνευτικές κατευθύνσεις της παραπάνω γραμμής σκέψης δεν είναι δύσκολο να αντιληφθούμε ότι με αφορμή τις

²³ Wetherell, McGhee & Stevens (1998), σ. 19, 22, 24, 25.

²⁴ Moghaddam (1987), σ. 912.

²⁵ Rijsman & Stroebe (1989), σ. 340.

²⁶ Moghaddam (1987), σ. 914, 912.

μεθοδολογικές κριτικές σχετικά με την αμερικάνικη πειραματική πρακτική ξεπηδούν μια σειρά από εναλλακτικές Κοινωνικές Ψυχολογίες εκπροσωπούμενες από εξ ολοκλήρου διαφορετικά κέντρα ερευνητικής και ψυχολογικής παράδοσης που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο παλεύουν να καθιερώσουν τον δικό του τρόπο προσέγγισης των ζητημάτων που αφορούν το πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Στην περίπτωση που ακολουθήσουμε όμως μια πιο ιστορική προσέγγιση για την τοποθέτηση του συγκεκριμένου θέματος θα παρατηρήσουμε ότι ο διχασμός της Κοινωνικής Ψυχολογίας σε δυο επιμέρους πεδία-πρόσωπα ερευνητικής και θεωρητικής δραστηριότητας δεν αφορά μια επίπλαστη κι εξωτερικά ή ανταγωνιστικά ιδωμένη σχέση αναφοράς. Αντιθέτως, το εν λόγω ζήτημα συνιστά ένα ζήτημα ιστορικής συνέχειας κι επιστημονικής συνεργασίας. Ουσιαστικά η κοινωνική ψυχολογία ήδη από τα πρώτα χρόνια της καθιέρωσής της ως ανεξάρτητου πεδίου του γενικού κλάδου της ψυχολογίας βρισκόταν στο μεταίχμιο ανάμεσα στους δυο κλάδους της Ψυχολογίας και της Κοινωνιολογίας. Η συστηματική ενασχόληση της Κοινωνικής Ψυχολογίας με την καθιέρωσή της ως νομιμοποιημένου και αναγνωρισμένου πεδίου της Ψυχολογικής επιστήμης κατά τη διάρκεια των πρώτων τεσσάρων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα κι η καθιέρωσή της ως ξεχωριστού πεδίου εμπειρικής δραστηριότητας κι έρευνας²⁷ ενίσχυσαν τις προσπάθειες των πρωτεργατών της αμερικάνικης κοινωνικής ψυχολογίας να ανεξαρτητοποιήσει το πεδίο της εφαρμογής των αποτελεσμάτων της και να αποκτήσει τη μορφή ενός σημαντικού πεδίου μελέτης των κοινωνικών παραγόντων. Όμως η θεσμική απόσπαση που επιβλήθηκε ανάμεσα στις δυο μορφές της Κοινωνικής Ψυχολογίας δεν εξαλείφτηκε παρ' όλο που επισκιάστηκε. Η παράδοση της Κοινωνιολογικής Κοινωνικής Ψυχολογίας επιβίωσε μέσα στα πλαίσια της κοινωνιολογικής και κοινωνικής θεωρίας και αναβίωσε την εποχή που η Ψυχολογία απαίτησε ένα σύνολο από αναπτύξεις που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν και να θεμελιώσουν τη διάβλεψη ή τη διάρθρωση ενός εναλλακτικού προγράμματος στην Κοινωνική Ψυχολογία. Τότε ήταν που οι κοινωνικοί ψυχολόγοι επανέφεραν στο προσκήνιο το εξίσου παλιό πρόσωπο της Κοινωνιολογικής Κοινωνικής Ψυχολογίας. Αυτή επέστρεψε για να διεκδικήσει τη θέση της ως αναγνωρισμένου παιδιού της Κοινωνικής Ψυχολογίας αυτή τη φορά με τη μορφή μιας σειράς μελετών ευρωπαϊών επιστημόνων που αναβίωσαν για μια ακόμη φορά την παράδοση της Κοινωνιολογικής Κοινωνικής Ψυχολογίας.

²⁷ Cartwright (1979), σ. 84, Dafermos (2015), σ. 394-395.

Οι παραδόσεις αυτές συμπορευόμενες και με το γενικότερο πνεύμα του γνωστικισμού²⁸ που ανέκυψε ως παράλληλη εναλλακτική στην κρίση, αξιοποίησαν κι ενσωμάτωσαν κάποια από τα θεωρητικά εργαλεία του γνωστικισμού -με την έντονη έμφασή του στην επεξεργασία των νοητικών λειτουργιών των υποκειμένων- στα δικά τους θεωρητικά κι ερευνητικά τους προγράμματα. Αν και οι εκπρόσωποι αυτής της νέας Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Ψυχολογίας αποκηρύσσουν το γνωστικισμό στη βάση της έμφασης της προεκβολής ενός μηχανιστικού μενταλισμού για την μελέτη των ψυχικών καταστάσεων²⁹, μια προσεκτικότερη παρατήρηση δείχνει ότι κάποιες γνωστικιστικές ιδέες έχουν διατηρηθεί σε κάποιο βαθμό σε αυτές τις εναλλακτικές προσεγγίσεις. Για παράδειγμα, ο Rom Harré ενώ δείχνει να συμπορεύεται σε μεγάλο βαθμό με την άλλη μεγάλη μόδα της εποχής του, τη «στροφή στο λόγο», και να επιχειρεί να αρθρώσει μια ψυχοκοινωνική θεώρηση με αυξημένη εστίαση στη συμβολική-εκφραστική πλευρά της κοινωνικής δράσης, δεν απαλλάσσεται τελείως από την ιδέα μιας ομάδας σχημάτων που με τη μορφή κανόνων, σεναρίων ή επεισοδίων μας καθοδηγούν στη διαδικασία εξαγωγής νοήματος³⁰. Τα «περικεκλεισμένα μοτίβα δράσης» ή τα «δομημένα συμπλέγματα επεισοδίων» προσιδιάζουν σε μια σχηματιστική-εικονική αναπαράσταση της κοινωνικής ζωής που επιβεβαιώνεται από την επιπρόσθετη απορρόφηση των υλικών συνθηκών από το συμβολικό σύμπαν³¹. Η Wendy Hollway αναγνωρίζει στην πλειονότητα των λογοψυχολογικών προσεγγίσεων την τάση απόσπασης των εξωτερικών αναφορών από την εσωτερική ζωή, οδηγώντας έτσι στην απουποκειμενοποίηση των ερευνητικών προσπαθειών των νέων μεθοδολογιών³². Η κριτική της αναγνωρίζει πως ακόμη κι αν λογοψυχολογικές προσεγγίσεις και τα ανάλογά τους απομακρύνουν το υποκείμενο από τις ερευνητικές διαδικασίες της ερμηνείας, εντούτοις εμμέσως το προϋποθέτουν και το συμπεριλαμβάνουν³³. Αυτό το

²⁸ Adair (1991), σ. 445. Μια λεπτομερέστερη ανάλυση του τρόπου με τον οποίο εκφράστηκε η εμφάνιση και η αποδοχή του γνωστικισμού στα πλαίσια της Κοινωνικής Ψυχολογίας ξεφεύγει από τους στόχους και το πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Αρκούμαστε στο να αναφέρουμε την ιδιότυπη υιοθέτηση του μενταλιστικού σχήματος των νοητικών αναπαραστάσεων-σχημάτων από πολλούς κοινωνικούς ψυχολόγους που συμμετείχαν στα διάφορα μετασχηματιστικά προγράμματα για την αναδιάρθρωση της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Ο Serge Moscovici είναι ένας από αυτούς ενώ η αντιστοίχιση της ως άνω ιδέας στη θεωρία του αναλύεται παρακάτω.

²⁹ Edwards & Potter (2011), σ 133, 145.

³⁰ Harré (1993), σ. 97.

³¹ Harré (1993), σ. 11, 25.

³² Hollway (2011), σ 209, 215.

³³ Hollway (2011), σ. 221.

οποίο μάλλον αποτυγχάνει να αναγνωρίσει η εν λόγω ανάλυση είναι πως με ή δίχως υποκείμενο, ο γνωστικιστικός μενταλισμός μπορεί να ανιχνευτεί και πάλι με τη μοναδική διαφορά ότι στον καθευτό γνωστικισμό οι διαδικασίες της σκέψης θεωρούνται τεχνητές ενώ στην λογοψυχολογία και στα μεθοδολογικά της παρακλάδια της θεωρούνται δεδομένες³⁴ (ακόμη κι όταν δε θεωρούνται δεδομένες!).

Η αναφορά στη συνεισφορά της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Ψυχολογίας με τον έντονα κοινωνιολογικό της χρωματισμό δεν αναφέρεται δίχως λόγο. Είπαμε πως μέσα από αυτές τις προσεγγίσεις αναδύθηκαν σημαντικά μεθοδολογικά, εννοιολογικά και θεωρητικά εργαλεία για τη ριζική αναδιαμόρφωση της μέχρι πρότινος κυρίαρχης πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας. Πολλοί από τους πρωτοεμφανιζόμενους ψυχολόγους της ηπειρωτικής Ευρώπης επιχείρησαν συστηματικά να προτάξουν μια σειρά από μεθοδολογικές αλλαγές κατασκευάζοντας νέες θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας και στρέφοντας το ενδιαφέρον σε νέες θεματικές ερευνητικού και θεωρητικού ενδιαφέροντος. Οι δυο από τις θεματικές που θα επιχειρήσει να θίξει το επόμενο υποκεφάλαιο (αυτή των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων και αυτή της συμβολής της αποδόμησης στη θεωρία της Κοινωνικής Ψυχολογίας) συνίστανται σε μια ερμηνευτική αποτίμηση των εννοιολογικών εργαλείων που καλλιεργήθηκαν στα πλαίσια αυτών των προσπαθειών αναζωογόνησης του πεδίου και σε μια συστηματική απόπειρα ανίχνευσης των εσωτερικών τους ομοιοτήτων με τον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό. Αν και ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα να αποτελεί μια αμερικάνικη θεωρία, αυτό δεν ακυρώνει την επιρροή που δέχτηκε και τις ομοιότητες που ανέπτυξε με πολλά ρεύματα και θεωρητικές παραδόσεις ευρωπαϊκής προέλευσης. Οι παρακάτω αναλύσεις ανιχνεύουν βασικά στοιχεία που μπορεί να υπάρχουν ανάμεσα σε προγενέστερες ή μεταγενέστερες φάσεις του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού ως ενός κινήματος εξίσου απορρέοντος από την κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Στο υποκεφάλαιο αυτό πραγματοποιήσαμε μια σύντομη ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η μεθοδολογική κρίση της πειραματικής συνθήκης οδήγησε στη διατύπωση της ανάγκης για θεωρητική αναδιαμόρφωση. Αυτό στο οποίο δόθηκε έμφαση είναι το γεγονός ότι ενώ το πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας βρέθηκε αντιμέτωπο με μια

³⁴ Adair (1991), σ. 445.

σειρά από περιορισμούς που εκφράστηκαν στο επίπεδο της ερευνητικής πρακτικής, οι τρόποι διαχείρισης κι επίλυσης της εν λόγω κρίσης απαιτούσαν αλλαγές σε επίπεδο θεωρητικής εμβάθυνσης. Οι θεωρητικές προτάσεις που ακολουθούν ανταποκρίνονται σε αυτήν ακριβώς την ανάγκη και διαμορφώνουν το θεωρητικό πλαίσιο για την παρουσίαση μιας επιπρόσθετης εναλλακτικής στην κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας, αυτή του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού.

Η πρώτη φάση του Gergen

Στην επίσημη αρθρογραφία σχετικά με την κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας αλλά και στους επίσημους κύκλους των ερευνητικών και ακαδημαϊκών διαβουλεύσεων από το 70' κι έπειτα έχει επικρατήσει η ιδέα ότι ένα καθοριστικό κείμενο συνεισέφερε στον εγκαινιασμό των συζητήσεων περί κρίσης εντός του πεδίου. Ήταν το πασίγνωστο πλέον κείμενο του Kenneth Gergen *Social Psychology as History*. Ο Gergen έχοντας ασκήσει το επάγγελμα του ψυχολόγου στην κυρίαρχη έως τότε πειραματική αρένα και απογοητευμένος από τις αυθαιρεσίες της πειραματικής συνθήκης και της ιστορικής αναποτελεσματικότητάς της να λειτουργήσει ως ένα αξιόπιστο πεδίο κοινωνικής αλλαγής, συνέταξε μαζί με μια ευρύτερη ομάδα κοινωνικών ψυχολόγων μια σειρά από κριτικές μελέτες οι οποίες συγκρότησαν τη βιβλιογραφία της κρίσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Στην παρούσα ενότητα θα πραγματευθούμε δυο κείμενα του Gergen τα οποία μας παρέχουν σημαντικές διοράσεις σχετικά με τα βασικά σημεία εστίασης των κειμένων της εποχής. Το πρώτο φέρει το όνομα που αναφέρεται παραπάνω. Το δεύτερο, *Toward Generative Theory*, εμπίπτει στην ίδια κατηγορία. Η υπόλοιπη αρθρογραφία όπως επίσης και κάποια από τα βιβλία του Gergen θα εξεταστούν σε επόμενο κεφάλαιο καθώς παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις από τα κείμενα της πρώιμης φάσης του έργου του.

Και στα δυο από τα προαναφερθέντα κείμενα -αλλά πολύ περισσότερο στο πρώτο- υπάρχει μια κυρίαρχη ιδέα που διαποτίζει τόσο την ερμηνευτική βάση όσο και την εσωτερική λογική παρουσίαση της επιχειρηματολογίας του Gergen. Η ιδέα αυτή αφορά στις υπόρρητες αξιακές δεσμεύσεις που τροφοδοτούν το σύνολο των ερευνητικών πρακτικών και των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλεκόμαστε ή

λαμβάνουμε μέρος³⁵. Τα σχήματα αυτά μοιάζουν με ευρεία συστήματα πεποιθήσεων κι επηρεάζουν σχεδόν εξολοκλήρου τις κατευθύνσεις που θα ακολουθήσει η επαγγελματική ή ερευνητική μας πρακτική³⁶. Ο Gergen υποστηρίζει πως το συγκεκριμένο σύνολο των αξιακών της προτύπων, η πειραματική ψυχολογική έρευνα έχει αποτύχει να το λάβει ολοσχερώς υπόψη της κι έτσι θέτει το κορυφαίο ζήτημα της ανυπαρξίας της πραγματικής αξιολογικής ουδετερότητας στην έρευνα³⁷. Στο *Social Psychology as History* αναφέρει επανειλημμένως ότι είναι οι προϋπάρχουσες αξιακές μας πεποιθήσεις αυτές που θα καθορίσουν εν τέλει όλους τους συναφείς με την έρευνα παράγοντες, από την επιλογή της ερευνητικής θεματικής μέχρι τη γλώσσα που θα χρησιμοποιηθεί για την ερμηνεία των αποτελεσμάτων³⁸. Ο άνθρωπος ως ον πρωτογενώς εμπλεκόμενο στη διαδικασία της κοινωνικής διαμόρφωσης και ως επιστήμονας που συμβάλει ενεργά στη διαδικασία της κατασκευής της γνώσης, οφείλει να είναι πάντα ενήμερος περί του συστήματος των αξιακών του πεποιθήσεων, ειδάλως ελλοχεύει ο κίνδυνος της οντολογικής και ηθικής ουδετερότητας που είναι χαρακτηριστική των θετικών κι όχι των κοινωνικών επιστημών.

Στο *Toward Generative Theory* εκτός της συνειδητοποίησης των λανθανουσών αξιολογικών κριτηρίων τα οποία προτιμούμε ως επιστήμονες, ο Gergen στρέφει την προσοχή μας σε ένα ακόμη σημαντικό για τις κοινωνικές επιστήμες σημείο. Τα γλωσσικά ρεπερτόρια, οι εκφραστικοί όροι, τα ερμηνευτικά σχήματα που χρησιμοποιούν οι κοινωνικές επιστήμες, μετασχηματίζουν τα μοτίβα της συμπεριφοράς που χρησιμοποιούνται ως η βασική πηγή της έμπνευσής τους³⁹. Μέχρι εδώ όλα βαίνουν καλώς. Τόσο η γνώση όσο και οι πολιτισμικές δομές βρίσκονται σε μια αμοιβαία σχέση ανατροφοδοτισμού μεταξύ τους, ενημερώνοντας η μια τις άλλες περί των αποδεκτών κανόνων εκτέλεσης των πραγμάτων και τούμπαλιν⁴⁰. Η γλωσσική εκφορά συνδράμει στη διαδικασία διάχυσης και καθιέρωσης της γνώσης και η παραγωγή της γνώσης δημοσιοποιεί και διασκορπίζει ένα συγκεκριμένο λεξιλόγιο που βοηθά στα εγχειρήματα της ανάλυσης της κοινωνικής συμπεριφοράς⁴¹.

³⁵ Gergen (1973), σ. 311.

³⁶ Gergen (1973), σ. 311.

³⁷ Gergen (1978), σ. 1355.

³⁸ Gergen (1973), σ. 312.

³⁹ Gergen (1978), σ. 1348.

⁴⁰ Gergen (1973), σ. 310.

⁴¹ Gergen (1973), σ. 313.

Η δυσκολία αναδύεται στην απόδοση μιας επιστημικής προτεραιότητας στη γλωσσική συνθήκη. Σε κάποια χωρία ο Gergen αναφέρει πως «το κατηγοριακό σύστημα βοηθά στην κατεύθυνση της προσοχής και αυτό “δημιουργεί” το φαινόμενο προς παρατήρηση»⁴² ή πως «στην πράξη της θεωρίας μεταφράζει κανείς την εμπειρία σε σύμβολα και το εννοιολογικό αντίγραφο είναι αναπόφευκτα μια διαστρέβλωση αυτής της εμπειρίας» πιο κάτω ότι «κάθε εννοιολογικό σύστημα είναι εκ φύσεως ανολοκλήρωτο» και ακόμη πως «όλες οι θεωρίες παραμένουν μερικές, διαστρεβλωμένες και προκατειλημμένες»⁴³. Ο Gergen αναφέρεται σε μια περίπτωση στην οποία τα λεκτικά απεικασματικά ανάλογα, τα εκφραστικά μέσα περιγραφής της πραγματικότητας υστερούν σε αποφαστική ισχύ, παραποιούν τη συνολική εικόνα αυτού που πραγματικά υπάρχει και υπονομεύουν τον πλούτο της κοινωνικής ζωής. Έτσι, δεν μπορούμε να είμαστε πραγματικά σίγουροι ούτε για τη φύση της κοινωνικής πραγματικότητας ούτε της γνώσης σχετικά με αυτήν.

Είναι σαφέστατο γνώρισμα της παράδοσης της Καντιανής κατανόησης των κατηγοριών (των εννοιών) το γεγονός πως αυτές εξασθενούν την εγγενή τάση του νου να θέλει να γνωρίσει τα πράγματα καθεαυτά. Η Καντιανή παράδοση δεν παραλείπει να προσδώσει επιστημική προτεραιότητα στην αλήθεια της αισθητηριακής εποπτείας και της πλουσιοπάροχης εμπειρίας που προκύπτει από την εκ του υποκειμένου εκπορευόμενη κίνηση της διάνοιας να γνωρίσει τα περιεχόμενα αυτής της εποπτείας. Η διάνοια όμως σκοντάφτει, πέφτει επάνω και συναντά το απροσδόκητο γεγονός των εννοιών, των κατηγορικών συλλογισμών και της ανάγκης να διαβιβάσει μέσω αυτών την εμπειρία που αποκόμισε μέσω των προσεγγιστικών προς την αλήθεια αισθητηριακών αντίστοιχων. Οι κατηγορίες έτσι, αναπόφευκτα μειώνουν, εξασθενίζουν και διαστρεβλώνουν την αλήθεια της αισθητικής εμπειρίας και λειτουργούν όπως ένας σπασμένος καθρέφτης που ποτέ δεν θα ανακτήσει πλήρως την παλιά του μορφή και που θα μεταφέρει εσαεί μια άλλη εικόνα για το πραγματικό που όμως δεν θα είναι πραγματική. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και στην περίπτωση του Gergen. Οι λέξεις, «τα σύμβολά ή εννοιολογικά αντίγραφα» αδυνατούν να μας δώσουν μια σαφή εικόνα για τον κόσμο έτσι όπως αυτός

⁴² Gergen (1978), σ. 1348.

⁴³ Gergen (1978), σ. 1357.

πραγματικά είναι εφοδιάζοντάς μας με κενές παραστάσεις, αναληθείς και κατ' επίφαση αλήθειες περί του αντικειμενικού (της αντικειμενικής πραγματικότητας)⁴⁴.

Θα μπορούσε κανείς να συνεχίσει να διάκειται ευνοϊκά προς έναν τόσο διορατικό ψυχολόγο όπως ο Gergen. Άλλωστε κι εντελώς αποσπασματικά να αντιμετωπίσουμε τη θεωρία του, ήδη η ιδέα περί της απριορικής ύπαρξης εννοιολογικών και αντιληπτικών σχημάτων τα οποία προσανατολίζουν την πλειονότητα των ανθρωπίνων πρακτικών, είναι ιδιαίτερος αποκαλυπτική αν αναλογιστούμε το μισό και παραπάνω αιώνα της θετικιστικής παράδοσης με την ψυχολογία να προκρίνει έναν ολότελα εξωτερικό τρόπο θέασης της γνώσης και την αδικαιολόγητη πίστη της στο αδιαμφισβήτητο της εμπειρικής παρατήρησης. Αλλά η θεωρία ως συνηθίζεται δεν είναι μονομερής. Πολλά σημεία θα εκφύγουν της προσοχής μας. Κι εκείνα που δύνανται να κινητοποιήσουν τις επαναστατικές πρακτικές είναι εκείνα που χρήζουν της πιο ενδελεχούς εμβάθυνσης και του πιο εμβριθούς νοητικού ελέγχου.

Στο *Social Psychology as History* υπάρχει μια ριζοσπαστική για τα ψυχολογικά δεδομένα ιδέα. Όπως προιδαίνει τον υποψιασμένο αναγνώστη ο τίτλος του άρθρου, η Κοινωνική Ψυχολογία συνιστά και οφείλει να συνιστά ένα πεδίο ιστορικής διερεύνησης. Ο συγγραφέας υποστηρίζει πως τόσο οι επιμέρους συμπεριφορές και αντιδράσεις μας όσο και οι ψυχολογικές θεωρίες και αρχές απηχούν τμήματα της ιστορικά και πολιτισμικά συγκροτημένης πρόσφατης γνώσης⁴⁵. Αυτό σημαίνει πως οι κοινωνικοί δρώντες δεν δρουν και δε διαντιδρούν μέσα σε ένα κοινωνικό κενό αλλά ότι υφίστανται κάθε επιμέρους στιγμή τις, άλλοτε πιο άμεσα ορατές άλλοτε πιο έμμεσες, επιρροές του ευρύτερου πολιτισμικού και ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο βρίσκονται. Και για το Gergen, εκείνες οι περιοχές της γνώσης που διευρύνονται και γίνονται σημείο εκτεταμένης χρήσης στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής, είναι εκείνες οι περιοχές της γνώσης που θα ανεγείρουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και που οι ιδέες τους θα διαδοθούν με εκείνη την ένταση με την οποία και θα απορροφηθούν κι εφαρμοστούν από τα άμεσα ενδιαφέροντα περιβάλλοντα⁴⁶. Ο Gergen δε φαίνεται να ανησυχεί για τους βαθύτερους λόγους της εγκαθίδρυσης μιας θεωρητικής φόρμας στην κοινωνική ζωή. Ίσως στο κάτω κάτω η βάση του

⁴⁴ Gergen (1978), σ. 1357.

⁴⁵ Gergen (1973), σ. 315, 309, 319.

⁴⁶ Gergen (1973), σ. 310, 314.

ειλικρινούς ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης για μια θεωρία να είναι ζήτημα απλής τυχαιότητας ή αφηρημένης σύμπτωσης.

Είναι πράγματι αλήθεια λοιπόν πως η εν λόγω θεωρία διανοίγει τα κουτί του ψευδοαξιολογικού-λειτουργιστικού προοπτικισμού. Οι άνθρωποι φαίνεται να αντιδρούν κι επαναντιδρούν με έναν αφηρημένο τρόπο, σε έναν αφηρημένο κοινωνικό χρονότοπο. Υπεραναδεικνύει την αναπαραγωγή μοντέλων δράσης που έχουν καθιερωθεί στη βάση της χρηστικότητας ή της δημοφιλούς τους μορφής. Η γνώση βρίσκεται διαρκώς σε μια διαδικασία εγκαθίδρυσης στο βαθμό που εξυπηρετεί τη δημόσια συναλλαγή και κατανόηση και καθαιρείται στο βαθμό που δεν επιδεικνύει κάποιας μορφής χρησιμότητα στη διευθέτηση ή την ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των ανθρωπίνων σχέσεων⁴⁷. Η θεωρία αυτή αποστρέφεται τη μελέτη των ουσιαστικών λόγων για τους οποίους μια ομάδα ανθρώπων μοιράζεται μια σειρά από συγκεκριμένες αξιολογικές πεποιθήσεις ή το γιατί κάποιος επιλέγει ένα συγκεκριμένο μοντέλο ερμηνείας ή επιτελούμενης συμπεριφοράς. Όσον αφορά στην ιδιότυπη υπαγωγή της κοινωνικής γνώσης εντός του ιστορικού και πολιτισμικού πλαισίου, μπορούμε με σαφήνεια να διακρίνουμε πως η αποκάλυψη της ιστορικής νομοτέλειας αποσαφηνίζεται στην εξαγωγή των γενικότερων ιστορικών αρχών που διαφαίνονται από τη μεταπήδηση του ενός ιστορικού σταδίου στο αμέσως επόμενο. Η ιστορική αναγκαιότητα αποκαλύπτεται μόνο εντός μιας ευρύτερης προοπτικής η οποία συμπεριλαμβάνει ταυτόχρονα και τη διατήρηση και την άρση. Στην περίπτωση του πλαισιακού προοπτικισμού τον οποίο δείχνει να πρεσβεύει ο Gergen δεν υπάρχουν ανώτερα τεκμήρια εκτίμησης της ιστορικής αναγκαιότητας. Τα πάντα εντάσσονται σε ένα καταστασιακό και πλαισιακά οριοθετημένο, συναλλακτικό μοντέλο πραγμάτωσης των κατώτερων επικοινωνιακών αναγκών κι όχι της κατανόησης της βαθιάς ιστορικής αναγκαιότητας που τις διαπερνά και τις συνενώνει.

Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις του Serge Moscovici

Οι ιδέες που παρουσιάζονται στην παρούσα ενότητα αποτελούν μια σημαντική θεωρητική και μεθοδολογική συμβολή για τις προτάσεις που θεμελιώθηκαν από διάφορους ευρωπαϊούς κοινωνικούς ψυχολόγους να δημιουργήσουν μια άλλη Κοινωνική Ψυχολογία. Ο Serge Moscovici και η θεωρία του των Κοινωνικών

⁴⁷ Gergen (1973), σ. 310.

Αναπαραστάσεων στάθηκαν καθοριστικές για πολλά ρεύματα γνώσης που αναδύθηκαν μέσα από την κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Η συγκεκριμένη ενότητα αποτελεί ένα πολύ σημαντικό εργαλείο για την κατανόηση κάποιων ιδεών σχετικών με τον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό που θα παρουσιαστούν στο επόμενο κεφάλαιο. Εντάχθηκε σε αυτό το σημείο διότι εδώ είναι που εκθέτουμε κάποιες από τις εναλλακτικές προτάσεις στην κρίση. Όπως θα δούμε παρακάτω αλλά και στο επόμενο κεφάλαιο, η έννοια της αναπαράστασης διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο για τη δόμηση της γενικότερης επιστημολογίας του Gergen όπως επίσης και για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το φαινόμενο της γλώσσας. Στο σημείο αυτό συμβουλεύουμε τον αναγνώστη να μη διατηρήσει ένα σχήμα αυστηρής χρονικής αλληλουχίας στην παρουσίαση των ιδεών που είναι κοινές ανάμεσα στο Gergen και το Moscovici. Παρά το γεγονός ότι ζωνρή συμμετοχή του Moscovici στο διάλογο για τις εναλλακτικές απέναντι στην κρίση εκτείνεται κυρίως κατά μήκος της δεκαετίας του 80' και θα μπορούσε εύκολα να υποστηριχθεί ότι ο Gergen εισήχθη πολύ νωρίτερα στους αντίστοιχους διαλόγους, αυτό στο οποίο θέλουμε να προσανατολίσουμε την ανάγνωση του κοινού είναι οι αυστηρές ομοιότητες σε επίπεδο φιλοσοφικής παράδοσης την οποία φαίνεται να ενσωματώνουν με αρκετά όμοιο τρόπο και οι δυο θεωρήσεις. Οι θεωρήσεις αυτές μπορούν να ανιχνευτούν στην Καντιανή φιλοσοφική παράδοση του αγνωστικιστικού χαρακτήρα της γνώσης. Όσον αφορά τώρα στις εσωτερικές ομοιότητες μεταξύ των δυο θεωριών μεταξύ τους⁴⁸, θα δούμε και πολύ παρακάτω ότι η ιδέα του κοινού προσανατολισμού μιας ομάδας ατόμων σύμφωνα με τις συγκεκριμένες μορφές της αναπαραστασιακής ικανότητας στη μια περίπτωση ή γλωσσικής άρθρωσης στην άλλη, είναι ένα σημαντικό στοιχείο ομοιότητας. Επιπρόσθετα, ο εγγενής αγνωστικιστικός χαρακτήρας τους αποτελούν ιδέες που επαναλαμβάνονται και στις δυο αυτές επιστημολογίες με τη μοναδική διαφορά ότι για αυτό που για το Gergen συνιστά γλωσσικές μορφές για το Moscovici είναι Κοινωνική Αναπαράσταση.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις κατόρθωσαν να αισθητοποιήσουν την παρουσία τους στο πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας επαναπροσδιορίζοντας τη σχέση

⁴⁸ Στις ομοιότητες δηλαδή ανάμεσα στη θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων και στον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό.

ανάμεσα στο κοινωνικό και στο ατομικό⁴⁹. Ο νέος τρόπος θέασης της κοινωνικής ζωής μέσα από το πρίσμα των κοινωνικών αναπαραστάσεων είχε ως αποτέλεσμα τη μεταστροφή τους σε ένα από τα πιο πλούσια και δημοφιλή μεθοδολογικά εργαλεία στο χώρο της ποιοτικής έρευνας και της καινούργιας Κοινωνικής Ψυχολογίας που βρισκόταν υπό περίοδο θεωρητικής και μεθοδολογικής συγκρότησης. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτέλεσαν το σημείο της λησμονημένης επαφής ανάμεσα στο κοινωνικά διαχυμένο νόημα -μια κατηγορία παντελώς παραγκωνισμένη από την παραδοσιακή κοινωνικό-ψυχολογική έρευνα- και στον τρόπο πρόσληψης κι ενσωμάτωσής του από τον κοινωνικό δρώντα. Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Moscovici:

«Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι δίκτυα ή συστήματα δηλώσεων, εικόνων κ.λ.π που προτίθενται να παράσχουν σε μια ομάδα τα οχήματα της ψυχικής ζωής και της επικοινωνίας που είναι απαραίτητα σε αυτή οχήματα που στην πραγματικότητα απαιτούνται για κάθε συλλογική δράση κάποιας διάρκειας. Η αγκυροβόληση αυτών των αναπαραστάσεων πρέπει να ανευρεθεί στο συλλογικό οικοδόμημα. Τα άτομα ενδιαφέρονται στο βαθμό που ανήκουν σε αυτό το δίκτυο και συνιστούν τη σωματική του ουσία»⁵⁰.

Πολλές είναι οι πληροφορίες που μας προσφέρει το παραπάνω χωρίο σχετικά με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Αρχικά, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι πλέγματα, ενοποιημένα δίκτυα παραστάσεων ή εκφράσεων τα οποία χρησιμεύουν ως πρωταρχικοί καθοδηγητές υπόδειξης των απαραίτητων προδιαγραφών για τη διεξαγωγή νοηματοδοτημένων διενεργειών (κυρίως επικοινωνιακών) ανάμεσα σε ένα σύνολο ομοϊδεατών. Δεύτερον, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις περιλαμβάνουν όλα εκείνα τα νοητικώς ανασυγκροτητικά χαρακτηριστικά που είναι υπεύθυνα για τη δημιουργία της συλλογικής ταυτότητας της ομάδας⁵¹ και κινητοποιήσουν την από κοινού δράση εκ μέρους των μελών της ομάδας. Τρίτον, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν τμήμα της νομιμοποιημένης και θεσμοποιημένης κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής⁵² και τέταρτον είναι αδύνατο να γίνουν κατανοητές δίχως το ανθρώπινο δυναμικό που θα τις συλλάβει και θα τις φέρει στη ζωή. Με άλλα λόγια, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αντικατοπτρίζουν μια πρότυπη νοητική απεικόνιση η οποία τείνει να συγκολλά και να συνέχει την απειρότητα των

⁴⁹ Moscovici (1988), σ. 2. Ο ίδιος ο Moscovici παραθέτει με εξαιρετικό τρόπο ότι: «η έννοια [των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων] επανεννοιολογεί το πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στα ψυχικά και υλικά στοιχεία στην κοινωνική ζωή».

⁵⁰ Moscovici (1990), σ. 2.

⁵¹ Moscovici (1987), σ. 5.

⁵² Moscovici (1987), σ. 13, Moscovici (1988), σ. 17.

περιεχομένων των πολιτισμικών αξιών και γνώσεων σε ένα καινούριο σύνολο που διευκολύνει την κατηγοριοποίηση και την εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων⁵³.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις συγκροτούνται στον αμοιβαίο αλληλοπροσδιορισμό και την αλληλεπίδρασή τους με την επιστήμη⁵⁴ και αποτελούν τον κοινωνικό τόπο στον οποίο πραγματοποιείται η διαδικασία της πρωτογενούς επεξεργασίας αυτού του υλικού της επιστημονικής σκέψης⁵⁵. Συγκροτούνται επίσης και στον αλληλοπροσδιορισμό τους με την καθημερινή καθώς, ως αποτέλεσμα της πρωτογενούς διαδικασίας ανάλυσης που έχει υποστεί το πρωτογενώς εισαγόμενο υλικό, ο ατομικός νους συγκεντρώνει σε ένα όλο, σε μια αναπαράσταση το πλήθος των αισθητηριακών κι εννοιολογικών δεδομένων της επιστημονικής γνώσης, μετουσιώνοντάς το σε μια καινούργια αναπαράσταση⁵⁶. Μπορούμε να πούμε πως η εν λόγω αναπαράσταση συντρέπει τους συνήθεις και καθημερινούς τρόπους πράξης κι εκτέλεσης των πραγμάτων δημιουργώντας μια συγκεκριμένο πλαίσιο που οργανώνει την κοινωνική συνδιαλλαγή κι επικοινωνία. Το πρωταρχικό μέλημα της Κοινωνικής Ψυχολογίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων είναι να εντοπίσει το διατακτικό εκείνο σημείο σύγκλισης γύρω από το οποίο συσπειρώνονται όλες οι επιμέρους εκφάνσεις της κοινωνικής αναπαράστασης και στο οποίο συνοψίζονται πολλές από τις αφομοιωμένες διαστάσεις των πολυμερών περιεχομένων της κοινωνικής πραγματικότητας.

Ο Moscovici φαίνεται να προκρίνει μια επιστημολογική προσέγγιση της οποίας αναλυτική βάση καθίσταται η νοητική ανασύσταση της πραγματικότητας. Άλλωστε ακόμη και ο ίδιος ο όρος αναπαράσταση επισημαίνει την (γραφική ή νοητική) επαναπεικόνιση ενός κάποιου πράγματος ή μιας κάποιας πραγματικότητας που δεν υπάρχει, που δεν υφίσταται πια και με καμία διάθεση ως τέτοια καθώς, εάν και στην περίπτωση που αυτή υφίστατο, τότε δεν θα παρουσιαζόταν η αναγκαιότητα της εκ νέου ανασύλλεξης της με οποιονδήποτε τρόπο. Η εν λόγω φιλοσοφική στάση δεν αντιστοιχεί παρά στη σκέψη του μεγάλου φιλοσόφου κι εκπροσώπου της Γερμανικής κλασικής παράδοσης Immanuel Kant. Ο Moscovici ακολουθεί μια ανάλογη του Kant πορεία όταν αποφαινεται για την αδιαμφισβήτητη φύση των αναπαραστάσεων

⁵³ Moscovici (1988), σ. 4.

⁵⁴ Moscovici (1988), σ. 9.

⁵⁵ Moscovici (1988), σ. 6.

⁵⁶ Moscovici (1988), σ. 6.

να δημιουργούν την πραγματικότητα. Ο ίδιος παραδέχεται ότι: «το σύνολο της συμπεριφοράς φαίνεται την ίδια στιγμή ως δεδομένο και ως προϊόν του τρόπου που το αναπαριστούμε»⁵⁷. Οι αναπαραστάσεις του Moscovici συνιστούν ένα εννοιολογικό ανάλογο των *a priori* μορφών για τη γνώση του Kant. Διέπονται από μια δημιουργική τάση να ορίζουν, να οριοθετούν το φαινόμενο προς παρατήρηση αλλά και να το συγκροτούν εξ υπαρχής⁵⁸. Διευκολύνουν τις διαδικασίες αποκάλυψης των κοινωνικό-ιστορικών φαινομένων με το να το αναπαριστούν⁵⁹. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αποτελούν πολλαπλές λειτουργίες με το να συνιστούν ταυτόχρονα απριорικά συστήματα σκέψης, αρχαϊκά σύμβολα προσανατολισμού μέσα στον κόσμο, ιδιότυπες κατηγορικές προσταγές κατεύθυνσης της εμπρόθετης (γνωσιολογικής κι ερευνητικής) δράσης όπως επίσης κι εννοιολογικά απεικασματα επανασύστασης του κόσμου κατά το δοκούν. Προτείνουν μια αδιαμεσολάβητη προτίμηση προς τις υποκειμενικές αναπαραστατικές ικανότητες κάποιου να αντιστοιχεί ένα νοητικό αντίτυπο, μια νοητική ανασυγκρότηση απέναντι στο πολυσύνθετο περιεχομένο της πραγματικότητας προκειμένου να το διαχύσει μια ομάδα⁶⁰ αλλά δεν ενδιαφέρονται για την ουσιαστική διερεύνηση του ενδεχομένου των ικανοτήτων κάποιου για την αληθινή περιδιάβαση εντός της καθεαυτής πραγματικότητας. Πρόκειται για μια φιλοσοφική παράδοση που τείνει να υπάγει τη δυνατότητα περί της καθεαυτής γνώσης των ανθρωπίνων πραγμάτων, κάτω από την ελεγκτική επιβεβαίωση που προσφέρουν τα μέσα της εξασφάλισης της γνώσης αυτής και της αναγωγής τους στο μοναδικό εργαλείων εξασφάλισης της γνώσης για τον κόσμο. Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως πρόκειται για μια διαστρεβλωμένη κι ελλιπή γνώση καθώς πάντα θα υπάρχει ένα περιεχομενικό στοιχείο που διαφεύγει της προσοχής των αναπαραστατικών εργαλείων της γνώσης και πάντοτε θα παραμονεύει ο κίνδυνος της διαστρεβλωμένης απόκτησης του υλικού⁶¹.

Ας επιχειρήσουμε τώρα μια αντιστοίχιση κάποιων από τις ιδέες του Moscovici με αυτές που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Είδαμε πως και στις δυο θεωρίες η διάδοση της ψυχολογικής ή οποιασδήποτε άλλης μορφής επιστημονικής γνώσης μετασχηματίζει τα μοτίβα της συμπεριφοράς στα οποία αυτή η γνώση αναφέρεται και

⁵⁷ Moscovici (1988), σ. 4.

⁵⁸ Moscovici (1988), σ. 2.

⁵⁹ Moscovici (1988), σ. 18..

⁶⁰ Moscovici (1988), σ. 11.

⁶¹ Moscovici (1987), σ. 7, 5.

αλλάζει το χαρακτήρα της ίδιας της κοινωνικής ζωής. Στο Gergen η διάδοση της ψυχολογικής γνώσης έχει άμεσες συνέπειες για τη διαμόρφωση και την αποδοχή των θεωριών σύμφωνα με τις οποίες προσανατολίζεται ο κοινός νους ενώ η ίδια ακριβώς διαδικασία ανιχνεύεται και στο Moscovici με τη μοναδική διαφορά ότι τον κοινωνικό προσανατολισμό αναλαμβάνουν εδώ οι μετουσιωμένες Κοινωνικές Αναπαραστάσεις⁶². Δεύτερον, και οι εννοιολογικές κατηγορίες των ψυχολογικών θεωριών και οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις ενέχουν μια εξαιρετικά δημιουργική ικανότητα ως προς το απόθεμα και τον αριθμό των συμβολικών ανασυστάσεων των κοινωνικών φαινομένων που μπορούν να εκκινήσουν⁶³. Τρίτον, οι παραπάνω εννοιολογικές και αναπαραστατικές κατηγορίες ορίζουν ένα πλαίσιο κοινής αναφοράς και συναίνεσης στα μέλη που τις μοιράζονται και λειτουργούν ως συντονιστικές αρχές της επικοινωνίας και της συνδιαλλαγής⁶⁴. Τέταρτον, η διαδικασίες της αντικειμενοποίησης και της «αγκυροβόλησης» των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων αναφέρονται σε εκείνη την κοινωνική φάση κατά την οποία η συμβολική, αναπαραστατική επανασύσταση της πραγματικότητας αποκτά μια προτεραιότητα επί της ίδιας της πραγματικότητας⁶⁵. Στο Gergen αντίστοιχα, η ίδια η ουσία της θεωρίας ανταποκρίνεται ακριβώς στη «μετάφραση της εμπειρίας σε σύμβολα». Πέμπτο, και οι δυο αυτές προτεινόμενες μορφές της συμβολικής ανασυγκρότησης αδυνατούν να συλλάβουν το περιεχομενικό εύρος των κοινωνικών φαινομένων και ως εκ τούτου οι ανασυγκροτικές τους ιδιότητες περιέχουν αναπόφευκτα στοιχεία ανεπαρκούς προσανατολισμού στον κόσμο.

Παραπάνω παρουσιάσαμε τον τρόπο με τον οποίο δυο από τις πιο κυρίαρχες θεωρίες που προέκυψαν ως αποτέλεσμα της κρίσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας μοιράζονται το ίδιο φιλοσοφικό και επιστημολογικό υπόβαθρο. Καλό θα ήταν ο αναγνώστης να μη λησμονήσει τη συμβολή του Moscovici καθώς θα επιστρέψουμε κάπως πιο περιορισμένα σε αυτή σε μεταγενέστερο στάδιο.

⁶² Moscovici (1988), σ. 21.

⁶³ Moscovici (1987), σ. 4.

⁶⁴ Moscovici (1988), σ. 23.

⁶⁵ Moscovici (1988), σ. 24.

Η αποδόμηση ως εναλλακτική στην κρίση

Το παρόν κεφάλαιο διερευνά το ζήτημα της εμφάνισης της αποδόμησης ως ενός ερμηνευτικού μοντέλου που πέραν της ευρείας διάδοσής της στα πλαίσια άλλων επιστημών που ήρθαν επίσης αντιμέτωπες με κάποιες κρισιακές συγκυρίες, υιοθετήθηκε και στα πλαίσια της κρίσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Οι ερμηνευτικές διοράσεις που θα παραχθούν στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο θα χρησιμοποιηθούν ως το σημαντικότερο εργαλείο σχετικά με την κατανόηση της διάστασης της γλώσσας στην ακριβώς επόμενη ενότητα που ακολουθεί⁶⁶. Εφιστούμε την προσοχή στη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαϊνόμενο όπως επίσης και στα μεθοδολογικά βήματα που οδήγησαν στο μεταφυσικό διαχωρισμό τους.

Η αποδόμηση, έπειτα από τις επαναστατικές μεθοδεύσεις που προωθήθηκαν γενικότερα στο χώρο των κοινωνικών και φιλοσοφικών σπουδών ως άμεση απόρροια των αναθεωρητικών ανασυντάξεων και των πολιτικών κινητοποιήσεων που πραγματοποιήθηκαν γενικότερα στην ακαδημαϊκή ζωή μετά το ξέσπασμα των αμφισβητητικών γεγονότων του Μάη του 68' και ως βασική αναλυτική κατηγορία και μέθοδος του τύπου της λογοτεχνικής κριτικής του Jacques Derrida, κατόρθωσε να επιβάλλει την καθιέρωσή της ως ένα εκ των ελκυστικότερων μεθοδολογικών εργαλείων των κοινωνικών επιστημών κυρίως κατά τη διάρκεια και μετά τη δεκαετία του 70'. Η αποδόμηση αδράχνοντας το ευλογοφανές ενδεχόμενο της ραγδαίας επέκτασής της στους περισσότερους –αν όχι σε όλους τους- κλάδους των κοινωνικών επιστημών άσκησε εξίσου ευρεία επιρροή και στον κλάδο της Ψυχολογίας και ειδικότερα στο πεδίο εκείνο το οποία διακατεχόταν από τη μεγαλύτερη ιστορική ανάγκη για μεθοδολογική κι οντολογική διάνθιση, δηλαδή της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Διοχετεύοντας με αναθεωρητικό τρόπο στο ρεπερτόριο των μεθοδολογικών της αποθεμάτων τις στρουκτουραλιστικές ιδέες του Michel Foucault και συνταιριάζοντάς τις με τις σημειωτικές εμβασύνσεις του Jacques Derrida, η αποδόμηση συνιστά ένα ιδιότυπο κράμα μεταφυσικών παραδοχών σχετικά με τη φύση της γνώσης και του τρόπου της απόκτησής της. Η αποδόμηση, δανείζεται από το Michel Foucault τη

⁶⁶ Πρόκειται για την ενότητα σχετικά με τις *Επιστημολογικές διοράσεις της γλώσσας στον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό*.

στρουκτουραλιστική ιδέα των λανθανουσών νόμων και δομών οι οποίες ενυπάρχουν κι ενέχονται πίσω από κάθε επιμέρους φαινόμενο και το χαρακτηρίζουν. Η ανακάλυψη αυτών των νόμων επιτυγχάνεται όχι με τη λεπτομερή εξέταση και παρατήρηση του εκάστοτε πράγματος ή φαινομένου στην απόσπαση ή στη συνδυασμένη του μελέτη με τα αλλά φαινόμενα αλλά στην απομόνωση των γενικότερων συνθηκών που γέννησαν και δημιούργησαν αυτά τα επιμέρους φαινόμενα και στην προσεκτική εξέταση των ουσιαστικών εσωτερικών ποιότητων που τα διέπουν. Ο Foucault, προκειμένου να υποβοηθήσει τη στρουκτουραλιστική αποκάλυψη των υπόρρητων νορμών, προτείνει μια ανάλυση βασισόμενη σε εκείνους τους ρηματικούς σχηματισμούς που τείνουν να εμφανίζονται με μεγαλύτερη επαναληπτικότητα στις κειμενικές αναφορές των γραπτών της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου που επιθυμεί να εξετάσει. Οι προαναφερθέντες ρηματικοί σχηματισμοί αποκαλύπτουν πως πίσω από τα επιμέρους νοήματα αποκρύπτεται μια υπόρρητη νοηματική σύνταξη η οποία είναι το άμεσο αποτέλεσμα της ύπαρξής της εντός μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής, επιστημονικής ή οποιασδήποτε άλλης κουλτούρας και των επικρατέστερων για τη βιωσιμότητά της ιδεών της. Αυτό που επιζητά να επιτύχει ο Foucault με την εν λόγω αναλυτική καινοτομία -γνωστή και ως αρχαιολογία της γνώσης- είναι η απομόνωση των επικρατέστερων ρηματικών αποφάνσεων με σκοπό την ανάδειξη της ύπαρξής της κανονικότητας που διατρέχει μια σειρά παρόμοιων ομιλιακών ενεργημάτων τα οποία είναι υπεύθυνα για την αναπαραγωγή μιας συγκεκριμένης κι όχι μιας άλλης λογικής εντός μιας ορισμένου εύρους διάταξης του λόγου εντός της επιστημονικής κοινότητας ή της καθημερινής γνώσης.

Ένας πρόσθετος θεωρητικός επηρεασμός του κομβικού για την προώθηση του διαλόγου περί της κρίσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας αυτού βιβλίου προήλθε, όπως άλλωστε αναφέρει και μια μεγάλη μερίδα εκ των συγγραφέων, από την τις αποδημητικές διοράσεις του Jacques Derrida. Ο Derrida αμφισβήτησε την κυριαρχία και τη μονοπωλιακή δυνατότητα παραγωγής της επιστημονικής γνώσης εκ μέρους των ισχυρότερων πολιτισμικών κέντρων γνώσης, συχνά ανιχνευόμενα και ταυτιζόμενα με το Δυτικό κόσμο και τις δικές του επικρατέστερες οντολογικές παραδοχές, επιχειρώντας να καταδείξει τον αντιφατικό και αντικρουόμενο χαρακτήρα του συνόλου των πεποιθήσεων αυτών και ως εκ τούτου τα σαθρά θεμέλια που υποβαστάζουν το παρελθόν και την αξιοπιστία των σημαντικότερων μεταφυσικών

πεποιθήσεων που υπερισχύουν στο Δυτικό πολιτισμό. Εντατικοποιώντας αυτή του την επίθεση απέναντι στα κυρίαρχα πρότυπα του τρόπου παραγωγής και αφομοίωσης της γνώσης κι επαφιόμενος στο μακρύ ιστορικό της σύνδεσής του με την ερμηνευτική, φαινομενολογική και σημειωτική παράδοση ο Derrida ανέπτυξε ένα μεθοδολογικό μοντέλο, σκοπός του οποίου κατέστη η αποκλειστική αποκάλυψη των εγγενών αντιφάσεων και αντιθέσεων που διατρέχουν κάθε επιμέρους κείμενο. Η αποκάλυψη αυτή των αντιθέσεων ακυρώνει τη συστηματική προσπάθεια του κειμένου να αναδειχτεί ως μια αβίαστη, συνεκτική και ομοιογενής κατάθεση γνώσης κι εκπληρώνει την ασυστηματική, ασύντακτη κι άλογη φύση της να παραδέρνεται από τον ανεκπλήρωτο χαρακτήρα της ενοποίησης των αντιθέσεων και της θεμελίωσης της βασικής προδιάθεσης του εκάστοτε κειμένου για την αποκάλυψη μιας βαθύτερης αξίωσης αλήθειας.

Η συγκεκριμένη εκδοχή της αποδόμησης που προτείνει το *Deconstructing Social Psychology*, φαίνεται να ακολουθεί παρόμοια πορεία με τις προαναφερθείσες προσεγγίσεις επιχειρώντας να αναδείξει κάποιες από τις αντιφάσεις στις οποίες έχει επανειλημμένως εμπέσει η βιβλιογραφία της Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας. Οι συγγραφείς δείχνουν μια ακατάπαυστη προτίμηση, καθόλη την έκταση του βιβλίου, προς την απόσπαση των άδηλων κανονικοποιητικών ιδεών, των κυρίαρχων ρητορικών σχηματισμών, των αναπαραγόμενων κειμενικών τεχνικών και των επικρατέστερων διερευνητικών πρακτικών που είναι διαχυμένες στα συγγραφικά αναγνώσματα και στις μεθοδολογικές επιλογές που υπερέχουν εντός του πεδίου και που συνέχουν φαινομενικά την ουσιαστικά αποδιοργανωμένη παρουσία και κατάσταση του πεδίου. Φυσικά, εξαιτίας του ότι οι παραπάνω ασυνέχειες διέπονται από μια απροσιτότητα ως προς την αυτοαποκάλυψή τους απαιτείται μια δευτερογενής επεξεργασία βασισμένη στις δυνατότητες που διανοίγει η ρηματική ανάλυση σύμφωνα με το Foucault (και η οποία αναπτύχθηκε ενδελεχώς παραπάνω) και όπως προκρίνει η αποδημητική προσέγγιση του Derrida (η οποία επίσης παρουσιάστηκε).

Οι προσπάθειες των συγκεκριμένων κοινωνικών ψυχολόγων τείνουν ως επί το πλείστον να αποκαλύψουν το ευρύτερο επιχειρηματολογικό δίκτυο, το πλέγμα των ουσιαστικότερων ισχυρισμών που λειτουργούν ως ο βασικός δικαιολογητικός άξονας των λεγομένων και των δραστηριοτήτων της μεγαλύτερης πλειονότητας των

πειραματικών κοινωνικών ψυχολόγων⁶⁷. Για τους εν λόγω κριτικούς μελετητές οι ρηματικοί σχηματισμοί που συγκροτούν την εξωτερική ομοιογένεια του πεδίου δεν προέρχεται δεν ανάγονται ούτε στις υποκειμενικές προθέσεις των κοινωνικών ψυχολόγων ούτε στη σχετική ανεξαρτησία του υπό μελέτη φαινομένου αλλά αντιθέτως στη γενικότερη τάση του πεδίου να επιθυμεί να παράγει ενοποιημένες λογοδοτήσεις⁶⁸ έτσι ώστε να φαίνεται εξωτερικά συνεκτικό και να αποκρούει τις ενδεχόμενες επιθέσεις περί αποσπασματικότητας και διάσπασης. Κάπως έτσι, το σύνολο των συγγραφικών κι ερευνητικών προσπαθειών που έχουν επιχειρηθεί εντός του πεδίου αποκτούν μια σχετική ανεξαρτησία και υπόκεινται σε συστηματική ρηματική ανάλυση μέχρι εκείνο το σημείο που είναι απαραίτητο για την αποκάλυψη των εσωτερικών τους αντιφάσεων και των ευρύτερων εξουσιαστικών πρακτικών τις οποίες συγκάλυπταν αυτές οι μέχρι πρότινος δυσεπίλυτες αντιφάσεις. Η κεντρική ιδέα πίσω από την οποία κινητοποιούνται όλα σχεδόν τα επιχειρήματα της συγκεκριμένης ομάδας και της αναθεωρητικής της προσέγγισης έγκειται στην αδυναμία δυο ή περισσότερων αντίθετων απόψεων να διεκδικήσουν έδαφος επί μιας αληθινής προοπτικής για την πραγματικότητα⁶⁹. Τη στιγμή κατά την οποία αποκαλύπτεται έστω κι ένα ελάχιστο ψήγμα αλήθειας το οποίο δείχνει να ταρακουνά τη βεβαιότητα και την αυτοπεποίθηση της κυρίαρχης και μονομερούς αλήθειας, την ίδια στιγμή το οικοδόμημα της από κοινού διεκδίκησης σείεται και καταρρέει ανίκανο να αντέξει το βάρος δυο ισάξιων, παράλληλων ή επάλληλων αξιώσεων αλήθειας⁷⁰.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιγραφή ενός από τους συγγραφείς σχετικά με τον τρόπο που αντιμετωπίζει η αποδόμηση την αντίφαση: «ένα από τα χαρακτηριστικά της αποδομητικής προσέγγισης σε κείμενα είναι ότι οι αντιφάσεις κι αντιθέσεις που προκαλούν, είναι απλά στρατηγικές συσκευές που θα μας βοηθήσουν να αποδράσουμε από τις κυρίαρχες έννοιες»⁷¹. Το παραπάνω χωρίο μας πληροφορεί πως η αντίφαση δεν θεωρείται τίποτα περισσότερο από μια ρητορική συσκευή, ένα ρητορικό τέχνασμα το οποίο συμβάλει στην προσωρινή απόδραση τον κυρίαρχο εξουσιαστικό λόγο και τις εννοιολογικές συνδηλώσεις του. Η αντίφαση τοποθετείται

⁶⁷ Billing (1990), σ. 52.

⁶⁸ Stringer (1990), σ. 21.

⁶⁹ Shotter (1990), σ. 161.

⁷⁰ Shotter (1990), σ. 160.

⁷¹ Parker & Shotter (1990), σ. 15.

σε εκείνη την κατώτερη βαθμίδα του εξωτερικού, γλωσσικού κριτηρίου αποτίμησης καταγεγραμμένων κρίσεων και πεποιθήσεων που το μόνο που μπορεί να συνάξει από τις εν λόγω κρίσεις είναι η υπαγωγή τους ή η κατάταξή τους σε ένα σύνολο ιδεών που διχάζονται μεταξύ τους ως προς το ότι άλλες είναι καλές ιδέες που προωθούν την ευημερία μέσω της αποδοχής της διαφορετικότητας εντός του κλάδου ενώ άλλες είναι κακές επειδή αναπαράγουν τον εξουσιαστικό πειραματικό λόγο. Η ιδιότητα της αντίφασης ως εγγενούς στοιχείου της ανθρώπινης φύσης και της ψυχολογικής κι ευρύτερα κοινωνικής πραγματικότητας τοποθετείται σε εκείνη την μεταφυσική, αξιολογική κλίμακα που με ένα θρησκευτικού τύπου ηθικό-λογικό δογματισμό απαρνείται κι αφορίζει την αντίφαση ως το κακό δαιμόνιο που μολύνει την ξεκάθαρα προσανατολισμένη, προς τη μοναδική αλήθεια του θεού, ψυχή. Κάπως έτσι ο ρόλος της αντίφασης μειώνεται στην πλήρως αποσαθρωμένη της εκδοχή, σε εκείνη δηλαδή του απλού ρητορικού εργαλείου το οποίο, ως τέτοιο, δύναται να αποκαλύψει την εκάστοτε σκοπιμότητα της περιστασιακής ή μόνιμης χρήσης μιας έννοιας, στο πολλαπλά μεταβαλλόμενο πλαίσιο ή περιβάλλον που την οικειοποιείται κάθε φορά.

Η παρατήρηση αυτή επιβεβαιώνει και τις διασπαστικές -σύμφωνα με τους συγγραφείς του Deconstructing και τον πρωτεργάτη και μέντορά τους Derrida- τάσεις όλων των κειμένων να υποστηρίζουν την εσωτερική συνέπεια μόνο κατ' επίφαση και κατά το δοκούν ενώ στην πραγματικότητα προσπαθούν αγωνιωδώς να αποκρύψουν την εκ των γενοφασκίων της κατακερματισμένη φύση του κειμένου καθεαυτού. Η εσωτερική συνέπεια δε θεωρείται ως τέτοια αλλά ως ένα ρητορικό κόλπο που δημιουργεί ένα πειστικό σύστημα πεποιθήσεων, ένα εύπεπτο σύνολο ιδεών κι ένα καλοσυγυρισμένο κειμενικό μόρφωμα που εξυπηρετεί τη χαοτική κι ατάκτως διασκορπισμένη ύπαρξη του κειμένου. Για τους εκπροσώπους της αποδόμησης -πόσο μάλλον για τους φανατικούς ακολούθους της- η αλήθεια του κειμένου δεν υπάρχει καθεαυτή. Όταν κάνει κανείς λόγο για αλήθεια, κάνει λόγο για εκείνη τη συγκροτητική τάση που ενοποιεί μια ομάδα εξωτερικά ομοιογενών ισχυρισμών, που συνενώνει ένα πλέγμα ομοειδών πεποιθήσεων κάτω από την κοινά διαμοιρασμένη ομπρέλα της επιστημονικής συμπόρευσης, της ιδεολογικής ταύτισης και του γνωσιακού ταιριάσματος.

Ο σχετικιστικός τρόπος πρόσληψης της αλήθειας και της πραγματικότητας αποτυπώνεται με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο στο χαρακτήρα που οι αποδομηστές

τείουν να δίνουν στη γλώσσα ή αλλιώς στο λόγο, όπως επιλέγουν να κατονομάζουν την ομιλία. Ο λόγος για εκείνους αποτελεί το ανώτερο αφηγηματικό μοντέλο που απλά κατασκευάζει συνεκτικές και διαφανείς εξηγήσεις, συχνά αναφερόμενες ως λογοδοτήσεις. Αναφέρθηκε και παραπάνω πως το Deconstructing Social Psychology προσπαθεί να διερευνήσει τους τρόπους με τους οποίους ένα ορισμένο σύστημα επιστημονικής γνώσης -στην προκειμένη περίπτωση της Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας- αποκτά την καθορισμένη κι εγκαθιδρυμένη του μορφή. Οι συγγραφείς όμως πάντα λησμονούν τη διεξαγωγή της έρευνας που στρέφεται γύρω από τους δομικούς και θεσμικούς τρόπους και πρακτικές καθιέρωσης της κοινωνικό-ψυχολογικής γνώσης και αντιθέτως φυλακίζονται στα δεσμά του ενδογλωσσικού προοπτικισμού και της διαιωνισμένης αφηγηματοποίησης. Ο ενδογλωσσικός προοπτικισμός αναφέρεται στην αδυναμία των λέξεων να παράσχουν ένα ισχυρό όχημα της μεταφοράς των πραγματικών δεδομένων που ισχύουν για την πραγματικότητα. Οι λέξεις, ιδωμένες από την οπτική των απλών σημείων, των σημαίνοντων, αποκτούν εκείνη τη μορφή της αυτονομίας που τους επιτρέπει να αποκαλύψουν μια σχετική καταστασιακότητα βασιζόμενες σε μια ορισμένη διάταξη του λόγου και σε μια μερική επιχειρηματολόγηση της παροδικής πλαισίωσης⁷². Με άλλα λόγια, η πρωτοκαθεδρία των σημαίνοντων φτάνει μέχρι το φετιχοποιημένο σημείο της ορισμένης του πλήρωσης που του είναι αρκετή για να αποκαλύψει ένα καταστασιακό νόημα. Ο όρος διαιωνισμένη αφηγηματοποίηση αναφέρεται στην ακατάσχετη τάση της αποδομητικής πρακτικής να εξισώνει και να εξομοιώνει όλες τις κειμενικές και γραπτές αναφορές, μετατρέποντάς τις σε μια διαρκή ανακατασκευαστική αφηγηματοποίηση, οι εγγενείς διαφορές της οποίας λειαινούνται κι απορροφούνται στη γραμμικότητα μιας προοδευτικά αναπτυσσόμενης εξιστόρησης⁷³. Με τον τρόπο αυτό οι εσωτερικές αντιφάσεις και διαφορές δεν αντιμετωπίζονται ως εσωτερικές ταυτές αλλά ως περιγραφές που παρουσιάζουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του πεδίου ως αναπότρεπτα προερχόμενα από ένα σύστημα ευάλωτο στις εξωτερικές επιθέσεις αλλά αξιοσέβαστο ως προς την αξιοπρεπή πρόοδό του.

⁷² Easthope (1990), σ. 77, 83.

⁷³ Burman (1996), σ. 4.

Επιστημολογικές διοράσεις σχετικά με τη θεώρηση της γλώσσας στον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό

Ξετυλίγοντας το θεωρητικό νήμα των επιστημολογικών προσεγγίσεων που αναδείχθηκαν ως αποτέλεσμα της κρίσης της Κοινωνικής Ψυχολογίας, κι επιχειρώντας να εστιάζουμε πάντα στις εννοιολογικές προεκτάσεις των υπό μελέτη πραγματευόμενων ρευμάτων και τάσεων που προέκυψαν ως άμεση συνέπεια της ακόρεστης ανάγκης του πεδίου της Κοινωνικής Ψυχολογίας για περαιτέρω θεωρητικοποίηση, το εν λόγω κεφάλαιο εκκινεί μια εν τω βάθει μελέτη του ρεύματος του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού όπως αυτός θεμελιώνεται μέσα από τα κείμενα του Kenneth Gergen. Ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός, αποτελώντας μια από τις πιο ηχηρές δηλώσεις των πασιφανών ενδείξεων περί ταλανισμού της Κοινωνικής Ψυχολογίας, ενδείξεις οι οποίες δικαιολογήθηκαν ως αποτέλεσμα των διαβρωτικών επιδράσεων που αυτή δοκίμασε εξαιτίας των αδιαφιλονίκητων δεσμεύσεων της στις υπόρρητες προκατανοήσεις της εμπειριστικής-θετικιστικής φιλοσοφίας κι επιστημολογίας, κατόρθωσε να ταράξει τα λιμνάζοντα νερά της θεωρητικής ένδειας στην οποία είχε υποπέσει το πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Όμως οι κατανοητικές αρχές σύμφωνα με τις οποίες εκκινήθηκε η κριτική στην παραδοσιακή θετικιστική έρευνα κι επιστημολογία εκ μέρους του Gergen και μέσω των γραπτών που εκείνος ανά καιρούς δημοσίευε δεν ακολούθησε μια γραμμική και άμοιρη τροποποιήσεων πορεία. Αυτό σημαίνει ότι Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός πέρασε από αρκετά στάδια διαμόρφωσης. Πολλές από τις βασικές γραμμές της ανάλυσης της κοινωνικής αλλά και της ευρύτερα ιστορικής πραγματικότητας, διαφοροποιούνται χρονικά και επιχειρηματολογικά στα γραπτά του Gergen. Τα βασικότερα από τα χαρακτηριστικά της πρώιμης σκέψης του Gergen αναλύθηκαν σε προηγούμενο υποκεφάλαιο. Το παρόν κεφάλαιο απασχολείται αποκλειστικά με τα επόμενα στάδια που αφορούν στην εγκαθίδρυση των βασικών θεωρητικών παραδοχών του πυρήνα της σκέψης του Gergen και στην αδιαμφισβήτητη θεμελίωση εκ μέρους του του κινήματος του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού. Όπως θα δούμε πιο αναλυτικά παρακάτω, ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός διήλθε μια μακρά περίοδο θεωρητικών αναδιαμορφώσεων και αξιακών ανασυγκροτήσεων. Οι εν λόγω αναδιαμορφώσεις μαρτυρούν ότι με την πρωταρχική του επαναστατική εμφάνιση του

στο *Social Psychology as History*, το οποίο είχε περισσότερο τη μορφή του κριτικού αποτιμήτη-απολογητή των σαθρών αξιολογικών δεσμεύσεων στο πλαίσιο του κλάδου, ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός όχι μόνο δεν είχε το χαρακτήρα ενός οριοθετημένου θεωρητικού πεδίου στην Κοινωνική Ψυχολογία αλλά δεν είχε λάβει ακόμη ούτε τον εν λόγω κατονομασμό. Κάτι τέτοιο δεν αναφέρεται τυχαία καθώς έπρεπε να περάσουν κάποια χρόνια μέχρι και να λάβει τη μορφή της σημερινής του καθιέρωσης στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών και της περαιτέρω επένδυσης του επιστημολογικού τους υποβάθρου, κάτι που τον έχει καταστήσει κάτι ένα ιδιότυπο σημείο των καιρών του, όποια συνδήλωση κι αν συνεπάγεται μια τέτοια καθιέρωση. Οι συνδηλώσεις αυτές είναι που θα παρουσιαστούν αναλυτικά στα υποκεφάλαια που έπονται.

Το κεφάλαιο αυτό δεν αποσκοπεί στην εξαγωγή μιας ακριβούς περιοδολόγησης του έργου του Gergen ούτε στην λεπτομερή αντιστοίχιση πλήρως επεξεργασμένων ιδεών μέσα στις χρονικά οριοθετημένες τους τοποθετήσεις. Αφορά μάλλον σε μια συστηματική πραγμάτευση των πιο κεντρικών κονστρουξιονιστικών θέσεων και των αντίστοιχων εσωτερικών παραλλαγών που μπορεί να ανιχνεύονται σε διαφορετικά κείμενα. Κάπως έτσι το παρόν κεφάλαιο ευελπιστεί να προσιδιάσει σε μια συνεκτική και μεστή περιεχομένου και θεωρητικοποίησης κριτική, διεπόμενη από αρκετά στοιχεία εννοιολογικού στοχασμού. Πολλές φορές στρέφεται γύρω από σημειωτικές νοηματοδοτήσεις που τείνουν να αποτελούν τμήμα μιας ολοκληρωτικής και συγκεκριμένης κοσμοθεώρησης, γνωστής τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες ως μεταμοντέρνα σκέψη. Αλλά το εν λόγω κεφάλαιο δε συνιστά ούτε συστηματική καταγραφή των χαρακτηριστικών της μεταμοντέρνας κοινωνίας. Αποζητά απλώς να ανιχνεύσει τα φανερά κατάλοιπα της μεταμοντέρνας σκέψης στα γραπτά του Gergen και να αναδείξει τους περιορισμούς της αδιαμεσολάβητης αποδοχής τους τόσο στην προσπάθεια της παραγωγής της γνώσης όσο και της ακατάσχετης διάδοσής τους στους διάφορους κοινωνικούς τόπους.

Η πραγματοποίηση του παρόντος κεφαλαίου βασίστηκε σε ένα μέρος της τεράστιας αρθρογραφίας Gergen και σε δυο από τα σημαντικότερα βιβλία του, τον *Κορεσμένο Εαυτό* και το *Relational Being*. Η αυξημένη ανάγκη του καταγίνεσθαι με τις ποιοτικές αποχρώσεις του ογκώδους έργου του Gergen οδήγησε στην επιλογή της συγκεκριμένης αρθρογραφίας και των συγκεκριμένων δυο βιβλίων. Στη

συγκεκριμένη εργασία καταπιανόμαστε με τη λεπτομερή πραγμάτευση κάποιων εννοιών και ιδεών, πράγμα το οποίο θα ήταν αδύνατο στην περίπτωση της εξαντλητικής ενασχόλησης με το συνολικό έργο του Gergen. Προτιμάμε στην καλύτερη περίπτωση την κοπιώδη αναμέτρηση με τις έννοιες παρά με την επιφανειακή παράθεση πολυάριθμων και αποσπασματικών πληροφοριών. Αυτός είναι κι ένας βασικός περιορισμός της εργασίας αυτής που ελπίζουμε όμως να αντισταθμίζεται από την τελική και συνολικότερη υπεροχή σε επίπεδο περιεχομενικής εμβάθυνσης. Πολλές μάλιστα από τις θεματικές και τους συλλογισμούς που παραμένουν ανολοκλήρωτοι στο παρόν κεφάλαιο -πάντα επί τη βάσει χρονικών και χωρικών περιορισμών- θα συνεχιστούν ευκρινέστερα στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής.

Στο υποκεφάλαιο στο οποίο έγινε λόγος για τις σημαντικότερες πτυχές των πρώιμων θέσεων του Gergen, η εστίαση του θεωρητικού ενδιαφέροντος επικεντρώθηκε γύρω από τη σημασία των επιστημονικών ισχυρισμών γνώσης και της ενεργητικής τους ικανότητας να εισέρχονται στο κοινωνικό σκηνικό, διεκδικώντας αξιώσεις περί της ψυχολογικής εξήγησης της κοινωνικής πραγματικότητας⁷⁴. Η ιδέα αυτή απορρίπτεται στα μεταγενέστερα κείμενα του Gergen καθώς ο ίδιος φαίνεται να αντιμετωπίζει με καχυποψία την ιδέα του ακριβούς αντικατοπτρισμού της πραγματικότητας και των ερευνητικών ευρημάτων μέσω της γλώσσας⁷⁵. Η σύλληψη της έννοιας της ιδέας της αναντιστοιχίας ανάμεσα στον κόσμο και τη γλώσσα αποτέλεσε σε μεγάλο βαθμό μια από τις πιο απελευθερωτικά ξεκλειδωτικές ιδέες

⁷⁴ Παρά το γεγονός ότι η έννοια της ψυχολογικής εξήγησης εγκαταλείφθηκε από τον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό του Gergen, εντούτοις υπήρξαν ρεύματα στα πλαίσια της Κοινωνιολογικής Κοινωνικής Ψυχολογίας στα οποία λειτούργησε ως ένα ισχυρό εννοιολογικό φορτίο κατανόησης της βαθύτερης αιτιότητας που συνέχει τα κοινωνικά φαινόμενα τόσο σε μακροεπίπεδο όσο και σε μικροεπίπεδο. Ο Stenens υποστηρίζει πως σε πολλές περιπτώσεις η δυνατότητα διάκρισης ανάμεσα στο ερμηνευτικό και στο περιγραφικό δυναμικό μιας θεωρίας είναι περιορισμένη καθώς, αφενός οι περιγραφικοί όροι συνιστούν σε κάθε περίπτωση μικρές αλλά διόλου ευκαταφρόνητες ερμηνευτικές μονάδες και αφετέρου πως κάθε ερμηνευτικό εγχείρημα περιλαμβάνει αναπόφευκτα γνωσιοθεωρητικές παραδοχές που ενέχουν εντός τους και στοιχεία για το πώς είναι ο κόσμος (για την περιγραφή δηλαδή του κόσμου). Η έννοια της ψυχολογικής εξήγησης (αποδιδόμενη στην ελληνική γλώσσα άλλες φορές ως ψυχολογική ερμηνεία κι άλλες ως σκέτη ερμηνεία) αποτέλεσε ένα διευρυμένο ερμηνευτικό πεδίο που λειτούργησε ως μια από τις βασικές αναλυτικές μονάδες της εν τω βάθει διερεύνησης της κοινωνικής πραγματικότητας. Φαίνεται πως τα θεωρητικά πρόνομα που καλλιεργήθηκαν στις διατυπώσεις του *Social Psychology as History* έστρεψαν το ενδιαφέρον για την εκκίνηση πιο ενδεδειγμένων μελετών γύρω από τη σχέση γλώσσας και κόσμου, μιας σχέσης που απαντάται στη στο σχήμα ανάμεσα στην περιγραφή και την ερμηνεία.

⁷⁵ Gergen (1998a), σ. 60.

στην ιστορία του κονστρουξιονιστικού ρεύματος γενικότερα. Ουσιαστικά ήρθε να αντικαταστήσει τις φτωχές εννοιολογικές συνδηλώσεις των όρων της περιγραφής και της παρατήρησης οι οποίοι εξαιτίας της θετικιστικής τους φόρτισης αποτύγχαναν σε μεγάλο βαθμό να παράσχουν μια ικανοποιητική ερμηνεία σχετικά με τις πολυεπίπεδες και πλουσιοπάροχες διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας. Στον αντίποδα μιας τέτοιας ντετερμινιστικής σύλληψης των αποτελεσμάτων της έρευνας προτάθηκε ότι αντίληψη ότι από τη στιγμή που η οριοθέτηση ανάμεσα στον κόσμο της γλώσσας και στον πραγματικό κόσμο είναι ρευστή τότε καμία επιστημονική εξήγηση δε θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως εργαλείο περαιτέρω προώθησης και ανάπτυξης της γνώσης⁷⁶.

Ο κεντρικός πυρήνας της Κονστρουξιονιστικής επιχειρηματολογίας απομακρύνθηκε από το μεγαλεπήβολο όραμα της θετικιστικής ψυχολογίας να επιδιώκει να παρέχει αντικειμενικές εξηγήσεις μέσω παρατηρήσεων⁷⁷. Ουσιαστικά, αυτό που συμβαίνει στην περίπτωση του Gergen είναι μια εύλογη απόπειρα αποτίναξης της λανθάνουσας προκατανόησης (της θετικιστικής παράδοσης) περί της δυνατότητας αντικειμενικής διάγνωσης του κόσμου που προαναγγέλουν οι συνθήκες της αντικειμενικής παρατήρησης και της αντίστοιχης εξήγησης της παρατήρησης αυτής⁷⁸. Η συνθήκη της αντικειμενικής παρατήρησης ενώ δείχνει να προοιδαίνει για έναν κόσμο προσβάσιμο στην αισθητική ικανότητα και την επιστημονική γνώση, εντούτοις δεν είναι απρόσβλητη των αξιολογικών προκατανοήσεων των υποκειμένων που την πραγματοποιούν και των αντίστοιχων ερευνητικών τους ενδιαφερόντων κι έτσι δε μπορεί να θεωρηθεί πραγματικά ανεξάρτητη μορφή ερευνητικής πρακτικής. Η ψυχολογική εξήγηση από την άλλη πλευρά θέτει τις αξιολογικές βάσεις για το πώς οφείλει να είναι μια ψυχολογική εξήγηση και ποιο χαρακτήρα και μορφή πρέπει να παίρνει αυτή αλλά αφορίζει αυτόματα αυτό που θεωρείται μη ψυχολογική εξήγηση. Οι ψυχολογικές εξηγήσεις που παρήγαγε η θετικιστικά προσανατολισμένη έρευνα διεπóταν από μια σειρά διαζευκτικών κρίσεων/προτάσεων οι οποίες εκπορεύονταν από τη διπολικότητα ενός τρόπου σκέψης απορρέοντος από το επιβεβαιωτικό-απορριπτικό μοντέλο επιβεβαίωσης των υποθέσεων. Το εν λόγω εμπειριστικό πρότυπο διερεύνησης κι το επιβεβαιωτικό μοντέλο των θεωρητικών και των υποθετικών προτάσεων αν επεκταθεί ως προς τις επιστημολογικές του συνέπειες θα

⁷⁶ Gergen (1998a), σ. 55.

⁷⁷ Gergen (1998a), σ. 55.

⁷⁸ Gergen (1985), σ. 266.

ανταποκριθεί σε ένα είδος επιστημονικής έρευνας ικανής να αποτελέσει ένα είδος παγκόσμιας αλήθειας⁷⁹.

Στη βάση των περιοριστικών ερευνητικών ισχυρισμών που αναπαράγει το πρόταγμα περί της αντικειμενικότητας και στη βάση στερεοτυπικών, άγονων και αντιδημιουργικών προοπτικών σκέψης και πρακτικής που ευνοεί η άκρατη προσκόλληση στην έννοια της αντικειμενικής περιγραφής, ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός προέταξε στην πρώτη γραμμή των προγραμματικών του θέσεων, την άποψη περί της αδιάκοπης τάσης των ανθρώπων «να περιγράφουν, να ερμηνεύουν και να λογοδοτούν για τον κόσμο»⁸⁰ και στράφηκε γύρω από τις καθοριστικές επιδράσεις της γλώσσας να απαιτεί αξιώσεις επί της πραγματικότητας. Αν τα συμπεράσματα των επιστημονικών ευρημάτων που εξάγονται στα πλαίσια του πεδίου εμφορούνται από προϋπάρχοντες κανόνες και καθιερωμένες εννοιολογικές κατηγορίες ή σώματα κατανοήσεων, τότε ο μοναδικός τρόπος απεγκλωβισμού από τις παραπάνω μορφές κατανόησης έγκειται στην αμφισβήτηση της εν λόγω τάσης της άκρατης συμπόρευσης σύμφωνα με τα συγκεκριμένα μοτίβα σκέψης⁸¹. Εποπτεύοντας το φαινόμενο της γλώσσας υπό το παραπάνω πρίσμα και φέρνοντας στην επιφάνεια τις παγιωμένες φόρμες μέσα από τις οποίες τείνει να προσεγγίζει τόσο ο κοινός νους όσο και η επιστημονική κοινότητα το ζήτημα της γνώσης, αποκαλύπτονται δίχως άλλο οι κοινωνικές, επιστημονικές ή οποιοδήποτε άλλου είδους συμβάσεις που υποβαστάζουν ολόκληρο το οικοδόμημα της κοινωνικής πραγματικότητας⁸². Οι συμβάσεις αυτές αισθητοποιούνται κατά βάση στο επίπεδο της γλωσσικής έκφρασης και αποκτούν το χαρακτήρα κοινωνικών συμβάσεων όπου και διαφαίνεται ξεκάθαρα ο συμβασιοκρατικός χαρακτήρας του συνόλου της διαμορφωμένης γνώσης⁸³.

Ο απώτερος και υπέρτατος σκοπός της Κονστρουξιονιστικής προσέγγισης είναι να αποκαλύψει τις εξουσιαστικές δομές που τείνουν να αναπαράγονται στα πλαίσια της συμβασιοκρατικά ανταλλασσόμενης γνώσης, έτσι ώστε να προσκαλέσει στη γλωσσική αναδόμηση και αναδιαμόρφωση αυτών των εγκαθιδρυμένων και κοινωνικά κατασκευασμένων μορφών γνώσης. Πιο συγκεκριμένα, τα εγκαθιδρυμένα ρηματικά και πρακτικά μοτίβα που υπερεκπροσωπούνται σε επίπεδο κοινοτικής και

⁷⁹ Gergen (2011a), σ. 316.

⁸⁰ Gergen (1985), σ. 266.

⁸¹ Gergen (1985), σ. 267

⁸² Gergen (1985), σ. 267.

⁸³ Gergen (2001), σ. 7.

κοινωνικής πραγματικότητας αναπαράγουν μια σειρά από καταπιεστικές κι εθελόδουλες διατάξεις για εκείνους που βρίσκονται στην αντίθετη πλευρά και δε επιθυμούν να συναινέσουν⁸⁴ και η αλήθεια είναι πως οι γλωσσικές εμβαθύνσεις και παρατηρήσεις είναι εξαιρετικά σημαντικές σε περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει μεγάλη πιθανότητα συγκάλυψης ή απόκρυψης του νοήματος⁸⁵. Η προαναφερθείσα αναδόμηση της κοινωνικής γνώσης παρουσιάζει ακράδαντες ομοιότητες με την αποδομηστική προσέγγιση που παρουσιάστηκε σε προηγούμενο υποκεφάλαιο. Στον αντίποδα της αναπαραγωγής τέτοιου είδους δεσποτικών σχέσεων εξουσίας προτείνεται η αδιαμεσολάβητη αμφισβήτηση της αξίας μιας τέτοιας ετεροκαθορίζουσας διάταξης. Η οποιαδήποτε πρακτική που στα πλαίσια της κοινοτικής συνύπαρξης ορίζεται σαν καλή ή κακή μπορεί το ίδιο εύκολα να υπονομευτεί μέσω της ρηματικής ανασυγκρότησής της από μια μερίδα ανθρώπων⁸⁶. Αξίζει όμως να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι ενώ από τη μια πλευρά οι επεκτατικές και αναθεωρητικές προσθήκες ή αναδιαμορφώσεις της κάθε οριοθετημένης μορφής γνώσης κι εξήγησης στις οποίες μας προσκαλεί το Κονστρουξιονιστικό κίνημα δε φαίνεται να καταλήγουν σε ένα τερματικό σημείο παγίωσης του νοήματος⁸⁷, από την άλλη πλευρά δεν παύουν να υφίστανται εντός του κοινωνικού χώρου μεγαλειώδους εύρους αφηγήματα, επιστημονικοφανείς αξιολογικές παραδοχές, επιβλητικοί ισχυρισμοί της αλήθειας που κινδυνεύουν να προσλάβουν –αν δε το έχουν κάνει ήδη- διαστάσεις κεντρικών δογμάτων σκέψης, που τείνουν μέσω του επεκτατικού τους διασκορπισμού να απορροφήσουν όλες τις μορφές ανθρώπινης δράσης⁸⁸.

Η θεωρητική διείσδυση του Gergen επάνω στα ζητήματα της γλωσσικής κατασκευαστικότητας και της εμβάθυνσης στη ρηματική⁸⁹ διαδικασία εξαγωγής του

⁸⁴ Gergen (1997), σ. 25.

⁸⁵ Gergen (1998a), σ. 64.

⁸⁶ Gergen (2001), σ. 372.

⁸⁷ Gergen (2008), σ. 11.

⁸⁸ Gergen (1997), σ. 25

⁸⁹ Ο εν λόγω όρος αναφέρεται, στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, προκειμένου να υποδηλώσει όλα τα στοιχεία που δύνανται να προκαλέσουν τη σύνθεση μιας προφορικής ή γραπτής εκφοράς, θεωρώντας μικρότερη μονάδα δυνατής ανάλυσης τη λέξη. Αν και στα πλαίσια κάποιων Κονστρουξιονιστικών προσεγγίσεων –όπως π.χ. της ανάλυσης συνομιλίας- είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν γλωσσικές αναλύσεις εκκινούμενες από μικρότερες αναλυτικές μονάδες, ανήκουσες στις εξωγλωσσικές διαστάσεις, όπως η καταμέτρηση του χρονικού διαστήματος που μεσολαβεί την παραγωγή δυο γλωσσικών ακολουθιών, η σημασία των σιωπηλών διακένων ή των γρήγορων ανταποκρίσεων διαφορετικών ομιλητών ή η σημασία των εκφραστικών μέσων και των χειρονομιών που υποβοηθούν ή επιδεινώνουν τη γλωσσική συνεννόηση, εντούτοις το ενδιαφέρον εδώ

νοήματος, προσέδωσε στη μέχρι πρότινος θεώρησή της γλώσσας, μια επιπρόσθετη απόχρωση. Η απόχρωση αυτή αφορά στην επόπτευση της γλώσσας ως διεπόμενης από συγκεκριμένα αφηγηματικά στοιχεία τα οποία φέρουν εντός τους σημαντικότερες διακυμάνσεις τονικότητας σχετικά με τον τρόπο που κατανοούμε και προσεγγίζουμε τον κόσμο⁹⁰. Πιο ειδικά, ο τρόπος εκφοράς της γλώσσας, τείνει να εισαγάγει τον πλούτο του εν δυνάμει παραγόμενου νοήματος μέσα σε προϋπάρχοντα καλούπια-φόρμες που υποβοηθούν την εύκολη συνεννόηση κι επικοινωνία. Οι φόρμες αυτές αναλαμβάνουν το δύσκολο ρόλο της αυτόματης κατανόησης της περιστασης στην οποία τυχαίνει να ανευρίσκονται τα ομιλούντα υποκείμενα⁹¹ και διευκολύνουν τον εύκολο προσανατολισμό στα πλαίσια του εκάστοτε πλαισίου. Ο Gergen μιλάει με χαρακτηριστικότατο τρόπο για τις λειτουργίες που εξυπηρετούν τα καθιερωμένα αφηγηματικά μοτίβα:

«μπορούμε να ανακαλύψουμε τον τρόπο με τον οποίο συγκεκριμένες μορφές αφήγησης είναι ευρέως διαμοιρασμένες μέσα στον πολιτισμό, χρησιμοποιούνται συχνά, εντοπίζονται εύκολα και είναι πολύ λειτουργικές· υπό μια έννοια συνιστούν ένα έτοιμο λεξιλόγιο για να αποδώσουν τη διαχρονική κατανόηση· τι εξήγηση θα μπορούσε να δοθεί γι' αυτές τις στερεοτυπικές αφηγήσεις; ...ίσως εν τέλει να υπάρχει μια θεμελιώδης ομάδα πλοκών από τις οποίες προέρχονται όλες οι ιστορίες.»⁹²

Φαίνεται λοιπόν πως μια μορφή αφηγηματοποιημένων πραγματικοτήτων συντελείται αν αναλογιστεί κανείς τις βαθύπλουτες συνδηλώσεις των αφηγηματικών εργαλείων. Τα εν λόγω αφηγηματικά μοτίβα λειτουργούν σαν ευρύτεροι εκκολάπτες του νεογνότος νοήματος ενώ παράλληλα προσφέρονται σαν ευρύτερα πλαίσια εντός των οποίων διαδραματίζονται οι λεπτοφυέστεροι χειρισμοί της επικοινωνιακής δραστηριότητας και της συνομιλιακής πραγματικότητας. Κάπως έτσι, οι γλωσσικές κατηγορίες μέσω των οποίων αντλούμε και κατανοούμε το κοινωνικό νόημα δεν είναι

θα εστιαστεί στη δυνατότητα παραγωγής του νοήματος εντός της προτασιακά περατωμένης αλληλουχίας. Υπό αυτή την έννοια κάθε φορά που θα γίνεται αναφορά στον όρο ρηματικός θα εξυπονοείται είτε το σύνολο είτε μια μεμονωμένη γλωσσική παραγωγή που συντάσσεται με τη γενικότερη κωνστροξιονιστική προσπάθεια ανάδειξης των πολυποίκιλων δυνατοτήτων του λόγου(discourse).

⁹⁰ Gergen (1998b), σ. 39

⁹¹ Ο όρος αυτός υιοθετείται από τους Potter και Wetherell (2009) στο *Λόγος και Κοινωνική ψυχολογία: Πέρα από τις στάσεις και τη συμπεριφορά*, σε μια απόπειρα έκθεσης των εννοιολογικών αναπροσδιορισμών που συντελούνται στο πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας, ως απότοκο της συστηματικής προσπάθειας αναδιαμόρφωσης του πεδίου και ως επιπρόσθετο απότοκο του αυξημένου ενδιαφέροντος των Κωνστροξιονιστικών προσεγγίσεων για τη γλωσσική (ανα)κατασκευαστικότητα. Ένας από τους μετασχηματισμούς που συντελείται ως αποτέλεσμα των ως άνω αναδιαμορφώσεων είναι η αντικατάσταση του όρου *εαυτός* με αυτή των *ομιλούντων υποκειμένων*, μια αλλαγή που πραγματοποιείται στη βάση της αποδέσμευσης των νέων προσεγγίσεων από τις ατομικιστικές συνδηλώσεις του πρώτου όρου και της συνεπαγόμενης εστίασης στους γλωσσικούς (ομιλιακούς) τρόπους παραγωγής του νοήματος.

⁹² Gergen (1998b), σ. 41

τίποτε άλλο παρά οι φυσικές απολήξεις ευρύτερων αφηγηματικών διακλαδώσεων που εγκιβωτίζονται προκειμένου να μας κατευθύνουν μέσα στην ακατάσχετη ποικιλότητα των κοινωνικών σχέσεων⁹³.

Η θεωρητική μετατόπιση για την οποία γίνεται λόγος εδώ, είναι μια μετατόπιση καίριας σημασίας για κάποιον που επιθυμεί να μελετήσει βαθύτερα το κίνημα του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού. Βλέπουμε πως ο Gergen αρχίζει σταδιακά να απεμπολεί την ιδέα περί της ύπαρξης ενός εσωτέρου υποβάθρου, ενός σταθερού υπαρκτικού κέντρου ικανού να κατευθύνει ή να διευθύνει τις σκέψεις ή τις πράξεις και στη θέση της να τοποθετεί μια ιδέα περί γλωσσικής κατασκευαστικότητας. Η γλωσσική αυτή κατασκευαστικότητα επινοήθηκε ως ένα μοντέλο περιγραφής του τρόπου με τον οποίο μπορούμε να αντισταθούμε στη διαδικασία της αιωνόβιας εγκαθίδρυσης θεμελιωτικών ρεπερτορίων έκφρασης και τρόπων κατασκευής του κόσμου που εξυπονούνται από τη διάδοση των μεγάλων αφηγήσεων και προκειμένου να μας ωθήσει στην αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων παραγωγής του νοήματος⁹⁴. Το ενδιαφέρον τώρα στρέφεται στην παρουσίαση μιας γλωσσικής απειρίας⁹⁵ στη βάση της προσπάθειας διάνοιξης και συνειδητοποίησης των διευρυμένων διαύλων που υπάρχουν ανάμεσα στους γλωσσικούς πόρους και στα αποθέματα της γνώσης⁹⁶ των διαφόρων πολιτισμικών ομάδων μέσα στον κοινωνικό χώρο, διαδικασία που εκκινεί από τον εντοπισμό των μορφών κατανόησης, που φαίνεται να χαρακτηρίζουν τη σύσταση κάθε κοινωνικής παρουσίας και σχέσης⁹⁷.

Μπορεί κανείς να διακρίνει στην ανάπτυξη των παραπάνω ιδεών μια διόλου συγκεκαλυμμένη τάση αναζήτησης των πειστικών γλωσσικών μορφών⁹⁸. Οι γλωσσικές αυτές μορφές δύνανται να λάβουν άλλοτε χαρακτήρα κανόνων περιγραφής, άλλοτε μέσω της αφήγησης, άλλοτε αξιώσεων αλήθειας και άλλοτε

⁹³ Gergen (1998b), σ. 47

⁹⁴ Gergen (2008), σ. 12.

⁹⁵ Gergen (2008), σ. 5.

⁹⁶ Gergen (1996a), σ. 23. .

⁹⁷ Στην παρούσα χρονική φάση της ανάλυσης του τρόπου κατανόησης και δημιουργίας του νοήματος, δε φαίνεται να εντοπίζεται ιδιαίτερη ανησυχία για την εξονυχιστική μελέτη των ρητορικών, ρηματικών κι αφηγηματικών μέσων που προϋποτίθενται ως προς τη ριζική αναδόμηση των τρόπων έκφρασης. Όπως αναφέρεται και στο βασικό κείμενο, κεντρικό ρόλο δείχνει να διαδραματίζει μια προκαταβολική καχυποψία απέναντι σε κάθε πιθανότητα παγίωσής του. Η ιδέα της αναδιαμόρφωσης του γλωσσικά εκπεφρασμένου νοήματος θα λάβει πιο σαφείς διαστάσεις σε ύστερα έργα του Gergen στα οποία και γίνεται λόγος για μορφές *διαπραγμάτευσης* του πρωτοεμφανιζόμενου νοήματος ή *αναδιαπραγμάτευσης* των επανεμφανιζόμενων μοτίβων έκφρασης. Εν τω βάθει επαφή με τις ιδέες αυτές θα αποκτήσει ο αναγνώστης στο κεφάλαιο που μελετά το *Relational Being* (2009).

⁹⁸ Gergen (1998a), σ. 60.

επικρατούντων ισχυρισμών γνώσης. Απώτερος σκοπός τους πάντα η χειραφέτηση μέσω της αποκάλυψης των γλωσσικών και ρηματικών συμβάσεων που διέπουν το σύνολο των συνηθειών και των πράξεών μας προκειμένου να ταρακουνήσουν τις μορφές συμβατικής γνώσης⁹⁹. Υπάρχει με άλλα λόγια μια ευδιάκριτη παρουσία ενός *γλωσσικού φορμαλισμού* σύμφωνα με τον οποίο ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός τοποθετείται απέναντι σε κάθε διαδικασία ανακατασκευής της εγκαθιδρυμένης κοινοτικής γνώσης. Στην περίπτωση αυτή μπορούμε να διακρίνουμε μια έμφαση σε στοιχεία της εξωτερικής εκφοράς, της λεκτικοποιημένης έκφρασης, η οποία ακριβώς εξαιτίας του ότι ακολουθεί μια πολύ συγκεκριμένη συλλογιστική, αυτή των γλωσσικών μορφών, τείνει με τον ανάλογο τρόπο να προσεγγίζει και τη διαδικασία της δημιουργίας της κοινωνικής γνώσης. Αν το μοναδικό πράγμα στο οποίο μπορούμε να προσφύγουμε προκειμένου να παράσχουμε μια ερμηνεία περί της κοινωνικής πραγματικότητας είναι αυτή των γλωσσικών μορφών- συμπεριλαμβανομένων όλων των επιμέρους γλωσσικών υπομορφών κι αν παίρνουν αυτές οι βασικές μορφές- τότε δεν υπάρχουν και πολλά πράγματα για τα οποία οι μορφές αυτές δεν έχουν λειτουργήσει ως πρωτογενείς μητρικοί θύλακες γέννησης και δημιουργίας νέων κι εναλλακτικών ρηματικών τρόπων κοινοτικής κατασκευής. Ίσως αυτός να είναι και ο πρωταρχικός λόγος για τον οποίο ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός εκσφενδονίζει τόσο συχνά τα παράπονά του κι εκφράζει με τόσο δραματικά -ρητορικά- μέσα τη γενικευμένη πικρία του σχετικά με τη θεωρητική ένδεια που χαρακτηρίζει όλες τις μορφές των συμβατικών τρόπων παραγωγής της γνώσης και ιδιαίτερα στον κλάση της Ψυχολογίας. Αν είναι οι ήδη καθιερωμένες μορφές κατανόησης κι έκφρασης, όπως αυτές έχουν μορφοποιηθεί μέσα στο βάθος και τη διάρκεια του ιστορικού χρόνου, αυτές που σε τελική ανάλυση καθορίζουν τη ροή και τη συνέχεια της κοινωνικής συνέχειας, τότε ίσως όντως αναφέεται ως αξεδιάλυτος γρίφος ο μύθος της δημιουργίας νέου νοήματος. Αν το μοναδικό πράγμα που μπορούμε να κάνουμε προκειμένου να σώσουμε την ανθρωπότητα από την τραγική κατάσταση της ολοκληρωτικής της ανικανότητας για εξαγωγή νοήματος στην οποία έχει από καιρό περιπέσει, είναι να την προσκαλούμε σε ένα ατελείωτο ταξίδι γνωριμίας κι εξοικείωσης και πειραματισμού¹⁰⁰ με τις μορφές, τότε το μόνο που μπορεί να μας περιμένει θα είναι μια Σιսυφικά καταδικαστική κατάσταση

⁹⁹ Gergen (1996b), σ. 7.

¹⁰⁰ Gergen (1997), σ. 35.

ρητορικών εξυπνακισμών που θα αδιαφορούν αενάως για την περιεχομενική νομοτέλεια των ανθρώπινων (και θεϊκών) πραγμάτων.

Βλέπουμε λοιπόν πως η αποκλειστική ενασχόληση με τις γλωσσικές μορφές δε μας οδηγεί παρά σε ένα ανώτερο επιστημολογικό τέλμα εκ του οποίου δεν δύνανται να εκπηγάσουν ανώτερες οντολογικές ανησυχίες πόσο μάλλον να εξωθήσουν εμάς τους κοινωνικούς δρώντες στον πεφωτισμό για τη σύσταση καινούργιων κοινωνικών νοημάτων. Πρόκειται για έναν φαύλο γνωσιοθεωρητικό κύκλο ο οποίος, όσο διαιωνίζει τη συστηματική αδιαφορία του απέναντι στις εσωτερικά αναρίθμητες περιεχομενικές ηχοχρωμίες, άλλο τόσο διαιωνίζει την αυθυπαίτια προδοσία του από τον εξαπατητικό κόσμο των μορφών. Αυτή η ανεξαρτησία των *γλωσσικών μορφών* έναντι του *νοηματικού περιεχομένου*¹⁰¹ δε φαίνεται να αφήνει ανοιχτά πολλά περιθώρια συμβιβασμού ή καλύτερα ενοποιητικής διάθεσης ανάμεσα στις δυο αυτές θεμελιώδεις καταστάσεις εμφάνισης της ουσιακής αυθυπαρξίας των πραγμάτων. Αυτό σημαίνει πως η διακαής επιθυμία των Κοινωνικών Κονστρουξιονιστών να επαναφέρουν το ζήτημα της γλώσσας στο επίκεντρο του επιστημολογικού ενδιαφέροντος και να κατασκευάσουν εξ υπαρχής μια νέα ψυχολογία της γλώσσας, θα εξακολουθήσει να παραμένει ένας ταπεινός, ευσεβής πόθος από τη στιγμή που δεν επιχειρείται καμία συστηματική προσπάθεια απεγκλωβισμού από την υποδουλωτικό μαγνητισμό των γήινων συνεπαγωγών της ενασχόλησης με τις μορφές. Για όσο καιρό εξακολουθούμε να παραμένουμε προσκολλημένοι στην ιδιότητα «της γλώσσας να λειτουργεί για να επιδείξει μια κατάσταση σχέσεων για όλους τους πρακτικούς σκοπούς μέσα σε μια δεδομένη κοινότητα»¹⁰², άλλο τόσο καιρό θα μας στοιχήσει να απομακρύνουμε αυτό το μονομερές έθος θέασης της γλώσσας ως ενός απλού, κατευθυντήριου οργάνου του οποίου οι δραστηριότητες περιορίζονται στην εξωτερική επικούριση κι υποβοήθηση ήδη εγκατεστημένων οριοθετήσεων των σχέσεων εν γένει. Η προκατασκευασμένη αβουλία των γλωσσικών μορφών να εμβαθύνουν στα δύσβατα και δυσανάγνωστα περιεχόμενα, αναπαράγει εις το διηνεκές την ιδιότυπη χειραγώγηση που ευνοείται από την ουσιακή ένδεια των μορφών αυτών.

Η προκαταβολική μα συνάμα καταδικαστική μειονεξία των γλωσσικών μορφών δεν οφείλεται καθ' ολοκληρίαν στην αποκλειστική κι ένθερμη υποστήριξη των

¹⁰¹ Gergen (1998a), σ. 65.

¹⁰² Gergen (1998b), σ. 44

επιφανειακών χαρακτηριστικών των οποίων τη μελέτη δείχνουν να ευνοούν οι κάθε λογής ρηματικό-αναλυτικές προσεγγίσεις. Ο ελλιπής προσδιορισμός των εν λόγω χαρακτηριστικών δε μπορεί παρά να αντανakλά την ενδεή απόρροια μιας εξίσου φτωχής μεθοδολογίας. Όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενα σημεία της εν λόγω πραγματεύσεως, ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός προκρίνει μια αδιαμεσολάβητη προτίμηση της ενασχόλησης με τις πολύτροπες ιδιότητες της ρηματικής παράδοσης. Οι εν λόγω ιδιότητες τείνουν να κυμαίνονται από την αποφατική άρνηση της αληθοφάνειας ενός επιχειρήματος, μιας αξίωσης αλήθειας, μιας καθιερωμένης εκδοχής του καλού στα πλαίσια ενός δεδομένου πλαισίου έως και τη ριζική -αλλά πάντα ρηματική- αμφισβήτηση κάποιων ιδιαίτερα σύνθετων συλλογιστικών επί της πραγματικότητας. Το μέγεθος όμως του ανατρεπτισμού που τείνουν να προκρίνουν οι ρηματικές αυτές προσεγγίσεις, στηρίζεται στη μονοσήμαντη συμβολή της άκριτης και πολλές φορές αδικαιολόγητης εναλλαγής των ρηματικών όρων στην αποκλειστική τους ανεξάρτητη συμβολή¹⁰³ κι σε απόσπαση από τη βαθύτερη νοηματική δομή η οποία κι εκκινεί το παιχνίδι της ακατάστατης ανακατανομής τους. Οι ρηματικοί όροι ιδωμένοι στην πλήρως αποσπασμένη τους υφή ως λέξεις, ως μεμονωμένα λεκτικά σημαίνοντα, έλκονται από ένα ακατανόμαστο παιχνίδι που εντείνει τη λειτουργία τους ως ελευθεριακών συνονθυλευμάτων έκφρασης τα οποία τοποθετούνται σε μια διάσπαρτη και δίχως εσώτερη λογική προτασιακή σύνδεση για να επαναταξινομηθούν κι επανατοποθετηθούν εκ νέου τη στιγμή κατά την οποία τα ομιλούντα υποκείμενα θα αναγκαστούν να τα υποβάλλουν στη ρευστή μεταβλητότητα¹⁰⁴ του πάντοτε ρηματικά πραγματευόμενου πλαισίου τους. Βλέπουμε πως η μεθοδολογία που ακολουθείται από τους Κοινωνικούς Κονστρουξιονιστές είναι αυτή της ριζοσπαστικοποιημένης έμφασης στο σημαίνον, μιας έμφασης απαραμείωτης εστίασης στους ποικίλους και απειράριθμους τρόπους της λεκτικής εκφοράς κι ενός ακατάσχετου πειραματισμού με τις κενές περιεχομένου κι εννοιολόγησης ιδιότητες των λέξεων. Οι ποικίλων μορφών ρηματικές ανακατασκευές που μελετούν οι κάθε λογής κονστρουξιονιστικές μεθοδολογίες –λεκτικοί συνδυασμοί και ανασυνδυασμοί, ποιητικές και λογοτεχνικές μεταφορές, λεκτικές μετατροπές του νοήματος¹⁰⁵ - αισθητοποιούν την επιστημολογική πρωτοκαθεδρία του

¹⁰³ Gergen (1997), σ. 35.

¹⁰⁴ Gergen (1997), σ. 35.

¹⁰⁵ Gergen (1997), σ. 35.

λεκτικού σημαίνοντος έναντι του νοηματικού σημαιόμενου. Ο Gergen παίρνει ξεκάθαρη στάση απέναντι στην παραπάνω διαπίστωση. Με δικά του λόγια:

«δεν υπάρχει καμία προνομίως σχέση ανάμεσα στον κόσμο και τη λέξη· για κάθε κατάσταση είναι πιθανές πολλαπλές κατασκευές και δεν υπάρχουν τρόποι, εκτός της κοινωνικής σύμβασης, διακήρυξης της μιας (κατασκευής) ως απαντώμενης πιο “αληθινά” στη φύση της πραγματικότητας από ότι μια άλλη»¹⁰⁶

Και πιο πριν:

«κάθε λέξη, φράση ή πρόταση που είναι τελείως κατανοητή σε εμάς, θα μπορούσε κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες να αναχθεί σε ανοησία ή αντίστροφα στη σωστή συζήτηση ακόμη κι ένα πνιγμένο γρύλισμα μπορεί να προικιστεί με βαθύτατη σημασία»¹⁰⁷.

Αν στο πρώτο απόσπασμα υποκαταστήσουμε τη λέξη «κόσμος» με τη λέξη «νόημα», τότε το νόημα γίνεται ξεκάθαρο σε τέτοιο σημείο, που ακόμη και ο Gergen, και οι λεπτοφυείς κατασκευαστικοί χειρισμοί του να μη μπορούν να ξεδιαλύνουν το μυστήριο της αμετροεπούς αυθαιρεσίας του λεκτικού σημαίνοντος έναντι του σημαιόμενου. Το συμπέρασμα είναι εξίσου μονολεκτικό όσο και η φύση της καταληκτικού σημείου το οποίο υποστηρίζει. Η απελευθέρωση από τις εξαναγκαστικές νοηματικές συνδηλώσεις που υποβοηθάται από τον πανηγυρισμό της ανεξαρτησίας του λεκτικού σημαίνοντος σκοντάφτει στα ίδια τα θεμέλια που προήγαγαν τη μέχρι πρότινος ανεξαρτησίας της. Το σημαιόμενο γίνεται σκλάβος του σημαίνοντος και το σημαίνον αδυνατεί να σπάσει τα δεσμά του συμβασιοκρατικά εγκαθιδρυμένου νοήματος. Όσο προκλητικά απελευθερωτικός κι αν είναι ο αγώνας της ανεξαρτησίας των σημαιόντων, όσο ριζοσπαστικά ευερέθιστοι κι αν είναι οι επανακινούμενοι νοηματικοί τόποι που αγρυπνούν πίσω από την ελεύθερη σημειακή παραλλαγή, όσο διεγερτικά σαγηνευτικός κι αν μοιάζει ένας κόσμος που υποβαστάζει το σύνολο της επιστημολογικής του υπεροχής στα αλλοπρόσαλλα δυναμικά ανεξάντλητης επανασημειοδότησης, εντούτοις τα δαιμόνια της τοπικιστικής καθιέρωσης πάντοτε θα παραμονεύουν για μια διαρκή υπενθύμιση στην κοινοτική υπαγωγή¹⁰⁸, στη συμβασιοκρατική προαποδοχή όλου του ανακενησθέντος υλικού και οι δικές μας ρηματικά χειραφετητικές απόπειρες θα βουλιάζουν στην κενότητα του άδειου και αστόχαστου λεκτικού παιχνιδίσματος.

¹⁰⁶ Gergen (2008), σ. 10.

¹⁰⁷ Gergen (2008), σ. 6.

¹⁰⁸ Gergen (2001), σ. 1.

Κι αφού οποιοδήποτε νοηματοδοτημένο περιεχόμενο μπορεί κάτω από τις κατάλληλες καταστασιακές και ρηματικές συνθήκες να μετατραπεί σε οποιαδήποτε γλωσσική μορφή, κι επειδή η κατασκευαζόμενη γλωσσική μορφή ακολουθεί πάντα τους κανόνες της τοπικής τοποθέτησης, είναι εύκολο να συμπεράνει κανείς την ισχύτητα των γλωσσικών μορφών να επηρεάσουν με οποιοδήποτε τρόπο τη ροή του κοινωνικού γίνεσθαι. Η εν λόγω αδυναμία δεν ευνοείται απλά και μόνο στη βάση της αποκοπής της λέξης από το ευρύτερο αναφορικό της πλαίσιο και της αντιμετώπισής της ως απλού εφαρμοζόμενου εργαλείου σε κάθε ανά χείρας περίπτωση αλλά στη γενικότερη κονστρουξιονιστική θέαση της γλώσσας ως ενός μορφικού υποχειρίου, υποταγμένου στις καταστασιακές διαθέσεις και στα επιθυμικά καπρίτσια των ατόμων που συναπαρτίζουν το γενικότερο κλίμα της σχεσιακής αναφοράς. Οι Κονστρουξιονιστές πέφτουν στην παγίδα που οι ίδιοι έστησαν για να αποφύγουν τις μονόπλευρες ντετερμινιστικές εξηγήσεις των λειτουργικοποιημένων εννοιών όταν υποστηρίζουν την αντίστοιχη ανικανότητα της γλώσσας να τρυπώσει στο βαθύτερο επιστημονικό και κοινωνικό στρώμα κατανόησης και όταν προτείνουν έναν ακατανόητο –και ανόητο– απριωρικό πανζουρλισμό διασπαρμένων λέξεων-στοιχείων που δε δύνανται επουδενί να ενοποιηθούν για λειτουργήσουν ως ένα συνεκτικό και νοηματοδοτημένο όλο¹⁰⁹. Λησμονούν όμως το γεγονός ότι οτιδήποτε ακατανόητο, αλλοπρόσαλλο, περίεργο, κουτό ή ασυνήθιστο για την κοινωνική πόρευση μπορεί οποιαδήποτε στιγμή να εισαχθεί στην κοινωνική επικράτεια και να απεμπολήσει την απριωρική προκατάληψη και καχυποψία με την οποία έχει ενδυθεί η ανοίκεια μορφή του, δε σημαίνει πως οτιδήποτε μπορεί να μεταμορφωθεί σε οτιδήποτε απλά και μόνο εξαιτίας της αυξημένης γλωσσικής ενημερότητας σχετικά με την μέχρι πρότινος επισφαλή κι αφανή παρουσία του. Το γεγονός ότι μια περιορισμένου εύρους ιδέα βρίσκεται στο περιθώριο της κοινωνικής συναναστροφής δε συνεπάγεται αυτόματα ούτε ότι θα πρέπει να μετουσιωθεί απαραίτητα σε ένα διαρκώς μεγενθυνόμενο αφήγημα ούτε ότι η μοναδική επικράτεια της επιθυμητής της παρέμβασής πρέπει να είναι η γλωσσική ούτε φυσικά πως η ύψιστη προσπάθεια απόδειξης της ύπαρξής της θα πραγματοποιηθεί όταν εκκινήσουμε εξάφνω να μιλάμε για αυτή.

¹⁰⁹ Gergen (2008), σ. 6. Μεταφέρουμε τα λόγια του ίδιου του συγγραφέα επιθυμώντας να μετριάσουμε την υπερβολική δηκτικότητα της δικής μας περιγραφής: «κάθε λέξη, φράση ή πρόταση που είναι τελείως κατανοητή σε εμάς θα μπορούσε κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες να αναχθεί σε ανοησία ή αντίστροφα στη σωστή συζήτηση ακόμη κι ένα πνιγμένο γρύλισμα μπορεί να προικιστεί με βαθύτατη σημασία».

Η φλογερή έμφαση στις γλωσσικές μορφές δείχνει να απειλεί όχι μόνο την αυθύπαρκτη ικανότητα της περιεχομενικής διάγνωσης των κοινωνικών και ιστορικών νομοτελειών¹¹⁰. Αναδεικνύει επίσης το περιοριστικό ερμηνευτικό δυναμικό μιας προσέγγισης που προσκολλάται αβίαστα στην περατότητα των ρηματικών αναλύσεων. Όταν το σύνολο του συλλογικού ιστορικού, κοινωνικού και γνωσιακού κεκτημένου της ανθρωπότητας υποβιβάζεται στη μειονεξία της εντόπισης των ρητορικών ανακολουθιών, των μη πειστικών λογοτεχνικών μεταφορών, των αναληθών λογοδοτήσεων, των αδιάσειστων ερμηνευτικών ρεπερτορίων, αυτό σημαίνει πως οι πιο διαμφισβητούμενες διαμάχες στο πεδίο των επιστημών, οι πιο φλέγοντες διάλογοι σχετικά με την υπεροχή της μιας ή της άλλης επιστημολογικής βάσης έχουν ολοκληρωθεί και το συμπέρασμα διακηρύσσει την πρωτοκαθεδρία της αξίας της μελέτης των γλωσσικών σημαινόντων κατά αποκλειστικότητα. Αυτό σημαίνει πως μόνο η συγκεκριμένη επιστημολογική μεταστροφή στο ρηματικό απόθεμα μπορεί να διαβλέψει προοπτικές κοινωνικής αλλαγής και πως ο μοναδικός τόπος που μπορεί να απορροφήσει τους κραδασμούς των κοινωνικών συγκρούσεων είναι αυτός της αναθεώρησης των παραδοσιακών μοτίβων της επικοινωνίας και των συνηθισμένων τρόπων της γλωσσικής έκφρασης. Μιας αναθεώρηση που μετουσιώνει το σύνολο του κοινωνικού κεκτημένου στην επιδεικτική δεινότητα της επιφανειακής ρητορείας και της αστόχαστης παραφιλολογίας.

Είναι άλλο πράγμα η υποβοηθητική επενέργεια ενός διαμεσολαβητικού ερευνητικού εργαλείου στη διαδικασία παραγωγής της γνώσης και άλλο πράγμα η απόλυτη καθιέρωσή του στο αδιαφιλονίκητο βάθρο της μεθοδολογικής αυθεντίας. Το εύρος της επιρροής του αφηγηματικού επεκτατισμού στις μέρες μας γίνει τόσο μεγάλο που σε λίγο καιρό το μεγαλεπήβολο αφήγημα των αφηγηματοποιημένων πραγματικοτήτων θα καταβροχθισθεί από τα επιμέρους μικρότερα αφηγήματα που εκκολάφθηκαν κάτω από τη μεγαλοπρεπή ομπρέλα της μεγάλης αφήγησης. Δε θα ήταν ακραίο να υποστηριχθεί στο σημείο αυτό ότι όλες αυτές οι αφηγηματοποιημένες μικροιστορίες για τις οποίες γίνεται λόγος εδώ τείνουν κι αυτές να παγιώνονται μέχρι εκείνο το σημείο στο οποίο καθίστανται διαχρονικές αλήθειες, στερεοτυπικές

¹¹⁰ Gergen (1998a), σ. 52. Παραθέτουμε για ένα χαρακτηριστικότατο απόσπασμα «στο βαθμό που η ιστορική συνείδηση είναι εγγενώς συνείδηση της αφήγησης αυτό είναι το πρώτο βήμα για να πούμε ότι οι διαλογικές πραγματικότητες που δημιουργούνται από τις ιστορικές περιγραφές αναπόφευκτα επιτελούν συγκεκριμένες λειτουργίες μέσα στον πολιτισμό... η ιστορική αφήγηση συνδέεται αναπόφευκτα με τις πολιτισμικές αξίες και την ηθικότητα».

αλληλουχίες κατανόησης, εθιμοτυπικά μοτίβα προσανατολισμού στον κόσμο που ταυτόχρονα λειτουργούν ως τυποποιημένα κριτήρια αξιολόγησης, ως εξειδικευμένες βάσεις αποτίμησης της ορθότητας και της αλήθειας των πάντων. Η αφήγηση δεν αποτελεί πια ένα προτιμητέο ανάμεσα σε πολλά μεθοδολογικό εργαλείο του πεδίου της ποιοτικής έρευνας. Αντιθέτως, τείνει να αποτελέσει το βασικό εξηγητικό σχήμα σύμφωνα με το οποίο μελετώνται κι αναλύονται όλες οι μορφές της γνώσης εντός κι εκτός του κλάδου της Ψυχολογίας και των ερευνητικών της δραστηριοτήτων.

Η ολοένα και αυξανόμενη δυναμική της επικράτησης της αφηγηματικής μεθοδολογίας στο πλαίσιο της κοινωνικό-επιστημονικής έρευνας δύναται να ενταχθεί στη γενικότερη αντιφατική απόπειρα των κονστρουξιονιστικών επιστημολογιών να αποκρούσουν τα φαντάσματα των θετικιστικών δεσποτισμών περί μιας παγκόσμιας και αντικειμενικής συμφωνίας στη διαδικασία παραγωγής της ψυχολογικής γνώσης¹¹¹ ενώ στην πραγματικότητα παρασύρονται από τις ίδιες κατανοητικές βάσεις που επιχειρούν να ανατρέψουν. Σύμφωνα με τις Κονστρουξιονιστικές παραδοχές οφείλουμε πάνω από όλα να προασπίσουμε την εμπράγματα ή πιθανολογική περίπτωση κατά την οποία ένα επιστημολογικό πρόγραμμα θα απολάβει το χαρακτήρα μιας αδιαμφισβήτητης και απόλυτης αλήθειας, να εξασφαλίσουμε ότι η κεντρικότητα των επιστημονικών δογματισμών του Δυτικού πολιτισμού θα υποβαθμιστούν από την περιφερική όραση των αποκεντρωμένων τοπικιστικών οραμάτων και να αμφισβητήσουμε κάθε εγχείρημα ενοποιημένης παγκοσμιοτητας στη σκέψη και τη δράση ως εξουσιαστικό και μονοδιάστατο ενικό. Όμως η εφηβική αφέλεια της ως άνω εγωιστικής μονοπλευρικότητας δεν προλαμβάνει την περίπτωση σύμφωνα με την οποία ένα επιμέρους αποκεντρωμένο όραμα αποκτά το χαρακτήρα σύμπασας της κατανοούσας αντίληψης. Αδυνατεί να διαβλέψει το βαθμό της φιλελευθεροποιημένης διάδοσης που μπορεί να υποστεί μια αλλιώς εξοβελισμένη ή υποτιμημένη από την πολιτισμική ανανέωση ιδέα. Η Κονστρουξιονιστική τοποθέτηση δε φαίνεται να έχει αναπτύξει τα εργαλεία εκείνα τα οποία θα επιτρέψουν σε μια νεοεισαχθείσα στον κοινωνικό χώρο ιδέα να αποκρούσει προκαταβολικά τον αενάως υποβόσκοντα κίνδυνο της μεταβολής της σε ένα από τα κυρίαρχα δόγματα της εποχής της, δεν παροπλίζει ενάντια στην γενικευμένη ανησυχία που τροφοδότησε το ριζοσπαστισμό της, να επιλαμβάνεται δηλαδή των εύλογων πιθανοτήτων μεταστροφής μιας έως πρότινος μικρής αφήγησης σε ένα

¹¹¹ Gergen (1996), σ. 15.

μεγαλύτερο αφήγημα που συμπεριλαμβάνει εντός του όλα τα υπόλοιπα τα οποία εκπορεύονται και υφίστανται ως άμεσο απότοκο της ίδιας του της παρουσίας στην κοινωνική ζωή εν γένει.

Ο συγκεκριμένος βαθμός αυτής της καθολικής συμφωνίας την οποία αποστρέφεται η Κονστρουξιονιστική κριτική -σε συνάφεια πάντα με τη δυνατότητα της γενικευμένη αναγνώρισής της στο πλαίσιο της γνωσιακής διαδικασίας- βλέπουμε να μετουσιώνεται στο σημείο αυτό σε ένα από τα πολυάριθμα επίπεδα της συνειδητής επενέργειας επί των ερευνητικών κι επιστημολογικών δραστηριοτήτων του κλάδου. Οι εξηγητικές περατότητες των μονοδιάστατων ερμηνευτικών σχηματοποιήσεων με τον αδιαμεσολάβητο διαχωρισμό ανάμεσα στις (επ)ενεργούσες αιτίες και στα παθητικώς προκλητέα αποτελέσματα, ευνόησαν ένα επιστημολογικό περιβάλλον ανοικτό απέναντι στις ποικίλων ειδών αμφισβητήσεις της τάσης για νομοθετική πόρευση του συνόλου της επιστημονικής και ιστορικής ανέλιξης. Και αφού τα θετικιστικά κριτήρια αποτίμησης της έρευνας απαξιώνονται ως προς τις αρχές της εμπειρικής παρατήρησης και της αντικειμενικής περιγραφής, το ενδιαφέρον στρέφεται γύρω από τη γλωσσική ανασκευαστικότητα που ευνοείται σε ένα ιστορικό πλαίσιο ευάλωτο στις γοητείες ενός επιστημολογικού σκεπτικισμού. Ενώ η επιστημονική ικανότητα ακριβούς αποτύπωσης της πραγματικότητας αρχίζει σιγά σιγά να φθίνει, τη θέση αυτής της πολύκροτης επιστημολογικής συνθήκης αρχίζουν να τη διαδέχονται επιστημολογικά μορφώματα που προβάλλουν αυξημένες αντιρρήσεις απέναντι στην παγιοποίηση οποιασδήποτε μορφής εξήγησης επιστρατεύοντας τις επιστημικές προτεραιότητες του γλωσσικού ανασκευασμού κι ενισχύοντας την ευαισθητοποίηση απέναντι σε εναλλακτικά μοντέλα κατανόησης¹¹².

Ένα από τα μείζονα προβλήματα που φαίνεται να ταλανίζουν τα εναλλακτικά αυτά ερμηνευτικά μοντέλα είναι πως ξεκινούν τη διαδικασία της κριτικής και της δημιουργίας καινούργιων θεωρητικών εργαλείων προϋποθέτοντας και διατηρώντας σε μια άλλη μορφή τους περιορισμούς τους οποίους επιδιώκουν να ανατρέψουν. Πιο συγκεκριμένα, η έλξη του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού από την πλαισιακή διακύμανση της γλωσσικής ευαλωτότητας, δε φαίνεται να απομακρύνεται εκ διαμέτρου από τα εμπειριστικά κατάλοιπα του λογικού θετικισμού. Εφόσον τα μοτίβα της επικοινωνιακής συνδιαλλαγής και της διάδοσης της γνώσης εξαρτώνται από και

¹¹² Gergen (1996), σ. 16.

είναι πάντα σε άμεση ευθυγράμμιση με τα προδιατεθειμένα περιγραφικά και αφηγηματικά σχήματα, δεν φαίνεται να αναδύονται ανεξάντλητα περιθώρια συνειδητής γλωσσικής επενέργειας προκειμένου να οδηγηθεί το σύνολο του κοινωνικού νοήματος προς μια άλλη κατεύθυνση πόσο μάλλον να αποκτήσει μια νέα κι ανεπανάληπτη μορφή. Ο μοναδικός τρόπος ενδιάθετης επέμβασης επί των εν λόγω γλωσσικών μοτίβων έγκειται σε μια βουλησιοκρατικού τύπου γλωσσική παρεμβατικότητα, εμποτισμένη με σαφή στοιχεία ελευθεριακού πειραματισμού συγκροτημένου στη βάση των πολύτροπων ιδιοτήτων της ρητορικής παράδοσης. Ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός εγκλωβίζεται στα δίκτυα της εμπειρικής επαληθευσιμότητας όσο διακηρύσσει την εμπειρική γλωσσική ανακατασκευή των δεδομένων μορφών κατανόησης και συνομιλίας. Δε διστάζει να υπενθυμίσει την υπαγωγή των γλωσσικών δεδομένων στους κανόνες της ρητορικής αξιολόγησης και της αφηγηματικής αλληλουχίας αλλά δε δείχνει ιδιαίτερος προστατευμένος απέναντι στις αφοπλιστικές ιδιότητες της γλωσσικά οριοθετημένης ανασκευής. Ακόμη και το επιχείρημα του γλωσσικού ανασκευασμού, ιδωμένου ως ύψιστου χειραφετητικού προτάγματος εκπεφρασμένου στην ιδέα της γλωσσικής κατασκευαστικότητας, αποδεικνύεται βαθιά δεσμευμένο στις λογικό-εμπειριστικές υπαγορεύσεις περί εμπειρικής επαληθευσιμότητας των ελεγχόμενων υποθέσεων στη βάση ενός συγκεκριμένου εννοιολογικού-γλωσσικού εξοπλισμού για την εξήγηση των ποσοτικά εξαγόμενων συμπερασμάτων. Αυτό το οποίο μάλλον επιδιώκεται να γίνει προφανές στο σημείο αυτό δεν είναι μια προσπάθεια δικαστικής γνωμοδότησης των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού με σκοπό την εξαγωγή μίας γενικότερης απόφασης σχετικά με τη μερική ή ολοκληρωτική επιμέλεια ή επικουρία της μεθοδολογικής κι επιστημολογικής επικράτησής του αλλά η ανάδειξη των συγκεκριμένων παραγόντων που παρακωλύουν τη δυνατότητα της επιστημολογικής του ανεξαρτησίας από το πρόγραμμα του λογικού θετικισμού.

Η «κατασκευή» του υποκειμένου στον *Κορεσμένο εαυτό*

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε μια προσπάθεια προσέγγισης του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού μέσω της παράθεσης μιας σειράς προβληματικών που αφορούσαν ως επί το πλείστον τη γλώσσα. Το παρόν κεφάλαιο σε όλη του την έκταση πραγματεύεται μια σειρά από επιπρόσθετα ζητήματα που μπορούν να θιχτούν μέσα από τη μελέτη του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού μέσω της παρουσίασης πιο εστιασμένων πτυχών της θεωρητικοποίησης που παρέχει ο Gergen σε δυο από τα σημαντικότερα βιβλία του, στον *Κορεσμένο Εαυτό* και στο *Relational Being*. Αυτή μας η διεύρυνση των θεματικών ενδιαφερόντων δε σημαίνει πως το ζήτημα της γλώσσας θα κατασιγάσει. Η γλώσσα θα επιστρέφει σε κάθε στάδιο της παρουσίασης της εσωτερικής αναδιαμόρφωσης της θεωρίας του Gergen ως ένα ανοιχτό διακύβευμα προς μελέτη.

Η εσκεμμένη φαινομενολογική επόπτευση των ζητημάτων που απασχολούν το παρόν κεφάλαιο δεν αφορά απλά τον τρόπο της αναλυτικής προσέγγισης των εν λόγω ζητημάτων αλλά μετουσιώνεται σε μεθοδολογικό εργαλείο παρουσίασης μιας σειράς μορφικών επιφαινομένων που συναπαντούν την ύπαρξή τους σε ενδότερες ουσιακές πραγμαότητες. Κάτι τέτοιο σημαίνει πως η προεπιλεγμένη προτίμηση της ουσιακής αυτοαντίθεσης ανάμεσα στις μορφές και στα περιεχόμενα που έχει ανασυγκροτηθεί σε μεγάλο βαθμό στο προηγούμενο κεφάλαιο, θα προκριθεί με έναν ανάλογο τρόπο και στο εν λόγω κεφάλαιο. Ο πραγματευτική λογική που διέπει την παρούσα θεματική συνεισφορά αφορά σε μια φαινομενική ανάδειξη των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών που αναφύονται στη βάση των αλλαγών που επισυμβαίνουν σε επίπεδο υποκειμενικότητας σε συνθήκες κοινωνικού κορεσμού. Οι συνθήκες αυτές είναι σύμφωνα με το Gergen τόσο το ανακλώμενο αποτέλεσμα του ραγδαίου τεχνολογικού εξελικτισμού όσο και των συμπυκνωμένα αναφορικών μορφών που διαθλώνται στο επίπεδο της κοινωνικής πραγματικότητας στις λεγόμενες μεταμοντέρνες κοινωνίες. Το κεφάλαιο επιχειρεί να συντάξει μια παραστατική αναφορά που θα εννοιολογεί αλλά την ίδια στιγμή θα αναπαριστά τους τρόπους με τους οποίους τα φυσιολογικά γνωρίσματα των κοινωνιών αυτών, αντανακλούν βαθύτερες συνειδησιακές συνθήκες ύπαρξης σε έναν πραγματικά κι όχι «κατασκευαστικά» αλλοτριωμένο κόσμο.

Η ουσιαστική προσπάθεια του Gergen στον Κορεσμένο Εαυτό, έγκειται στην κατά τρόπο τινά αισθητηριακή απεικόνιση μιας σειράς από αλλαγές που επισυμβαίνουν στο επίπεδο της φαινομενικής πραγματικότητας αλλά που την ίδια στιγμή συντελούν στην δημιουργία μιας νέας σύλληψης του εαυτού, μιας νέας θεώρησης του ρόλου και της τοποθέτησής του μέσα στα διαρκώς μεταβαλλόμενα περιβάλλοντα και συνθήκες που προαναγγέλλουν την μετάβαση στις μεταμοντέρνες κοινωνίες της Δύσης. Ο Gergen αναπτύσσει παράλληλα σκέψεις που τείνουν σχεδόν πάντα να ευθυγραμμίζονται τόσο με την αποτύπωση των εξωτερικών μετασχηματισμών που συντελούνται σε επίπεδο κοινωνικών, τεχνολογικών και επικοινωνιακών θεσπισμένων δομήσεων όσο και σε επίπεδο εσωτερικών διαρθρώσεων και αναδιαρθρώσεων που αντανακλώνται στις υποκειμενικούς τρόπους αντίληψης και κατανόησης των εαυτών μας αλλά και των ατόμων που συναπαρτίζουν τον εγγύτερο αλλά και γενικότερα παγκόσμιο ιστό των καθημερινών αλληλεπιδραστικών μας σχημάτων.

Πολυφρένεια ή συνείδηση;

Στον κορεσμένο Εαυτό σημειώνεται, σε αντίθεση με όλα τα υπόλοιπα βιβλία και άρθρα του Gergen, μια διεξοδική απόπειρα αποτύπωσης μιας ολοένα και επιβλητικότερης τάσης που τείνει να χαρακτηρίζει τα υποκείμενα κατά τη μετάβαση στο μεταμοντέρνο ιδίωμα. Η τάση αυτή έχει επικρατήσει να ονομάζεται κατακερματισμός ή αλλιώς «θρυμματισμός της αυτοκατανόησης»¹¹³ και συνάπτεται με έναν αναδυόμενο και ολοένα πιο αντιληπτό αφανισμό της ατομικής ταυτότητας και των πρωτόλειων, ευδιάκριτων χαρακτηριστικών της, που τείνουν να απορροφώνται και να αναδιασπείρονται εκ νέου από τα ευρύτερα σχεσιακά πλέγματα στα οποία εμπλέκεται αδιάπτωτα ο εαυτός¹¹⁴. Τα εν λόγω πλέγματα λειτουργούν ως δίκτυα σχεσιακής ανατροφοδότησης που την ίδια στιγμή κατά την οποία μας ενσωματώνουν και μας συνδέουν με το παγκόσμιο κοινωνικό γίγνεσθαι, την ίδια ακριβώς στιγμή πραγματοποιούν την εξαφάνιση των προαναφερθέντων πρωτογενών και ιδιότυπων χαρακτηριστικών μας. Αυτή η άμεσα ανακλώμενη αντιδραστικότητα των σχεσιακών δικτύων έχει ως αποτέλεσμα την απόσβεση της ενικής ατομικότητας και της αδιαμεσολάβητης συμπόρευσής της με τα πολυάριθμα κι επιμέρους σχεσιακά δίκτυα στα οποία αυτή ανήκει και που η χρονικά επαναλήψιμη

¹¹³ Gergen (1997b), σ. 38.

¹¹⁴ Gergen (1997b), σ. 38.

πράξη της ένταξης σε αυτά οδηγεί στον αποκλεισμό της ατομικής έκφρασης και του υποκειμενικού προσανατολισμού και στο συνεπακόλουθο φαινόμενο της καθεαυτής πολλαπλότητας των απειράριθμων φωνών που είναι διασπειρόμενες γύρω της και στις οποίες μπορεί να προσδεθεί¹¹⁵. Η κλασματική αποτύπωση των πολλών και ξεχωριστών εαυτών μας στις επίσης πολλαπλές κοινωνικές μας συνάψεις, είναι ενδεικτικές ενός εποικισμού του εαυτού και της αναφύομενης και προκύπτουσας γέννησης μιας πολυφρενικής συνθήκης, η οποία διακρίνεται ως αποτέλεσμα της αποσπασματικής διαίρεσης του ατομικού εαυτού μέσα στον παροξυσμό των πληθαινόντων κοινωνικών ερεθισμάτων και του κοινωνικού κορεσμού¹¹⁶.

Ο Gergen φυσικά δεν είναι τόσο αφελής έτσι ώστε να αποδώσει το παραπάνω φαινόμενο του κατακερματισμού του εαυτού σε μια φυσική και αυθόρμητη κίνηση των πολιτισμένων δυτικών κοινωνιών προς ολοένα και αυτονόητες συνθετότητες της συνεπαγόμενης προοδευτικής τους ανάπτυξης και των οποίων οι αιτιώδεις συνυφασμοί είναι αδύνατο να διαγνωσθούν και που ανακύπτουν στη βάση κάποιων αφηρημένων κι ελλιπώς προσδιορισμένων νομοθετικών μηχανισμών. Κάτι τέτοιο θα συνέβαινε στην περίπτωση των θετικιστών εκπροσώπων του κλάδου κι όχι στη μερίδα των υποστηρικτών του νέου κύματος των κατασκευαστικών θεωρήσεων. Στον αντίποδα μιας τόσο επικίνδυνης γνωσιολογικής τοποθέτησης ο Gergen επιλέγει να απαντήσει στρεφόμενος στους κάθε άλλο παρά άορατους μετασχηματισμούς που πραγματοποιούνται στον εαυτό με την υποβοηθούμενη συμβολή των τεχνολογιών του κοινωνικού κορεσμού¹¹⁷. Οι τεχνολογίες αυτές όπως γίνεται διάχυτα ολοφάνερο καθ' όλη την έκταση του βιβλίου, ήταν το υλικό-τεχνικό απότοκο των διαρκώς αυξανόμενων κοινωνικών κελυσμάτων της αμερικάνικης κοινωνίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα να ανταποκριθεί και να προσαρμοστεί στις ολοένα και διευρυνόμενες ανάγκες της για αναζήτηση και διάνοιξη νέων επαγγελματικών και ψυχαγωγικών κέντρων, για επινόηση και δημιουργία καινούργιων τρόπων επαφής κι επικοινωνίας

¹¹⁵ Gergen (1997b), σ. 148.

¹¹⁶ Gergen (1997b), σ. 107.

¹¹⁷ Gergen (1997b), σ. 109, 110, 111, 112, 114, 116, 125. Η έννοια των τεχνολογιών του κοινωνικού κορεσμού λειτουργεί ως έννοια-κλειδί για την κατανόηση της καινούργιας θέασης του εαυτού όπως αυτή που επιχειρεί να παρουσιάσει ο Κορεσμένος Εαυτός. Παρά ταύτα αξιολογούμε πως δεν αναφέρεται ιδιαίτερη ανάγκη λεπτομερούς αναφοράς στην ακριβή ανάδειξη της συμβολής της κάθε μεμονωμένης τεχνολογίας στην ανάπτυξη της νέας υποκειμενικότητας του κορεσμένου εαυτού. Αρκεί να αναφέρουμε συνοπτικά πως τα μέσα στα οποία αναφέρεται ο Gergen όταν κάνει λόγο για τεχνολογίες κοινωνικού κορεσμού είναι ο *σιδηρόδρομος*, οι *δημόσιες ταχυδρομικές υπηρεσίες*, το *αυτοκίνητο*, το *τηλέφωνο*, οι *ραδιοφωνικές εκπομπές*, οι *κινηματογραφικές ταινίες*, τα *τυπωμένα βιβλία*, οι *αερομεταφορές*, η *τηλεόραση* και η *ανάπτυξη των ηλεκτρονικών συστημάτων σύνδεσης*.

με πληθυσμούς κι εξατομικευμένα υποκείμενα σε όλα τα πιθανά μέρη του πλανήτη¹¹⁸ όπως επίσης κι εξαιτίας τις αποτίναξης μιας σειράς από παραδοσιακές αντιλήψεις που δέσμευαν τον εαυτό σε μια στατική και αμετάβλητη χωροχρονική επικράτεια¹¹⁹ που προεξοφλούσε τις όποιες δυνατότητές του για έναν αυτοπολλαπλασιαστικό¹²⁰, καινοτόμο και εναλλακτικό τρόπο ζωής. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι εν λόγω τεχνολογίες απελευθέρωσαν ένα τεράστιο φάσμα δυνατοτήτων κι επιλογών αλλά την ίδια στιγμή καθιέρωσαν ένα νέο μόρφωμα αυτοσυνειδησιακής κατάστασης, χαρακτηριζόμενο από τον παραγκωνισμό της βαθύτερης προσωπικής ενότητας και την πολυφρενική αρέσκεια απέναντι στη διασπορά των ταυτοτικών γνωρισμάτων και στον εκτροχιασμό που συνεπάγεται μια εκ νέου ταξινόμηση της συναισθηματικής, της γνωστικής και της σφαίρας των δυνατοτήτων¹²¹.

Η αλήθεια είναι πως η εικόνα της αποδόμησης των παραδοσιακών ατομικών κέντρων που φαίνεται να ευνοεί η παραπάνω θεώρηση εντάσσεται σε μια οργανωμένη επιστημολογική προσέγγιση της οποίας η οντολογική προθετικότητα εστιάζει στη ριζική αμφισβήτηση του σύνολου επιστημολογικού κεκτημένου των δυτικοκεντρικών παραδόσεων. Η ρήση του ίδιου του Gergen στο σημείο αυτό είναι εξαιρετικά διαφωτιστική:

«Με αυτή τη μετατόπιση από τα αντικείμενα στις αντικειμενοποιήσεις, από την πραγματικότητα στις κατασκευές της πραγματικότητας, αρχίζουμε να διακατεχόμαστε από έναν ίλιγγο αυτοαντανακλαστικών αμφισβητήσεων· γιατί σε τελική ανάλυση η συγκέντρωση της προσοχής μας στο πως κατασκευάζονται τα πράγματα απορρέει από την αμφισβήτηση, την αμφισβήτηση κάθε μορφής αυθεντίας και όλων των ισχυρισμών σχετικά με το τι είναι αλήθεια»¹²².

Κάπως έτσι θεωρητικές παραδόσεις που υπερασπίζονται την εγγενή ορθολογικότητα και συνοχή σύμφωνα με τις οποίες η ατομική συνείδηση συντάσσει το βαθυστόχαστο κοσμικό της νόημα δεν δύναται να διεκδικήσει επαρκή χώρο σε έναν μεταμοντέρνο κόσμο καχύποπτο απέναντι σε οποιαδήποτε ενδεχόμενο λογικής συνέπειας και ορθολογικής αξιολόγησης¹²³. Σύμφωνα με αυτή την ιδέα είναι προτιμότερο να εγκαταλείψουμε οποιαδήποτε ψευδή αυταπάτη περί ενός αυτόνομου, ευδιάκριτου και συνεχούς εαυτού και να προσκαλέσουμε σε ύπαρξη όλες εκείνες τις

¹¹⁸ Gergen (1997b), σ. 113.

¹¹⁹ Gergen (1997b), σ. 130.

¹²⁰ Gergen (1997b), σ. 117.

¹²¹ Gergen (1997b), σ. 149.

¹²² Gergen (1997b), σ. 251.

¹²³ Gergen (1997b), σ. 249.

συνειδησιακές καταστάσεις που θεμελιώνονται μέσα από περιστάσεις σχεσιακότητας¹²⁴, δικτύωσης και κατασκευαστικής δραστηριότητας.

Οι τεχνολογίες του κοινωνικού κορεσμού όμως δεν διευκολύνουν απλά το φαινομενικό πολλαπλασιασμό των ενικών ταυτοτήτων αλλά ταυτόχρονα καλλιεργούν τις συνειδησιακές συνθήκες της ολοκληρωτικής εξάλειψης του προσώπου ως προσωπικότητας, καθώς μεταμφιέζονται σε μια απροσδιόριστη συνθήκη¹²⁵ που είναι παντού παρούσα αλλά πουθενά ορατή. Αυτό σημαίνει πως η συμφυής στην ανθρώπινη παρουσία νοηματοδότηση αντικαθίσταται από την εγγενή στη μεταμοντέρνα οπτική της «κατάτμησης και ασυναρτησίας της ζωής που κινούνται δίχως κατεύθυνση»¹²⁶. Την τρομακτική έκβαση του απολεσθέντος νοήματος ακολουθεί μια εξίσου συνταρακτική αδιαφορία απέναντι στη σχεσιακή και μακροχρόνια επένδυση¹²⁷ και μια προσκόλληση σε κενόλογες επικοινωνιακές¹²⁸ κι επιφανειακές προσηλώσεις.

Το πάζλ της μεταμοντέρνας αποδόμησης της συνείδησης συμπληρώνεται από την πλήρη καταβύθιση στις αυτοαναιρετικές διαδικασίες που επισπεύδονται εξαιτίας του άκρατου και ανεπεξέργαστου πολλαπλασιασμού των διαθέσιμων κοινωνικών προτύπων. Κάτι τέτοιο απεικονίζεται στην πιο αμιγή της μορφή στην αποσταθεροποίηση του αυτεξούσιου προσωπικού προσανατολισμού, στην καταφρονητική περιβολή με την οποία ενδύεται η γενεσιουργός αυτοαντίφαση¹²⁹ και στον αυθαίρετο προσεταιρισμό ενός άλογου προοπτικισμού¹³⁰. Ο αδιαμεσολάβητος προοπτικισμός μάλιστα οδηγεί, στην τελική του έκβαση, σε εκείνο το σημείο της κατακερματισμένης αντισχεσιακότητας, στο οποίο είναι αδύνατο να συλληφθεί ένα άλλο επιστημολογικό πρόγραμμα πέραν του σχετικιστικού δόγματος του «όλα επιτρέπονται» και πέραν της απλαισίωτης δικτύωσης σε οποιοδήποτε περιβάλλον, ομάδα, κοινωνικό ερέθισμα, κοινωνική συνδιαλλαγή ή εικονική και οποιοδήποτε άλλου είδους πραγματικότητα. Το λόγια του ίδιου του Gergen αποδεικνύουν το αληθές του λόγου:

¹²⁴ Gergen (1997b), σ. 250.

¹²⁵ Gergen (1997b), σ. 315, 316.

¹²⁶ Gergen (1997b), σ. 314.

¹²⁷ Gergen (1997b), σ. 139.

¹²⁸ Gergen (1997b), σ. 330.

¹²⁹ Gergen (1997b), σ. 56.

¹³⁰ Gergen (1997b), σ. 158.

«Καθώς μας πλημμυρίζουν οι σχέσεις, συντελείται μέσα μας με ολοένα και αυξανόμενο ρυθμό ένας εποικισμός από κομμάτια του άλλου και ο καθένας μας φιλοξενεί όλο και περισσότερα δυναμικά συσχέτισης με τον άλλο αλλά και τις αντικαταστάσεις του. Το τελικό αποτέλεσμα είναι ότι ετοιμαζόμαστε να συμμετάσχουμε σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από έλλειψη συνοχής, έναν κόσμο όπου «όλα επιτρέπονται» προετοιμαζόμαστε για μια τεράστια ποικιλία πλαισίων και συνδέσεων και θαυμάζουμε την ικανότητά μας να προσαρμοζόμαστε σ' αυτά όταν παρουσιάζονται με την ταχύτητα που αλλάζουμε τα τηλεοπτικά κανάλια»¹³¹.

Το παραπάνω χωρίο συνοψίζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το απεριόριστο δυναμικό των μεταμοντέρνων κοινωνιών να πραγματοποιούν ένα ανεπανάληπτο σβήσιμο της ατομικής προσωπικότητας μέσα στο αφηρημένο σχετίζεσθαι. Πρόκειται για την κατασκευή ενός υποκειμένου που φέρει τα χαρακτηριστικά του «κοινωνικού χαμαιλέοντα», ενός τύπου προσωπικότητας που θεωρεί επιτομή της εξελικτικής του διαδικασίας το γεγονός ότι μπορεί το ίδιο εύκολα να δέχεται και να αφομοιώνει τα εξωτερικά στοιχεία του περιβαλλοντικού πλαισίου στο οποίο ζει και να προσαρμόζεται σε αυτά μετουσιώνοντας τις περιβάλλουσες αντικειμενικές συνθήκες σε επιθυμητά αντικείμενα¹³².

Η εν λόγω παρατηρούμενη μετατόπιση από τη χρηστική αξία ενός πράγματος (ή μιας επισυμβαίνουσας κατάστασης) στο αισθητικά ή επιθυμητικά ικανοποιούμενο αποτέλεσμά της, της σταδιακής αντικατάστασης της καθεαυτό κοινωνικότητας από έναν αλληπάλληλο συμφυρμό απλαισίωντων δικτυώσεων, από την αλλοτινή πίστη στην ύπαρξη σε ένα καθολικό νόημα στην ολοένα και διευρυνόμενη απαίτηση των καταναλωτικών κοινωνιών για ταχύτατη αλλαγή κι ευελιξία στην ανακατασκευή του νοήματος και στη διαρκή περιγραφική ανασυγκρότηση των εαυτών και των αναγκών μας είναι χαρακτηριστική της μετάβασης από το φορντικό στο μεταφορντικό τρόπο οργάνωσης της παραγωγής¹³³. Σύμφωνα με τους παραπάνω οικονομικούς και εργασιακούς μετασχηματισμούς, ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός αποτελεί την ακριβή μετάφραση του εγκαινιασμού μιας νέας τάξης οικονομικής παραγωγής, θεμελιωμένης στη ρευστοποίηση των εργασιακών δυνατοτήτων και στην ελαστική προσαρμογή των εργασιακών προγραμμάτων στις έκτακτες περιστασιακές αναγκαιότητες. Υπάρχει μάλιστα ένας ισχυρισμός που διατείνεται πως ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός βρίσκεται σε ένα κλίμα αδιαμεσολάβητης συμπόρευσης ή καλύτερα πως αποτελεί το θεωρητικό και πολιτιστικό υπόβαθρο που νομιμοποιεί τον

¹³¹ Gergen (1997b), σ. 315.

¹³² Gergen (1997b), σ. 278.

¹³³ Δαφέρμος (2008), σ. 68.

κατασκευασμένο χαρακτήρα των επιθυμιών, των εμπειριών και των αναγκών που προάγουν και δημιουργούν επίπλαστα οι εξίσου κατασκευαστικές κοινωνίες της κατανάλωσης¹³⁴.

*Λέξεις-καθρέπτες*¹³⁵

Το παρόν υποκεφάλαιο περιορίζεται στο εγχείρημα μιας διαδικασίας φανέρωσης των συναφειών ή των ομοιοτήτων της Κονστρουξιονιστικής επιστημολογίας με την Καντιανή ιδεαλιστική παράδοση. Υπάρχει ένας λανθάνοντας επιστημολογικός κρίκος που συνδέει την Καντιανή θεωρία των εννοιών και την Κονστρουξιονιστική θεωρία των (γλωσσικών) κατασκευών.

Όπως έχει γίνει ήδη αντιληπτό, ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός του Gergen εκφράζει μια γενικευμένη καχυποψία απέναντι στο φιλοσοφικό κι επιστημολογικό αξίωμα της δυνατότητας των γεγονότων καθεαυτών να παράσχουν έγκυρους, αξιόπιστους και πραγματικούς γνωσιολογικούς και γλωσσικούς ισχυρισμούς, καθώς δεν είναι τα γεγονότα εκείνα που καθορίζουν την αποτύπωση της εν εξελίξει πραγματικότητας αλλά οι γλωσσικοί ισχυρισμοί γι' αυτή¹³⁶. Η εν λόγω κομβική Κονστρουξιονιστική παραδοχή ενέχει σημαντικές συνεπαγωγές σε επίπεδο οντολογίας κι επιστημολογίας, κάτι ενισχύει τα επιχειρήματα της ταύτισης με την Καντιανή γνωσιοθεωρία. Ένα πρώτο επιχειρήμα θα μπορούσε να ξεκινήσει από την παραδοχή ότι τα γεγονότα, απορρέοντα στη βάση μιας αισθητηριακής πρόκλησής και στην εμπειρική τους υποστασιακότητα δεν υφίστανται ως καθεαυτά στον πραγματικό ή στον υλικό κόσμο ή ακόμη κι αν υφίστανται είναι αδύνατο να αποκτήσουμε πρόσβαση στην ακριβή τους μορφή αφού η γλώσσα ενδείκνυται ως ένα ανίσχυρο και ασθενικό ισοδύναμο για την πιστή απόδοση της πραγματικότητας. Συνεχίζοντας, η προαναφερθείσα ακριβής μορφή της πραγματικότητας είναι αδύνατο

¹³⁴ Brinkmann (2006), σ. 96.

¹³⁵ Δυο σημειώσεις οφείλουν να γίνουν στο σημείο αυτό. Το ένα είναι ότι σαφέστατα ο ονοματοδοσία του τίτλου είναι ειρωνική και αντιστρατεύεται τα αποτελέσματα που θα επιχειρηθούν να παρουσιαστούν στο επίπεδο της ανάλυσης που ακολουθεί. Και δεύτερον, θα επιθυμούσαμε ο αναγνώστης να συμπορευθεί με τη δική μας διαίσθηση ότι το ζήτημα της πρόσληψης της γλώσσας από το κίνημα του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού είναι μια από τις ενότητες που θα μπορούσαν να υποβασιτάξουν ολόκληρο το θεματικό σκελετό μιας και μοναδικής εργασίας. Ακριβώς στη συνάφεια της παραπάνω διαπίστωσης παραπέμπουμε τον αναγνώστη να συμπληρώσει τις γνωστικές του διοράσεις σχετικά με το ζήτημα της γλώσσας σε παραπεμπόμενος σε προηγούμενο κεφάλαιο που πραγματεύεται κατ' αποκλειστικότητα το ζήτημα της γλώσσας. Εδώ θα αρκεστούμε εξαιτίας της χωροχρονικής περατότητας της εργασίας να αναδείξουμε ορισμένα σημεία που είτε παραλήφθηκαν είτε αναλύθηκαν εν μέρει στο προηγούμενο κεφάλαιο.

¹³⁶ Gergen (1997b), σ. 183.

να συλληφθεί ακριβώς επειδή στο διάκενο ανάμεσα στη διαδικασία πρόσκτησης της αληθούς της γνώσης¹³⁷ και στις δικές μας υποκειμενικές γνωσιακές δυνατότητες παρεμβάλλονται μια σειρά από υποκειμενικά, γλωσσικού χαρακτήρα πρίσματα που διαθλούν το σύνολο της εν δυνάμει αποκτήσιμης γνώσης κι έτσι παρακωλύουν ακόμη περισσότερο τη δυνατότητα μιας σαφούς κι επαρκούς πρόσβασης στην αντικειμενικότητα των πραγμάτων καθεαυτών. Φαίνεται με άλλα λόγια πως ο Κονστρουξιονισμός υιοθετεί δυο από τις σημαντικότερες Καντιανές παραδοχές, ενσωματώνοντάς τες με έναν αδιαφιλονίκητα δημιουργικό τρόπο στη δική του επιστημολογία: πρώτον ότι τα πράγματα δε μπορούν να εγνωσθούν καθεαυτά και δεύτερον πως ακόμη κι αν υπάρχει που μπορεί να εγνωσθεί, δε μπορεί παρά να εγνωσθεί με τη βοήθεια της γλώσσας, η οποία ακριβώς εξαιτίας του ότι ανήκει στο πεδίο των υποκειμενικών, επενεργουσών, νοητικών ικανοτήτων, καθοδηγεί τη γνώση σύμφωνα με τη λανθάνουσα προκατανόηση της καθεαυτής αγνωσιμότητας.

Αφού ο Gergen έχει καταφέρει μέχρι το σημείο αυτό να εντείνει ακόμη περισσότερο την αγεφύρωτη διπολικότητα, το ανυπέρβλητο χάσμα ανάμεσα στην εξωτερική πραγματικότητα, στα εξωτερικά γεγονότα και στις εσωτερικές αποτυπώσεις τους, ανάμεσα στο αντικείμενο και στο υποκείμενο, ανάμεσα στο νου και τον κόσμο¹³⁸ -δυσμούς στους οποίους ολισθαίνει το σύνολο της φιλοσοφικής κι γνωσιολογικής σκέψης μετά τον Καρτέσιο- επιλέγει να παραιτηθεί από την προσπάθεια της καταγραφής μιας σειράς επιχειρημάτων που θα αναδείκνυαν τη φαυλότητα των εν λόγω δυσμών και αντί αυτού προκρίνει μια επιστημολογία που νομιμοποιεί την προσυπογραφή στην Καντιανή εννοιολογική σκέψη στη βάση της πρότασης των γλωσσικών κατασκευών¹³⁹. Κάτι τέτοιο σημαίνει πως στο βαθμό που η προσπάθεια της γνωριμίας με τον κόσμο των πραγματικών αντικειμένων θεμελιώνεται στην κίνηση της αφηρημένης νοητικής προσκόλλησης γλωσσικών προσδιορισμών σε αυτά, στον ίδιο βαθμό η επιστημολογία του αποκτά το χαρακτήρα του ιδεαλιστικού σχετικισμού που συνυφαίνεται με την άνευ όρων και ορίων αποδοχή των απείρως εκτεινόμενων κατασκευαστικών δυνατοτήτων του νου. Η εν λόγω αιτίαση περί του ιδεαλισμού ενέχεται στην διαδικασία της ανεξάρτητης νοητικής σύλληψης και του συνεπαγόμενου χρωματισμού της εμπειρίας με τις υποκειμενικές γλωσσικές παραλλαγές. Η αντικατάσταση με άλλα λόγια των

¹³⁷ Δηλαδή της πραγματικότητας.

¹³⁸ Gergen (1997b), σ. 197.

¹³⁹ Gergen (1997b), σ. 257.

Καντιανών απριορικών μορφών από τις γλωσσικές μορφές εκ μέρους του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού έχει ως αποτέλεσμα τον ίδιο βαθμό της υποκειμενοποίησης της αντικειμενικής πραγματικότητας με τη μοναδική διαφορά ότι στην πρώτη περίπτωση είναι ο ατομικός νους που μέσω των εγγενών ιδεακών του προσυλλήψεων κατασκευάζει τον κόσμο της εμπειρίας ενώ στη δεύτερη περίπτωση είναι ο συλλογικός νους -όπως αυτός εκφράζεται σε διαδικασίες συνδιαλλαγής κι επικοινωνίας- αυτός που μέσω των εγγενών γλωσσικών του προδιαθέσεων κατασκευάζει (και ανακατασκευάζει) επίσης τον κόσμο της (καθημερινά ανταλλασσόμενης) εμπειρίας.

Η αλήθεια είναι πως σταδιακά ο Gergen δείχνει να συνεπαίρνεται τόσο πολύ από τη μαγεία της γλωσσικής κατασκευαστικότητας που τελικά δείχνει να της αναγνωρίζει μια αδιαφιλονίκητη ανεξαρτησία. Η ιδέα της απόσπασης της γλώσσας από τον κόσμο των γεγονότων και της αγνωστικιστικής παραίτησής της να γνωρίσει και να αποδώσει τα πράγματα καθεαυτά, αποτυπώνεται με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο στην ανάγκη της θέασης της γλώσσας αποδεσμευμένης από την αισθητηριακή μεταφορά των λέξεων-καθρεπτών. Σύμφωνα με την εν λόγω αποδέσμευση οι λέξεις σταματούν να θεωρούνται «ομοιώματα της πραγματικότητας, καθρέπτες ή χάρτες», κατοχυρώνουν το δικαίωμά τους να δημιουργούν έναν κόσμο δικής τους εσωτερικής συνοχής κι έτσι απομακρύνονται από την αξίωση να παρέχουν αληθείς ισχυρισμούς περί της πραγματικότητας¹⁴⁰. Ούτε η εν λόγω ιδέα δεν είναι όμως δίχως περιορισμούς. Διότι αν για το Gergen δεν είναι η αντικειμενική πραγματικότητα αυτή που διακυβεύεται αλλά αντιθέτως η ισχύς και η δύναμη των διαφόρων ισχυρισμών γι' αυτή¹⁴¹, τότε έχουν πράγματι επιστημολογική βάση τα επιχειρήματα που αισθητοποιούν τις αξεπέραστες αντιφάσεις της Κονστρουξιονιστικής επιστημολογίας. Μεταξύ των πιο ανυπέβλητων από τις αντιφάσεις αυτές είναι η ολοένα και πιο αυτοσυντηρούμενη διεύρυνση που συνεπάγεται το χάσμα ανάμεσα στην επιστημολογική πράξη απόρριψης της δυνατότητας για απόκτηση αληθινής γνώσης και στη ρηματική πράξη αναφοράς αυτής της αδυναμίας¹⁴². Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια προγραμματική πεποίθηση που ενώ υποβασιάζει ολόκληρο το οικοδόμημα της επιστημολογίας της στην υποτιθέμενη ανικανότητα των γνωσιακών και γλωσσικών μας προδιαθέσεων να γνωρίσουν τον κόσμο, εντούτοις αναλώνει την

¹⁴⁰ Gergen (1997b), σ. 204.

¹⁴¹ Nightingale & Cromby (2002), σ. 704.

¹⁴² Maze (2001), σ. 395.

παραπάνω γνωστικιστική της προκατανόηση με το να παραθέτει μια σειρά από (γλωσσικά) επιχειρήματα που υποστηρίζουν τη γνωριμία με τις εσωτερικές δομικές αρθρώσεις που χαρακτηρίζουν το φαινόμενο της γλώσσας.

Στο σημείο αυτό καλό θα ήταν να επαναφέρουμε τη σχέση ανάμεσα στην επιστημολογική θεώρηση της γλώσσας και της πρόσληψης της πραγματικότητας μέσω της χρήσης της γλώσσας. Για το σκοπό αυτό χρειάζεται να χρησιμοποιήσουμε κάποιες από τις ιδέες που χρησιμοποιήθηκαν στο υποκεφάλαιο για τη συμβολή του Moscovici στην κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Στο εν λόγω υποκεφάλαιο ειπώθηκε πως οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις προσιδιάζουν σε σχήματα πρότυπης νοητικής απεικόνισης που συγχωνεύουν τους υποκειμενικούς τρόπους ανασυγκρότησης και οργάνωσης του συνόλου της κοινωνικής ζωής σε νέες κοινωνικές φόρμες κατανόησης. Είπαμε επίσης πως στο βαθμό που οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις αναφέρονται σε υποκειμενικές νοητικές ανασυστάσεις της πραγματικότητας κι όχι στην καθεαυτό περιγραφή και απόδοση της πραγματικότητας ενέχουν σοβαρά ψήγματα αγνωστικισμού που εκφράζονται στην ιδέα των γνωστικών αυτών «υποκειμενιστικών» κατασκευών. Η περίπτωση του Gergen διαφοροποιείται ελαφρώς. Είναι αυτονόητο ότι από τα όσα έχουν συναχθεί μέχρι στιγμής η δική του θεώρηση για τη γνωσιμότητα της κοινωνικής ζωής δύσκολα περιλαμβάνει μια εννοιολόγηση της γλώσσας ως Κοινωνικής Αναπαράστασης. Αντιθέτως, η γλώσσα εποπτεύεται ως το εργαλείο εκείνο που δε διαμεσολαβεί για τη γνωριμία μας με την πραγματικότητα αλλά για την κατασκευή της πραγματικότητας, της ανασύστασής της δηλαδή μέσω της γλώσσας δίχως εκείνη να λαμβάνει υπόψη της την πραγματική της μορφή. Βλέπουμε λοιπόν πως η γλώσσα στην Κονστρουξιονιστική προσέγγιση απορρίπτει το αναπαραστατικό σχήμα της γλώσσας ως καθρέπτη της πραγματικότητας αλλά διατηρεί την υπόθεση της αγνωστικιστικής τοποθέτησης απέναντι στον κόσμο σύμφωνα με τα όσα παρατέθηκαν μέχρι στιγμής. Όπως πολύ διορατικά επισημαίνουν οι Potter και Wetherell η μετάβαση από την πίστη στις δυνατότητες που σηματοδότησε η θεωρία των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων μετριάστηκε από τη γνωστικιστική της έμφαση και άνοιξε το δρόμο για πιο κατασκευαστικές θεωρήσεις προσανατολισμένες στην ανάδειξη της γλωσσικής χρήσης¹⁴³, μια ιδέα με την οποία ταυτίζεται και ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός.

¹⁴³ Potter & Wetherell (2007), σ. 217.

Υπάρχει μια επιπρόσθετη διάσταση, τα γνωστικά εργαλεία της οποίας υποβοηθούν τη γενικότερη απόπειρα της κατανόησης της νέας μορφής της συνειδητότητας την οποία επιχειρεί να περιγράψει ο Gergen. Η εν λόγω διάσταση γνωστή ως «μεταμοντέρνος πλουραλισμός»¹⁴⁴ υποδηλώνει την τάση της προοδευτικής εξοικείωσης με ολοένα και περισσότερες και διαφοροποιημένες -τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τη μορφή- ιδέες που υπάρχουν, είτε σε ενεργό είτε σε λανθάνουσα μορφή, διαχυμένες εντός των κάθε λογής κοινωνικών δικτύων στα οποία εμπλεκόμαστε. Ο πλουραλισμός, έτσι όπως αποδίδεται από το Gergen στον *Κορεσμένο Εαυτό*, συμπορεύεται με το γενικότερο πνεύμα του διαμερισμού της συνείδησης στις συνθήκες του κοινωνικού κορεσμού των μεταμοντέρνων κοινωνιών και απεικονίζει το φαινόμενο της αντικατάστασης της ανάγκης έκφρασης του εστιασμένου προσωποκεντρισμού στη βάση της ενικής κι ενιαίας τονικής συνάφειας και του εγκαινιασμού μιας νέας μορφής κατανόησης του εαυτού ο οποίος τείνει να διασπείρεται αλλά την ίδια στιγμή να συνυπάρχει σε όλες τις εν δυνάμει ή εν ενεργεία φωνικές διακυμάνσεις όλων των υφιστάμενων ή πιθανολογικών εαυτών. Κάπως έτσι, γίνεται φανερό σύμφωνα με το Gergen μια νέα εποχή αντιληπτικής πραγματικότητας, τα δεδομένα της οποίας ζημιώνουν ανεπανόρθωτα την υπόθεση των μέχρι πρότινος περικλεισμένων και ευνόητων εαυτών και της συνακόλουθης αδιαμαρτύρητης αλήθειας τους ενώ ανοίγεται ο δρόμος της εξοικείωσης και της γνωριμίας με την πληθυντικότητα των εαυτών, με την πληθώρα των πολλαπλών κι εναλλακτικών τους εκφορών όπως αυτές δείχνουν να αποτυπώνονται από την αμέριστη ποικιλότητα των φωνών που αποτελούν τους άμεσους πρεσβευτές τους¹⁴⁵. Μια τέτοια γνωσιολογική διαπίστωση έχει ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αποδυνάμωση της πίστης στην ανωτερότητα της προσωπικής αληθινότητας και της ενίσχυσης της τάσης αποκέντρωσης της ιδέας της αλήθειας η οποία ως εκ τούτου τείνει να διασπείρεται στη συγκεκριμενότητα των πολλαπλών, επιμέρους και σχετικών αληθειών όπως αυτή μετουσιώνεται από τις κατασκευαστικές διαθέσεις και τις έγχρονες τοποθετήσεις των εαυτών και των χαρακτηριστικών φωνών τους¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Gergen (1997b), σ. 363.

¹⁴⁵ Gergen (1997b), σ. 54.

¹⁴⁶ Gergen (1997b), σ. 54.

Η διαπίστωση της σύλληψης της αποκεντρωμένης αλήθειας δεν επισύρει συνεπαγωγές μόνο ως προς τον καθορισμό των προσώπων που δικαιούνται να φέρουν το δικαίωμα της διακήρυξης της αλήθειας και ως προς την οριοθέτηση των ερωτημάτων που δύνανται να τεθούν περί της δυνατότητας ή της φύσης της γνωσιμότητας ή της μη γνωσιμότητάς της. Μια επιπρόσθετη διάσταση που διανοίγεται από την αποδοχή της αποκεντρωμένης αλήθειας αφορά στη δυνατότητα της ελεύθερης ανταλλαγής και διάδοσης της γνώσης και της κατανοήσιμης ιδέας-άποψης. Ο ίδιος ο Gergen αναφέρει σχετικά: «καθώς ο τρόπος κατανομής της κατανόησης εκδημοκρατίζεται κανείς πια δεν ισχυρίζεται πως κατέχει την αλήθεια»¹⁴⁷. Το παραπάνω σύντομο εδάφιο αποδίδει χαρακτηριστικά την ανάγκη της επιστημολογικής αναγνώρισης του δικαιώματος στη συλλογική διαμόρφωση και συνδιαμόρφωση της αλήθειας και των διακυβευμάτων της. Ο Gergen εγκαταλείπει με περισήλησημονιά το άλλοτε αγαπημένο του πεδίο του προσδιορισμού των επιστημολογικών και μεθοδολογικών περιορισμών που φαίνεται να συγκρατούν την ψυχολογία σε ένα στάδιο *αχαλίνωτης εφηβικής ταύτισης* με το θετικιστικό πρότυπο, απομαγεύει την ιδιότυπο αλλά μακράϊωνο πόθο των ψυχολόγων να αποκτήσουν κάποτε την τελειωτική εποπτεία της προσωπικότητας και των «αληθινών χαρακτηριστικών»¹⁴⁸ της και γίνεται υπέρμαχος μιας εποχής που στρέφει το ενδιαφέρον της γύρω από την ανάγκη της ταυτόχρονης ενημερότητας και αποδοχής όλων των πιθανών ενδεχομένων, όλων των πιθανών φωνών που δύνανται να διεκδικούν ή να επιθυμήσουν κάποτε να διεκδικήσουν μερίδιο επί της κατασκευής της πραγματικότητας.

Το ζήτημα του εάν και κατά πόσο το ένα ή άλλο ενδεχόμενο ή οπτική ακυρώνει, αντιστρατεύεται ή αντιφάσκει ως προς το περιεχόμενο ή την εμφάνισή του με ένα άλλο δε φαίνεται να απασχολεί τόσο το εν λόγω επιστημολογικό ρεύμα¹⁴⁹ καθώς το διακύβευμα είναι πάντα η αυτοτιθέμενη διεύρυνση της δεξαμενής των πολλαπλασιαστικών δυνατοτήτων σύγκρισης, αλληλεπίδρασης, έκθεσης κι αποδοχής άλλων εκδοχών του εαυτού, κάτι που φυσικά υποβοηθάται από τη συνδρομή των τεχνολογιών του κοινωνικού κορεσμού¹⁵⁰. Μια τέτοια διεύρυνση έχει ως αποτέλεσμα την εξοικείωση και την προοδευτική γνωριμία με μορφές τοπικής γνώσης και

¹⁴⁷ Gergen (1997b), σ. 238.

¹⁴⁸ Gergen (1997b), σ. 270.

¹⁴⁹ Gergen (1997b), σ. 321.

¹⁵⁰ Gergen (1997b), σ. 274.

κατανόησης που σκιαγραφούνται όταν κανείς κατορθώσει να διεισδύσει στην αποκωδικοποίηση οποιασδήποτε μορφής κατανόησης¹⁵¹ πέραν της μέχρι πρότινος πιο διαδεδομένης.

Αξίζει να επισημανθεί πως οι μεταμοντέρνες συνθήκες στις οποίες ευδοκιμούν οι κατασκευαστικές επιστημολογικές προσεγγίσεις δημιουργούν ένα υπερφυσικά γόνιμο έδαφος στον πολλαπλασιασμό των δυνατοτήτων διεκδίκησης κοινωνικών τόπων παρουσίασης των απόψεων ή οπτικών τους, καθώς μια τέτοια κίνηση ευνοεί τη διάνοιξη του πλέγματος των επικοινωνιακών προοπτικών και πραγματικά διαλογικών και ανεκτικών πραγματικοτήτων. Ο ίδιος ο Gergen οραματίζεται έναν κόσμο ο οποίος στη θεμελιακή βάση των διαδικασιών της πολυμερούς λειτουργίας της εμπλέκει μια σειρά από εκδημοκρατισμένες μεθόδους ανοιχτές και προσβάσιμες σε όλους τους πιθανούς ενδιαφερόμενους. Οι εν λόγω εκδημοκρατισμένες μορφές συμμετοχικής διαμόρφωσης της κοινωνικής πραγματικότητας περιλαμβάνουν την εγγύτερη παρουσία όλων σε διαδικασίες απόφασης, τη διεύρυνση των συστημάτων ανατροφοδότησης όπως επίσης κι εντατικές προσπάθειες που αποσκοπούν στην αύξηση της συνεννοητικής κι επικοινωνιακής επικράτειας ανάμεσα στις διάφορες ομάδες¹⁵². Πρόκειται για έναν οραματισμό ο οποίος δείχνει να συντάσσεται ή ακόμη και να ταυτίζεται με το πρότυπο των νεότερων φιλελεύθερων κοινωνιών της Δύσης με την έντονη προσκόλλησή τους στις αξίες της ελευθερίας στην έκφραση και την αυτοδιάθεση όπως επίσης και της αναγνώρισης του δικαιώματος της δημοκρατικής συμμετοχής όλων στη λήψη των αποφάσεων. Το θεωρητικό πρόγραμμα του Gergen δε φαίνεται να αποκλίνει σε μεγάλο βαθμό από την ως άνω περιγραφθείσα μορφή κοινωνικής και πολιτικής συγκρότησης. Δείχνει μάλιστα να επιβεβαιώνει μια αντίληψη σύμφωνα με την οποία στην Ψυχολογία η ύπαρξη διαφορών και αντιθέσεων στο εσωτερικό της πραγματώνουν το κύρος της ως αληθινής πλουραλιστικής επιστήμης με φιλελεύθερα χαρακτηριστικά¹⁵³. Το πρόγραμμα αυτό δίνει μεγάλη έμφαση στο πολλαπλασιαστικό δυναμικό των δυνατοτήτων για έκφραση και συμμετοχή ενώ την ίδια στιγμή εφοδιάζει όλους τους κοινωνικούς δρώντες με το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής της αυτόνομης ή ομαδικής αυτοέκφρασης και διεκδίκησης.

¹⁵¹ Gergen (1997b), σ. 274.

¹⁵² Gergen (1997b), σ. 426.

¹⁵³ Gergen (2011b), σ. 187.

Το πολλαπλασιαστικό δυναμικό για το οποίο γίνεται λόγος στο σημείο αυτό, και που φαίνεται να υποκρύπτεται πίσω από τον εγκαινιασμό που διανοίγει η αδιαμεσολάβητη αποδοχή και ακρόαση όλων των οπτικών, προοπτικών και κατανοήσεων, σηματοδοτείται από την έλευση μιας πολιτισμικής συνθήκης που συχνά ονομάζεται μεταμοντερνισμός. Στις μεταμοντέρνες κοινωνίες ακριβώς επειδή όλα τα επιμέρους άτομα ή οι ομάδες έχουν κατοχυρώσει το δικαίωμά τους στην αυτεξούσια έκφραση και συμμετοχή, οι διαφορές ανάμεσά τους τείνουν να εξαλείφονται ακριβώς επειδή το υπέρτατο κριτήριο της μαζικής συλλογικοποίησής τους είναι η κατοχύρωση και η αναγνώριση της ισότητάς τους. Κάτι τέτοιο σημαίνει πως τα χαρακτηριστικά της πολιτισμικής εποχής που περιγράφει με τόσο γλαφυρό τρόπο ο Gergen, είναι αυτά μιας εποχής στην οποία το πρωτεύον και καθοριστικό αξιολογικό κριτήριο επιφόρτισης προς την αλλαγή των υφιστάμενων κοινωνικών συνθηκών, είναι αποκλειστικά και μόνο η αξίωση της αναγνώρισης της ίσης μεταχείρισης των μειονοτικών ομάδων.

Όπως το πρόγραμμα του Gergen έτσι και πολλά άλλα επιστημολογικά προγράμματα που μοιράζονται κάποιες από τις αρχές της Κονστρουξιονιστικής επιστημολογίας, τείνουν να εξισώνουν την ορθολογική ικανότητα πόρευσης στον κόσμο με την ελεύθερη επιλογή. Η καύχηση της πλειονότητας των Κονστρουξιονιστικών προσεγγίσεων για την ανωτερότητα που επιδεικνύουν τα προγράμματά τους απέναντι στην πιθανολογούμενη διάνοιξη των άνισων διακένων που υφίστανται στο επίπεδο της κοινωνικής πραγματικότητας και που διαιωνίζουν μια σειρά από ανισότητες, δεν απέχει πολύ από την ψευδαισθητική απόδοση μιας εν πολλοίς φαινομενικής δυνατότητας. Η ικανότητα της έλλογης ή ακόμη και ταξικής ανάγνωσης της κοινωνικής διάρθρωσης υποσκελίζεται από μια μονοδιάστατη και μονοπρισματική ανάγνωση που διακηρύσσει την ανωτερότητα μιας ιδιότυπης μορφής ατομικής ή ομαδικής βουλευσιοκρατίας που θεμελιώνεται στο ένα, μοναδικό και θυμικά καθοδηγούμενο κριτήριο του ελεύθερα κινούμενου αυτεξουσίου. Με τη βοήθεια μιας προσεκτικότερης παρατήρησης του τρόπου με τον οποίο διαδίδονται οι ιδέες στην συμβολική πραγματικότητα που περιγράφει ο *Κορεσμένος Εαυτός*, μπορεί κανείς να διακρίνει πως δεν είναι η εμπράγματα, υλικές συνθήκες που διακυβεύονται όταν γίνεται λόγος για παράγοντες κοινωνικού επηρεασμού και συμβολής στη γενικότερη πορεία της κοινωνικής πραγματικότητας αλλά το συμβολικό σύμπαν των

πολλαπλασιαστικών ή αυτοπολλαπλασιαστικών δυνατοτήτων¹⁵⁴. Η ουσιαστική συμβολή του Κορεσμένου Εαυτού στην κοινωνιολογική και ψυχοκοινωνική μελέτη της σύγχρονης συνείδησης δεν είναι άλλη παρά η περιγραφή του τρόπου με τον οποίο ο εαυτός σε συνθήκες μεταμοντέρνου εποικισμού καλλιεργεί μια σειρά από συμβολικές δεξιότητες προκειμένου να διαπλάτνει τα πεδία των σχεσιακών του δυνατοτήτων¹⁵⁵ και των ελεύθερων διακινήσεων και μετακινήσεων του ίδιου και των επιθυμητικών του ροπών.

Στο κεφάλαιο που προηγήθηκε προσπαθήσαμε να αναδείξουμε κάποιες από τις σημαντικότερες πτυχές που θα μπορούσαν να απασχολήσουν τη συζήτηση για τη βαθύτερη κατανόηση των επιστημολογικών κι ίσως πολιτικών προτάσεων που διατυπώνονται στα πλαίσια μιας Κονστρουξιονιστικής κατανόησης του φαινομένου του κοινωνικού κορεσμού. Είδαμε τον τρόπο με τον οποίο μια σειρά από εγκαινιασμούς στο επίπεδο της υλικής ανάπτυξης της κοινωνίας έχει οδηγήσει σε μια σειρά από σημαντικές αλλαγές στο επίπεδο της υποκειμενικότητας και της συνείδησης. Φυσικά ο Gergen δεν πραγματοποιεί μια ανάλυση των οικονομικών και πολιτικών συνθηκών που αξίωσαν αυτή τη μεταστροφή προς το «κατακερματισμένο υποκείμενο». Αντιθέτως, περιγράφει μια σειρά από συνθήκες που επηρέασαν το μετασχηματισμό της υποκειμενικότητάς του από εκείνο αλλά δίχως εκείνο. Αυτή η αόριστη μετάβαση από τη μια μορφή συνειδησιακής, υλικής, πολιτικής κατάστασης σε μια άλλη κατάσταση αντικατοπτρίζεται στον ίδιο βαθμό αοριστίας σύμφωνα με τον οποίο το Κονστρουξιονιστικό πρόγραμμα αρθρώνει το αντίστοιχο πρόγραμμα της πολιτικής του παρέμβασης επί της πραγματικότητας. Στην σύντομη απεικόνιση που παρουσιάστηκε παραπάνω γίνεται ευκρινής η εικόνα ενός ψυχοκοινωνικού και πολιτικού προγράμματος θεμελιωμένου στην αδιαμεσολάβητη αποδοχή οποιασδήποτε πιθανής προοπτικής ανεξαρτήτως του περιεχομένου της, του πλαισίου στο οποίο διατυπώνεται ή του συγκεκριμένου προσανατολισμού της σύμφωνα με μια ειδική τάξη ταξικών, φυλετικών, ή πολιτικών συμφερόντων. Πρόκειται για τον πανηγυρισμό μιας απειρότητας φωνών που έχουν ξεχάσει από καιρό τι θέλουν να πουν.

¹⁵⁴ Gergen (1997b), σ. 117.

¹⁵⁵ Gergen (1997b), σ. 145.

Relational Being, σχεσιακότητα και σχεσιακές πραγματικότητες

Το παρόν κεφάλαιο θα απασχοληθεί με την ανάλυση των κυριότερων ζητημάτων που εκπηγάζουν από τη μελέτη ενός ακόμη εξαιρετικά σημαντικού για την κατανόηση της πορείας του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού βιβλίου, του *Relational Being*. Το εν λόγω βιβλίο δικαιώνει την αξιολόγησή του ως σημαντικού αν αναλογιστεί και παρατηρήσει κανείς την εσωτερική αναδιάταξη και την εξελικτική κίνηση που ακολουθεί η θεωρητική σκέψη του Gergen. Αυτό σημαίνει πως το συγκεκριμένο βιβλίο δεν έχει επιλεχθεί τυχαία καθώς μπορούν να συναχθούν σχετικά με το περιεχόμενό του πολλά συμπεράσματα που αναδεικνύουν με αβίαστη ευκολία τα σημεία της διαφοροποίησής του σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα κείμενα που έχουν παρουσιαστεί μέχρι στιγμής. Φαίνεται πως ο Gergen αισθάνεται την ανάγκη να υποβάλει το σύστημά του σε εξονυχιστικό αναπροσδιορισμό κάτι που φανερώνεται με περισσή ευκολία στην περίπτωση που συγκριθούν και αντιπαραβληθούν οι τιτλοφορήσεις των σημαντικότερων βιβλίων και άρθρων του. Μια γρήγορη ματιά της παλαιότερης και νεότερης ονοματοθεσίας των έργων του μας πληροφορεί πως ενώ μέχρι πρότινος υπήρχε η τάση υποβολής τίτλων σχετικών με την έννοια της κατασκευής, της ιστορίας, του εαυτού ή ρηματικών συνδηλώσεων της ψυχολογικής γνώσης, εντούτοις στο *Relational Being* η έννοια της σχεσιακότητας καταλαμβάνει ξεχωριστή θέση υποσκελίζοντας ή ακόμη εκτοπίζοντας την έννοια της κατασκευής. Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια στοχευμένη προσπάθεια παρουσίασης της έμφασης που δίνει ο Gergen στο *Relational Being* σε διαδικασίες σχεσιακότητας και σχεσιακής συνύπαρξης όπως επίσης και το έντονο και διαρκές ενδιαφέρον του για υπογραμμισμό της ανάγκης της συνδυασμένης -ή με δικά του λόγια συντονισμένης δράσης- επί της κοινωνικής πραγματικότητας σε αντίθεση με όλα τα προηγούμενα θεωρητικά του εγχειρήματα.

Η σημασία της σχεσιακότητας

Όπως αναφέρθηκε και κάπως επιγραμματικά παραπάνω, η βασική και διαφοροποιούσα τομή που πραγματοποιεί ο Gergen στο *Relational Being* είναι αυτή της επικέντρωσης στην ανάδειξη της σημασίας και στη διεξοδική θεωρητικοποίηση επάνω στην έννοια της σχεσιακότητας. Η σχεσιακότητα στο εν λόγω έργο εννοιολογείται σαν ένα εύπορο και πλουτοφόρο έδαφος, σαν μια δημιουργική και παραγωγική δύναμη η οποία, αν κι εφόσον ενσωματωθεί στη διαδικασία της

καθημερινής συναλλαγής αλλά και της ανάπτυξης της μεθοδολογίας της έρευνας, μπορεί να προκαλέσει σε μεγάλο βαθμό τις ισχύουσες μορφές της επικοινωνιακής κι ερευνητικής πραγματικότητας¹⁵⁶. Η λογική συνέπεια αυτής της εννοιολόγησης σημαίνει πως αυτό το φορτίο της ζωογόνου δημιουργίας πραγματώνεται μόνο αν εκπληρωθούν οι συνθήκες της σχεσιακής ή από κοινού δράσης. Είναι «η ύπαρξη στη σχέση» που προεξοφλεί την παραγωγική δυναμικότητα των προοπτικών για δράση καθώς η συνύπαρξη σε ένα είδος σχέσης δημιουργεί τις πλέον ιδανικές συνθήκες του πολλαπλασιασμού ή της ελάττωσης των όρων της ίδιας της της ύπαρξης¹⁵⁷. Τα τεράστια αποθέματα προοπτικών που διανοίγει η δέσμευση στη σχεσιακότητα ανακύπτουν κυρίως εξαιτίας της ηπιότητας, της χαλάρωσης των ορίων και των αποδεκτών κριτηρίων που επιβάλλει στους συμμετέχοντες η συνθήκη της σχεσιακότητας. Αυτή η ηπιότερη μορφή σχεσιακού συντονισμού διανοίγει τα περιθώρια στην παραγωγή του νοήματος και διευκολύνει την από κοινού δημιουργία νέων πραγματικοτήτων, νέων τρόπων σύμφωνα με τους οποίους γίνονται τα πράγματα όπως και νέων καταλόγων αξιακής δέσμευσης¹⁵⁸.

Φαίνεται πως για το Gergen δε μπορεί να υπάρξει οποιαδήποτε μορφή δράσης ή κατανοητικής δραστηριότητας αν αυτή δεν είναι ενταγμένη και δεν υποβασιμάζεται ή αποδομείται από το ευρύτερο πλαίσιο της εξελισσόμενης σχέσης¹⁵⁹. Ουσιαστικά οι εξελισσόμενες σχέσεις είναι η πιο θεμελιώδης μονάδα συγκρότησης του νοήματος και το βασικότερο κέντρο εκπυρσοκρότησης της διαδικασίας προσανατολισμού στον κόσμο. Δίχως την συντονισμένη ένταξη σε σχέσεις είναι σχεδόν αδύνατο να αντλήσουμε οποιοδήποτε είδους νόημα σχετικά με τον κόσμο αφού αυτό που έρχεται να σημαίνει ο κόσμος για εμάς, είναι σε τελική ανάλυση το απότοκο της κοινωνικά διαμεσολαβημένης εμπειρίας η οποία έχει γίνει προϊόν ώριμης επεξεργασίας μόνο μέσα στα σχεσιακά περιβάλλοντα¹⁶⁰. Η ισχυρή τάση των σχεσιακών δυναμικών να δημιουργούν νοηματοδοτημένες πραγματικότητες δε συνεπάγεται ούτε την υποβάθμιση της αληθινότητας των λοιπών σχεσιακών

¹⁵⁶ Gergen (2009), σ. 47.

¹⁵⁷ Τα λόγια του ίδιου του Gergen για την απόδοση της εν λόγω ιδέας είναι ίσως προτιμότερα στο σημείο αυτό: «*Η ύπαρξη στη σχέση προκαλεί τελικά ένα τεράστιο απόθεμα ατελών δυναμικών για δράση. Εντός του εν εξελίξει χειμάρρου της από κοινού δράσης αυτά τα δυναμικά διαμορφώνονται, μειώνονται και διευρύνονται με απρόβλεπτους τρόπους. Κάθε σχέση είναι μια ιστορία εν τω γίνεσθαι*». Gergen (2009), σ. 133.

¹⁵⁸ Gergen (2009), σ. 193, xxvii.

¹⁵⁹ Gergen (2009), σ. xv.

¹⁶⁰ Gergen (2009), σ. 89.

πραγματικότητων ούτε την ακύρωση της εμπράγματης υπόστασης των πραγμάτων γύρω μας¹⁶¹. Αυτό που μάλλον φαίνεται να συμβαίνει είναι η καταβύθιση του μέχρι πρότινος λανθάνοντος νοήματος στην αληθινά υπαρκτική του υπόσταση την ίδια τη στιγμή της από κοινού δράσης και σχέσης¹⁶².

Η ενεργοποίηση όλου αυτού του δυναμικού που φαίνεται να θέτει σε κίνηση η διαδικασία της σχεσιακής ροής έγκειται στον διαρκώς αναδιπλούμενο μετασχηματισμό του νοήματος που ενυπάρχει εντός των σχεσιακών περιβαλλόντων. Ο Gergen ισχυρίζεται πως ο άνθρωπος φέρει πάντοτε και παντού μέσα του όλους τους προσδιορισμούς των πολλαπλών του σχέσεων και όλες τις ιδιοσυγκρασιακές διαμορφώσεις που έχει υποστεί ως συμμετέχον σε πολλές και διαφορετικές σχεσιακές πραγματικότητες. Με δικά του λόγια: «όλοι κουβαλάμε πολλές διαφορετικές φωνές καθεμιά γεννημένη από μια συγκεκριμένη ιστορία σχέσης»¹⁶³. Αυτός ο πολλαπλός και συνάμα τοπικός χαρακτήρας των σχέσεων, μας ανοίγει διάπλατα τους ορίζοντες της γνωριμίας με νέα και διαφορετικά νοηματικά ρεπερτόρια και μας ωθεί στη σύναψη εγγύτερων επαφών με νοήματα που μέχρι τώρα μας ήταν άγνωστα. Η συστηματική επαφή και γνωριμία με νοηματικές αλληλουχίες που υποστηρίζονται από πιο τοπικές συνθήκες ύπαρξης και από τις διαρκείς σχεσιακές ροές που αποτελούν το άμεσο πλαίσιο της φανέρωσής τους, εκκινεί διαδικασίες πρωτοτυπίας και καινοτομίας στους διάφορους τρόπους παραγωγής του νοήματος¹⁶⁴. Μάλιστα ακριβώς εξαιτίας του γεγονότος ότι η διαδικασία της σχεσιακής ροής δεν ολοκληρώνεται ποτέ, αφού οι άνθρωποι από τη στιγμή της γέννησής τους έως και το θάνατό τους βρίσκονται και συμμετέχουν διαρκώς σε σχεσιακά πλαίσια, ούτε και η διαδικασία της ανανέωσης και του αναπροσδιορισμού του νοήματος μπαίνει ποτέ σε τελική πορεία διαμόρφωσης. Από τη στιγμή που οι άνθρωποι εντοπίζονται και βρίσκονται πάντα σε σχέσεις και ακριβώς επειδή οι όροι της ύπαρξής τους στις εν λόγω σχεσιακές ροές προσδιορίζονται και συγκροτούνται από τους ίδιους, με τον ίδιο τρόπο η καθιέρωση του νοήματος και η κατανόηση αυτού δεν ολοκληρώνεται ποτέ αλλά φέρει πάντα τα χαρακτηριστικά και τους προσδιορισμούς των ατόμων και των σχέσεων που τα πραγματώνουν¹⁶⁵.

¹⁶¹ Gergen (2009), σ. 37.

¹⁶² Gergen (2009), σ. 37.

¹⁶³ Gergen (2009), σ. xxv.

¹⁶⁴ Gergen (2009), σ. 46.

¹⁶⁵ Gergen (2009), σ. 59.

Βλέπουμε πως ο Gergen πιστεύει ακράδαντα στις δυνατότητες του αυτοποροσδιορισμού που γεννώνται μέσα από τις σχεσιακές πραγματικότητες. Αυτή του η οντολογική παραδοχή δεν είναι ένα έμμεσο ή φυσικό θεωρητικό επαγόμενο που οφείλεται απλά σε μια αναγκαία κι εξυπακουόμενη εκλέπτυνση του κοινωνικό-ψυχολογικού υλικού με το οποίο εργάζεται. Αντιθέτως, όπως έχουμε ήδη αναφέρει η οντολογία της ριζοσπαστικής σχεσιακότητας αποτελεί το συγκροτητικό πυρήνα γύρω από τον αρθρώνονται όλες οι απόπειρες ανέγερσης της γνώσης που μπορεί να έχει κανείς σχετικά με την κοινωνιολογία της κοινωνικό-ψυχολογικής γνώσης. Η αναλυτική συστηματοποίηση της εν λόγω οντολογίας στο *Relational Being* συντάσσεται με τη γενικότερη προσπάθεια του Gergen να αποδείξει πως οι νόμοι σύμφωνα με τους οποίους πορεύεται η κοινωνική πραγματικότητα είναι διαφορετικής υφής και ποιότητας από αυτούς της φύσης¹⁶⁶. Αντιτιθέμενος στην αυτονόητη προεκβολή των νόμων της φύσης στην ερμηνεία της κοινωνικό-ψυχολογικής πραγματικότητας και στη συνεπαγόμενη αποδοχή ενός περιοριστικού ερμηνευτικού μοντέλου αιτίας-αποτελέσματος¹⁶⁷, αντιπροτείνει μια περιγραφική πραγματεία που στόχο της έχει την κατανόηση του ρόλου των κοινωνικών συμβάσεων¹⁶⁸ και της σημασίας του για την αλλαγή της πραγματικότητας.

Είναι η βαθύτερη κατανόηση του οργανωτικού ρόλου της σύμβασης και των μοτίβων συντονισμού η διάσταση εκείνη που επιτρέπει σε τόσο μεγάλο βαθμό τη διαφοροποίηση και το μετασχηματισμό του νοήματος. Η σύμβαση αποτελεί τον κυριότερο μηχανισμό προσανατολισμού και κατεύθυνσης στον κόσμο, «έξω από κάθε μορφή σύμβασης δε θα υπήρχε κάτι σημαντικό να αιχμαλωτίσει την προσοχή μας»¹⁶⁹. Τα συντονιστικά μοτίβα και σχεσιακά σενάρια μας βοηθούν με έναν αντίστοιχο τρόπο να αντιληφθούμε το νόημα ως φορείς των ευρύτερων πλαισίων παράδοσης των οποίων είμαστε μέρος ενώ την ίδια στιγμή μας εξοικειώνουν με παγιωμένες μορφές από κοινού δράσεων¹⁷⁰. Δεδομένων των παραπάνω παραδοχών η σύμβαση δεν αποτελεί απλά τον αύξοντα περιορισμό που περισφίγγει αποπνικτικά τα δεδομένα και τις προοπτικές της κοινωνικής αλλαγής. Αντιθέτως, οι συντονιστικές διαδικασίες σύμφωνα με τις οποίες συγκροτούνται όλες οι νοηματοδοτημένες σχέσεις

¹⁶⁶ Gergen (2009), σ. 155.

¹⁶⁷ Gergen (2009), σ. *xvi*.

¹⁶⁸ Gergen (2009), σ. 155.

¹⁶⁹ Gergen (2009), σ. 82.

¹⁷⁰ Gergen (2009), σ. 73, 107.

ενθαρρύνουν την απειρότητα και την πολλαπλότητα στις μορφές των σχεσιακών πραγματικοτήτων¹⁷¹. Το άμεσο απότοκο των παραπάνω διοράσεων σχετικά με τις προοπτικές της σχεσιακότητας είναι πως οι κανονοκρατικές συνδηλώσεις των συμβατικών μοτίβων πόρευσης και δράσης διέπονται από μια προσβάσιμη σε όλους και ευνόητη κατανοητική λογική η οποία δύναται να εγνωσθεί και ως εκ τούτου να υποβληθεί σε διαδικασία αναδιαμόρφωσης¹⁷².

Το φορτίο του κανονοκρατικού δυναμικού που απελευθερώνει η μελέτη των κοινωνικών συμβάσεων δεν περιορίζεται απλά στην ως άνω περιγραφείσα διαδικασία των ξεκλειδωτικών ιδιοτήτων που μπορούν να εκκινήσουν το μετασχηματισμό του νοήματος. Πριν γίνει δυνατός ένας τέτοιος μετασχηματισμός πρέπει να διερευνηθούν οι κοινωνικές διαδικασίες μέσω των οποίων οι συμβάσεις φτάνουν να κατανοούνται ως τέτοιες. Με άλλα λόγια, τι είναι εκείνο που επιτρέπει στις συμβάσεις να είναι συμβάσεις και τι συνεπαγωγές εγείρει μια τέτοια κατανόηση για την οριστικοποίηση του προγράμματος της κοινωνικής ή οποιουδήποτε άλλου είδους αλλαγής.

Οι ίδιες οι συμβάσεις πριν φθάσουν να θεωρηθούν συμβάσεις αποτελούν ανεπανάληπτες και ανοίκειες αλληλουχίες εκφράσεων στα πρόθυρα της αποδόμησης και της λησμονιάς. Καθώς όμως οι αλληλουχίες αυτές διεκδικούν έναν διόλου ευκαταφρόνητο χώρο στα πλαίσια των πρώτων συναντήσεων και καθώς οι συμμετέχοντες στις εν λόγω σχεσιακές συναντήσεις εγκαθιδρύουν συνθήκες που ευνοούν την εμπιστοσύνη και την ειλικρίνεια, οι εν λόγω αλληλουχίες εξαιτίας της επαναληπτικότητας και της παγίωσης των συντονιστικών τους γραμμών, μετατρέπονται σε βιώσιμα σενάρια ύπαρξης και δράσης¹⁷³. Κάτι τέτοιο σημαίνει πως οι συμβάσεις δεν είναι αφ' εαυτών νομιμοποιημένα σχήματα προσανατολισμού στον κόσμο. Αντιθέτως, αποκτούν την σημασία τους μέσα σε διαδικασίες σχεσιακού συντονισμού οι οποίες, καθώς αυτοματοποιούνται με την πάροδο του χρόνου, μετατρέπονται σε πρότυπα περιγράμματα δράσεων και συμπεριφορών, σε αξιόπιστες πηγές άντλησης κατανόησης¹⁷⁴. Εντός των συνεργατικών σχεσιακών πραγματικοτήτων που οι ίδιοι οι κοινωνικοί δρώντες έχουν οριοθετήσει, επιλέγονται συγκεκριμένα μοτίβα συντονισμού, σύμφωνα με τις ανάγκες που αυτά εξυπηρετούν

¹⁷¹ Gergen (2009), σ. 152.

¹⁷² Ο τρόπος με τον οποίο δύναται να επισυμβεί η εν λόγω αναδιαμόρφωση και ο μετασχηματισμός μέσω της ένταξης σε σαφώς οριοθετημένες σχέσεις αποτελεί ζητούμενο ακολουθούντος κεφαλαίου.

¹⁷³ Gergen (2009), σ. 152.

¹⁷⁴ Gergen (2009), σ. 40.

για τους δημιουργούς τους, ώσπου να φυσιοποιηθούν και να αποτελέσουν σαφείς διαδρομές από κοινού δράσης¹⁷⁵.

Ο Gergen δεν επινοεί όλα τα παραπάνω ρητορικά σχήματα, όλες αυτές τις κατανοητικές συσκευές προκειμένου να μας αποδείξει απλά το θεωρητικό του εύρος ως διορατικού κοινωνικού επιστήμονα και ψυχολόγου. Αντιθέτως, αποδίδει τεράστια σημασία στις απεριόριστες δυνατότητες της σχεσιακής, τοπικής καθιέρωσης εξαιτίας της δημιουργικής τους ιδιότητας να εγκαθιδρύουν τους δικούς τους τοπικούς οντολογικούς κανόνες και τα δικά τους αξιολογικά φορτία δέσμευσης¹⁷⁶. Η απώτερη προέκταση αυτής της θεωρητικής συλλογιστικής αποσκοπεί στην ανάδειξη της βαθύτερης λειτουργίας και των λόγων της ύπαρξης και της συντήρησης των κοινωνικών συμβάσεων, έτσι ώστε να διευκολυνθεί μια οιονεί προσπάθεια επιστημολογικής ή κοινωνικής - και μικροκοινωνικής- χειραφέτησης και αλλαγής. Όπως αναφέρει με χαρακτηριστικό τρόπο και ο ίδιος: «το να αφαιρέσεις τα δεσμά είναι ένα πράγμα, το να έχεις μια νέα κατεύθυνση για το μέλλον είναι ένα άλλο»¹⁷⁷. Η κατεύθυνση της οποίας οι προοπτικές μελετώνται στο συγκεκριμένο σημείο της θεωρητικής και γενικότερης αναπτυξιακής πορείας του Gergen είναι αυτή της συντονισμένης σχεσιακότητας και της διαδικασίας της από κοινού διαμόρφωσης προγραμμάτων δράσης που μπορούν να εκκινηθούν από τη συμμετοχή σε πολλαπλές και διαφορετικές σχέσεις¹⁷⁸.

Η συγγραφή του *Relational Being* έγκειται στην ακριβή καταγραφή των κοινωνικών μηχανισμών που υποβαστάζουν τόσο τις ρητές όσο και τις άρρητες λογικές των κοινωνικών συμβάσεων και της συστηματικής περιγραφής του συνόλου των εν δυνάμει επιτελεστικών πράξεων που, ενσωματωμένες σε επαρκώς οριοθετημένα σχεσιακά πλαίσια, μπορούν να αποτελέσουν σαφείς ενδείξεις μετασχηματισμού αυτών των διαδεδομένων συμβάσεων.

¹⁷⁵ Gergen (2009), σ. 113.

¹⁷⁶ Gergen (2009), σ. 179.

¹⁷⁷ Gergen (2009), σ. 297.

¹⁷⁸ Όπως δείχνει πιο παραστατικά και ο ίδιος : «*Το άτομο αναπαριστά τη συνηθισμένη διασταύρωση χιλιάδων σχέσεων*». Gergen (2009), σ. 150.

Ο κίνδυνος του τρεκλίσματος

Η αξία της συμμετοχής σε πολλαπλές σχεσιακές πραγματικότητες δε διανοίγει απλώς τις Πανδωρικές ιδιότητες του άπειρου μετασχηματισμού του νοήματος. Κάθε επιμέρους συμμετοχή σε μια διαφορετική σχεσιακή πραγματικότητα φέρει εντός της τους σπόρους της αμφιβολίας και της καχυποψίας που συνεπάγεται η ταυτόχρονη δέσμευση σε μια άλλη σχεσιακή πραγματικότητα. Στα σύμπαντα των παράλληλων σχέσεων και των πολλαπλών όντων υπάρχει μια αντιθετική ροπή που μας πληροφορεί για την ένταση ή την ποιότητα των αντιφατικών λογικών ή αξιακών συνεπαγωγών που εγείρει η συμμετοχή σε κάθε νέα σχέση¹⁷⁹. Σε κάθε δραστηριότητα που υπάγεται σε μια δεδομένη μορφή σχέσης ενέχεται πάντα ο κίνδυνος της σύγκρισής της με οποιασδήποτε άλλη μορφή σχέσης μας και είναι σαν η υπομνηματική αυτή φωνή να αποτελεί τον κύριο παράγοντα της συνειδητοποίησης των περιορισμών που δημιουργεί η κάθε νέα σχέση¹⁸⁰. Το κάθε καινούργιο και δημιουργικό δυναμικό προοπτικών που διανοίγονται από την ύπαρξη και τη συμμετοχή σε κάθε νέα μορφή σχέσης, ελαττώνεται εξαιτίας της συνειδητοποίησης των απεριόριστων δυνατοτήτων που υπόσχεται μια τέτοια πολλαπλότητα¹⁸¹. Είναι με άλλα λόγια σαν η πολλαπλή ύπαρξη να τροφοδοτεί τις αιτίες της ίδιας της της αποσάθρωσης και της καταστροφής.

Αυτός ο γενικευμένος κίνδυνος της διαρκούς και ανά πάσα στιγμή αποδόμησης των μέχρι πρότινος σχεσιακών περιβαλλόντων και των συνακόλουθων ρεπερτορίων δράσης και νοήματός τους προκαλείται ακριβώς εξαιτίας της αυξημένης επίγνωσης των υπαρξιακών ελλείψεων και των γνωστικών κενών που εγκυμονεί η κάθε νέα συμμετοχή σε σχέση. Ο Gergen λέει πως:

«Είναι όταν φωνές από αλλού εισάγονται μέσα στην άμεση σχέση που αυτός ο διαμοιρασμένος κόσμος στέκεται υποκείμενος σε αναστοχασμό και απόρριψη. Βλέπει κανείς ότι τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι διαφορετικά, ότι δεν είναι όσο καλά νομίζαμε, ότι θα μπορούσαν να είναι καλύτερα, ότι είναι δυσάρεστα. Όταν ζούμε σε πολλαπλές σχέσεις η δυσαρμονία παραμονεύει γύρω, σε κάθε γωνιά»¹⁸².

Σε κάποιο στάδιο της εξελικτικής διαδρομής της από κοινού σχέσης οι συμμετέχοντες συνειδητοποιούν πως τα εγκαθιδρυμένα σχεσιακά τους σενάρια δεν

¹⁷⁹ Gergen (2009), σ. 160.

¹⁸⁰ Gergen (2009), σ. 138.

¹⁸¹ Gergen (2009), σ. xviii.

¹⁸² Gergen (2009), σ. 160.

είναι βιώσιμα, πως δεν επαρκούν προκειμένου να εξηγήσουν την αυξημένη συνθετότητα των πραγματικοτήτων που εκτυλίσσονται πέραν της δικής τους και πως οφείλουν να εμπλακούν εκ νέου στη διαδικασία δημιουργίας νέων, καινοτόμων ή ακόμη και υβριδικών σχεσιακών σεναρίων¹⁸³.

Ουσιαστικά αυτό που γίνεται σαφές στο σημείο αυτό είναι πως οι σχέσεις δεν προσκαλούν αποκλειστικά και μόνο τη συμμετοχή σε περικλεισμένα και επτασφράγιστα σύμπαντα τυποποιημένων δραστηριοτήτων εθιμοτυπικού χαρακτήρα. Παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις διέρχονται από μια διαδικασία σχετικά διακριτών και κλιμακωτών βαθμίδων συντονιστικής αλληλουχίας που έχουν ως ύστατο τερματικό σημείο τους την παγίωσή τους στο χρόνο και την καθιέρωση διαφόρων ειδών συμβάσεων, εντούτοις διαδραματίζουν κι έναν περαιτέρω ρόλο, εκείνον της μετωπικής αντιπαράθεσης με τους όρους και τους περιορισμούς της άμεσης ύπαρξής τους. Αυτός ο συγκρουσιακός χαρακτήρας που γεννούν οι σχεσιακές πραγματικότητες είναι ενδεικτικός των αντιφατικών προβληματικών που γεννούν τόσο στους μετουσιωτές τους όσο και στον ίδιο ο Gergen. Είναι η εγγενής αυτοκινησία των σχέσεων και των ευρύτερων συστημάτων παράδοσης στα οποία αυτές εντάσσονται αυτή που προεξοφλεί αυτή την έντονα αντιθετική συνθήκη. Ο Gergen μάλιστα ισχυρίζεται πως η εξέλιξη του τρόπου ζωής μας είναι το συνεχές κι εναλλασσόμενο διακύβευμα ανάμεσα στους συντηρητικούς θιασώτες της παράδοσης και στους ανηλεείς αντιμάχους της¹⁸⁴.

Εκείνο που προεξοφλεί τη διαδικασία της αέναης τροποποίησης των σχέσεων και των δράσεων που τις συγκροτούν ως τέτοιες είναι τα ασαφή όρια που επιτρέπουν την ελεύθερη διέλευση ανάμεσα στις αποδεκτές και στις αποκλίνουσες μορφές δράσης. Ενώ από τη μια πλευρά έχουμε συγκεκριμένες μορφές σχεσιακού συντονισμού που αναπτύσσουν τους δικούς τους τοπικούς κανόνες περί του πως γίνονται τα πράγματα, από την άλλη έχουμε έναν απεριόριστο αριθμό πιθανών ή εναλλακτικών μορφών που δύνανται να εκλάβουν οι εν λόγω σχέσεις. Παρά το γεγονός ότι υπάρχει ένα εμφανές σημείο προσδιορισμού μιας αδρής μορφής που έχουν έρθει μετά από κάποιο καιρό να πάρουν οι σχέσεις, εντούτοις δεν υπάρχει καμία εσωτερική στις σχεσιακές πραγματικότητες αρχή ή λογική που να αποτρέπει τον διαρκή μετασχηματισμό τους. Ουσιαστικά, είναι το ασαφές μέγεθος των περιορισμών που δημιουργεί το χώρο της

¹⁸³ Gergen (2009), σ. 154.

¹⁸⁴ Gergen (2009), σ. 42.

τεράστιας διαφοροποίησης και αλλαγής¹⁸⁵. Κάθε νέα επαφή, ακόμη και μέσα στα δεδομένα της ίδιας σχέσης, μπορεί να εκκινήσει μια σειρά από αναρίθμητους νέους συνδυασμούς και αναδιατάξεις του νοήματος και της από κοινού δράσης, αφού δεν υπάρχει ένα απώτερο καταληκτικό σημείο στη διαμόρφωση των παραδόσεων και των σχεσιακών ταυτοτήτων που τις διαμορφώνουν και τις αναδιαμορφώνουν¹⁸⁶.

Βλέπουμε πως η οντολογία της ριζοσπαστικής σχεσιακότητας, που αγκαλιάζει με ιδιότυπο και -σε μεγάλο βαθμό- αντιφατικό τρόπο ο Gergen στο *Relational Being*, συνοδεύεται από μια διάθεση διάχυτης αταξίας. Μια τέτοιου είδους οντολογία είναι φειδωλά διακείμενη απέναντι στην ψευδαισθητική επισφάλεια της κατ' επίφαση σταθερότητας και της ταυτόχρονης αποκήρυξης της αντίθεσης και της σύγκρουσης που συνιστούν τις ζωτικές συνθήκες μέσα στις οποίες εκτυλίσσονται οι κοινωνικές σχέσεις¹⁸⁷. Ο ίδιος ο Gergen άλλωστε διατείνεται πως «δεν είναι η αρχή της ειλικρίνειας που διακυβεύεται, ...είναι η διαμοιρασμένη τάξη της πραγματικότητας και ο συνοδευόμενος τρόπος ζωής που ριψοκινδυνεύεται»¹⁸⁸. Η έννοια της αταξίας που σημειώνεται εδώ δε θα έπρεπε να εννοιοποιηθεί σαν ολοκληρωτική απουσία όλων των συνιστωσών που συνέχουν τον κοινωνικό ιστό και τις πρακτικές που τείνουν να καθιερώνονται στα πλήρως οριοθετημένα του πλαίσια. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε πως το χάσμα ανάμεσα στους κοινωνικούς δρώντες και την κοινωνία συλλαμβάνεται ως κάτι το εξωτερικό, ως ένας εξωτερικός καταναγκασμός του οποίου οι προϋποθέσεις της ορθής του λειτουργίας πρέπει να καθαιρεθούν άπαξ και παντός από τη στιγμή που οι περιορισμοί που θα ασκούσε μια τόσο συμπαγής μορφή κοινωνικής οργάνωσης στους δρώντες θα ήταν μάλλον ασφυκτική. Η αταξία θα έπρεπε να αναφέρεται ακριβώς στην απουσία αυστηρά οριοθετημένων και κανονιστικών κοινωνικών διατάξεων, κάτι που συνεπάγεται την παρουσία μιας σειράς κοινωνικών παραγόντων που διευκολύνουν την εναλλαγή των μοτίβων σχεσιακότητας κι ενθαρρύνουν τη διαφοροποίηση του νοήματος με τέτοιο τρόπο που να επιτρέπεται στους κοινωνικούς δρώντες να μεταβαίνουν διαρκώς στην επινόηση και τη στρατηγική παραγωγή νέων τρόπων συσχετιστικής πραγματικότητας. Πρόκειται με άλλα λόγια για μια μορφή άτακτης κοινωνικής οργάνωσης με την έννοια ότι αφήνει αρκετά μεγάλα περιθώρια διατύπωσης κι έκφρασης της ανάγκης

¹⁸⁵ Gergen (2009), σ. 43.

¹⁸⁶ Gergen (2009), σ. 43.

¹⁸⁷ Gergen (2009), σ. 158.

¹⁸⁸ Gergen (2009), σ. 156.

για συγκρουσιακή αναδιαμόρφωση, πάντα εκπεφρασμένης στα αιτήματα της σχεσιακής διεκδίκησης. Άλλωστε η ύπαρξη της αντίθεσης, της δυσφορίας, της ανάγκης για σύγκρουση δεν θα έπρεπε να αποθαρρύνεται αλλά αντιθέτως οφείλει να αποτελεί τη σαφή και διαμοιρασμένη δυνατότητα της έκφρασης της ανάγκης για ρήξη στη διαδικασία δημιουργίας του νοήματος¹⁸⁹.

Η γλώσσα ως σχεσιακό επίτευγμα

Επανερχόμαστε για μια ακόμη φορά στη σημασία της γλώσσας στην καθιέρωση των σχεσιακών πραγματικοτήτων. Στο *Relational Being* η γλώσσα δεν αποτελεί μια εξωτερική συνθήκη που απλώς υποβοηθά ή διευκολύνει σε κάποιο βαθμό την εκτύλιξη των σχέσεων. Αντιθέτως, η γλώσσα διαδραματίζει κομβικότατο ρόλο όχι μόνο στην αναγνώριση και την παγίωσή τους ως διαμοιρασμένων και συντονισμένων μοτίβων δράσης αλλά και στην ίδια τη δημιουργία νέων τρόπων σχεσιακότητας. Κάθε νέος τρόπος έκφρασης κουβαλά μέσα του ένα νέο τρόπο σχεσιακότητας¹⁹⁰ και με κάθε θαρραλέο βήμα που παίρνεται για τη διατύπωση καινούργιων αιτημάτων στα πλαίσια της σχέσης, διανοίγονται καινούργια παράθυρα σύλληψης προοπτικών για δράση.

Οι συμμετέχοντες στις σχεσιακές πραγματικότητες μαθαίνουν πως οι πράξεις τους αποκτούν την καθεαυτό τους σημασία μόνο αν αναγνωριστούν από άλλους συμμετέχοντες και το πρωταρχικό πεδίο αναγνώρισης αυτής της δυνατότητας είναι το πεδίο της γλώσσας. Εκείνη η γλωσσικά επιτελεστική πράξη η οποία νομιμοποιεί τη συμμετοχή στη σχέση είναι η γλωσσική πράξη της επιβεβαίωσης¹⁹¹. Δίχως την υπόδειξη της επιβεβαιωτικής πράξης καμία σχεσιακή συμμετοχή δε μπορεί να διαπιστωθεί και καμία διαδικασία σύναψης σχέσης δε μπορεί να εκκινήσει. Στον αντίποδα μιας τέτοιας αμοιβαίας κατανόησης εξυπακούεται πως η άρνηση λειτουργεί ως απονομιμοποίηση της συνθήκης της αξιόπιστης συμμετοχής¹⁹². Η εν λόγω διαδικασία αναγνώρισης είναι ζωτικής σημασίας για την παραγωγή του νοήματος. Είναι στα πλαίσια της απαντητικής πράξης της επιβεβαίωσης που ευδοκιμούν όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την εξαγωγή του νοήματος. Τη στιγμή που ο ένας

¹⁸⁹ Gergen (2009), σ. 274.

¹⁹⁰ Gergen (2009), σ. 291.

¹⁹¹ Gergen (2009), σ. 167.

¹⁹² Gergen (2009), σ. 167.

συμμετέχοντας ανταποκρίνεται απαντητικά στο ρηματικό αίτημα του άλλου συμμετέχοντα πραγματοποιείται ένας «μετα-υπολογισμός»¹⁹³ ο οποίος υποδηλώνει πως το αίτημα έχει γίνει αποδεκτό και πως αυτή η πρωτόλεια πράξη αναγνώρισης διανοίγει το δρόμο της από κοινού νοηματοδότησης. Η περαιτέρω ανταλλαγή εκφραστικών πράξεων επιβεβαίωσης μετασχηματίζει τη φαινομενικά διάσπαρτη παράθεση των λέξεων σε ένα μεστό και νοηματοδοτημένο εκφραστικό σύνολο¹⁹⁴.

Σε άμεση συνάφεια με την παραπάνω σκέψη, οι λέξεις δε φέρουν νόημα καθεαυτές παρά μόνο όταν αισθητοποιούν την παρουσία τους μέσα στις εκτυλισσόμενες διαδικασίες των σχέσεων¹⁹⁵. Επιτελούν την πραγματική τους λειτουργία τη στιγμή που θα χρησιμοποιηθούν σε μια κοινή διαδικασία νοηματοδότησης. Το εννοιολογικό φορτίο των λέξεων δεν υπάρχει ως τέτοιο. Μόνο όταν οι λέξεις υπάγονται σε μια διαδικασία αμοιβαίας ερωταπόκρισης και αλληλοσυμπλήρωσης στα πλαίσια μιας συντονισμένης σχεσιακής αλληλουχίας μπορούν να καταστήσουν ορατό ένα νόημα. Πρόκειται για μια διαδικασία υπερατομικά προσδιορισμένου νοήματος που εκκινείται μόνο κι εφόσον το λεκτικά εκπεφρασμένο αίτημα της μιας πλευράς προκαλέσει την λεκτική ανταπόκριση της άλλης πλευράς¹⁹⁶. Οι λέξεις της μιας πλευράς θέτουν σε κίνηση τις λεκτικές αποκρίσεις της άλλης πλευράς και η επανάληψη αυτής λεκτικής αλληλοδιαδοχής οδηγεί τελικά στην επικύρωση μιας συγκεκριμένης μορφής νοήματος ως αποδεκτής. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται πως οι λέξεις πραγματώνουν τον ενδότερο σκοπό τους όταν αναγνωρίζονται και χρησιμοποιούνται από κοινού από δυο ή και περισσότερους συμμετέχοντες. Η ίδια η διαδικασία της ονοματοθεσίας αποτελεί την άμεση απόληξη αυτής της διαμοιρασμένης χρησιμοποίησης. Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας τα πράγματα και οι πρακτικές αποκτούν το όνομά τους μέσα από μια επαναλαμβανόμενη διαδικασία αντιστοίχισης ενός συνόλου πραγμάτων με το λεκτικό τους ισοδύναμο το οποίο μόνο μετά από ενδελεχή συνδιαμόρφωση στα πλαίσια της σχεσιακότητας μπορεί να αποκτήσει την εν λόγω μορφή. Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι προσδιορίζουμε τα πράγματα με ένα συγκριμένο τρόπο δεν οφείλεται στις εγγενείς ποιότητες των πραγμάτων καθεαυτών αλλά στις εγγενείς ιδιότητες των

¹⁹³ Gergen (2009), σ. 41.

¹⁹⁴ Gergen (2009), σ. 41.

¹⁹⁵ Gergen (2009), σ. 32.

¹⁹⁶ Gergen (2009), σ. 33.

σχεσιακών πραγματικοτήτων να επιδεικνύουν και να προτάσσουν ένα συγκεκριμένο λεκτικό και αξιακό ισοδύναμο για μια συγκεκριμένη ομάδα αντικειμένων¹⁹⁷.

Αφότου οι συμμετέχοντες έχουν εξασφαλίσει την έγκυρη αποδοχή της παρουσίας και της συμβολής τους στην εκάστοτε σχέση είναι ευκολότερο να αναπτύξουν από κοινού μια κοινή γλώσσα συνεννόησης η οποία έχει αποδειχτεί χρήσιμη για εκείνους¹⁹⁸. Η εν λόγω γλώσσα επιτελεί διπλή λειτουργία. Αφενός λειτουργεί σαν τυπικό ή σαν άτυπο πλαίσιο συντονισμένης δράσης οριοθετώντας κατά κάποιον τρόπο ένα αμυδρό σύνολο κανόνων σύμφωνα με τους οποίους μπορούν να γίνονται τα πράγματα μέσα στη συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων¹⁹⁹ και αφετέρου παρέχει μια αίσθηση αδιαφοροποίητου ανήκειν η οποία εκφράζεται πρωτίστως στο πεδίο της αφηγηματικής συγκρότησης. Η επιτυχής σχέση πρέπει να ταυτίζεται και με μια ταυτόχρονη αφηγηματικό-ρηματική μετατόπιση από την εστία του «εγώ» στην εστία του «εμείς»²⁰⁰, κάτι που σηματοδοτεί την πραγματική ενοποίηση των ατόμων της σχέσης γύρω από τους ίδιους στόχους και προβληματικές. Η τοποθέτηση των προβληματικών και των (ψυχολογικών) προβλημάτων εντός της αφηγηματικής αναδιαμόρφωσης συνεισφέρουν στη νοηματική τους αποκέντρωση²⁰¹ και αφομοίωση της ιδέας ότι η αφηγηματική κατανόηση των πραγμάτων στα πλαίσια της σχέσης έχει μεγαλύτερη σημασία από την περιοριστική ατομική τους πρόσληψη.

Η σημασία της προαναφερθείσας διαδικασίας είναι ζωτική για την κατανόηση της γέννησης των σχέσεων. Ο Gergen επαναφέρει στο επίκεντρο της κοινωνικό-ψυχολογικής θεωρίας μια σειρά από διαδικασίες που έχουν προηγουμένως περιγραφεί λεπτομερώς στο πλαίσιο της Κοινωνιολογίας και ειδικότερα στο πεδίο της κοινωνιολογίας της γνώσης υπενθυμίζοντας μας πως η συνύπαρξη σε μια ομάδα ή σε ένα σύνολο δεν είναι μια απλή διαδικασία αυθόρμητης παρουσίας ανάμεσα σε αγνώστους που αναγκάζονται να συνάψουν σχέσεις εξαιτίας της αυτονόητης ανάγκης τους να μην αισθάνονται μόνοι. Η διαδικασία της σχεσιακότητας προϋποθέτει συνειδητή κι εμπρόθετη συμμετοχή η οποία επιτυγχάνεται μόνο μέσω της άρσης των

¹⁹⁷ Gergen (2009), σ. 39.

¹⁹⁸ Gergen (2009), σ. 40.

¹⁹⁹ Gergen (2009), σ. 40.

²⁰⁰ Gergen (2009), σ. 177.

²⁰¹ Gergen (2009), σ. 299.

προσωπικών προκατανοήσεων κι επιθυμιών και της μετουσίωσής τους σε συλλογικά και από κοινού συνταγμένα αιτήματα.

Παραπάνω παρατηρήσαμε τον εγκαινιασμό μιας σειράς από νέες ιδέες που εισάγονται από το Gergen στην πιο ύστερη και ώριμη φάση ανάπτυξης της θεωρίας του. Δε θα ήταν δύσκολο να διακρίνει κανείς μια σαφή εστίαση προς πιο κοινωνιολογικού τύπου θεωρήσεις που διέπουν τη συγκεκριμένη φάση, θεωρήσεις που λαμβάνουν πολλά στοιχεία από τα πιο σημαντικά ρεύματα στην κοινωνιολογία της γνώσης. Ίσως να μη μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολικός ένας ισχυρισμός που θα συσχέτιζε τη σχεσιακή θεωρία του Gergen με τη συμβολική διαντίδραση του Mead. Και στις δυο κοινωνικό-ψυχολογικές αυτές θεωρήσεις το άτομο αποκτά την εμπειρία του μόνο εφόσον η εμπειρία αυτή έχει διαμεσολαβηθεί εκ των προτέρων από την κοινωνική εμπειρία της συμβολικής διαντίδρασης, της συμμετοχής σε ένα διαμοιρασμένο συμβολικό σύμπαν που πραγματώνει τη νοητική αλληλοκατανόηση στα πλαίσια της κοινωνικής συμπεριφοράς. Βέβαια, ο Gergen περιορίζει την κοινωνικό-ψυχολογική του θεωρία σε αυτό το εκ των προτέρων ενώ ο Mead απασχολείται και με τις επιπρόσθετες διαστάσεις της σωματικής διαπλοκής και της συνέχισης πέρα από αυτό το εκ των προτέρων. Αλλά αυτό το οποίο οφείλουμε να αναδείξουμε στο σημείο αυτό είναι πως στο Relational Being ο Gergen πραγματοποιεί μια σημαντική μεταστροφή σε επίπεδο κοινωνικής θεώρησης. Ενώ διατηρεί την υπόθεση ότι το νόημα συγκροτείται μόνο μέσα από τη συμμετοχή σε ομάδες κοινής αναφοράς δείχνει παράλληλα να αποστασιοποιείται από τις μέχρι πρότινος άκριτες κατασκευαστικές ιδιότητες των ομάδων αυτών και να διατυπώνει με πιο σαφή τρόπο τον πραγματιστικό σκοπό των σχεσιακών συνάψεων. Ουσιαστικά δεν πρόκειται πια για μια τυχαία ομάδα συμμετεχόντων που αρθρώνει μια σειρά από εξίσου τυχαία ρητορικά τεχνάσματα προκειμένου να πετύχει αυτό που θέλει αλλά για έναν λιγότερο συναινετικού τύπου πραγματισμό που θεμελιώνεται σύμφωνα με τις αναδυόμενες απαιτήσεις των εξίσου αναδυόμενων ιδιοτήτων της σχέσης που τη γεννά. Μπορεί να εξακολουθεί να μην υφίσταται ξεκάθαρο πολιτικό πρόταγμα ούτε σε αυτή τη θεώρηση όμως η κοινωνιολογική της διάσταση είναι δηλωτική των μετασχηματισμών που γίνονται όλο και απαιτητικότεροι για την κοινωνική θεωρία της Ψυχολογίας

Εισαγωγή

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο θα παράσχουμε μια σύντομη εικόνα σχετικά με τις κατά τη γνώμη μας πιο εύστοχες κριτικές που μπορούν να διατυπωθούν για τον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό έτσι όπως αυτός παρουσιάστηκε στα προηγούμενα κεφάλαια. Φυσικά η διαδικασία της κριτικής δεν περιορίζεται στο εν λόγω κεφάλαιο. Όπως θα έχει παρατηρήσει και ο αναγνώστης πολλές και διαφορετικές μορφές κριτικής υπάρχουν ενσωματωμένες σε προηγούμενα κεφάλαια. Έτσι, λόγω χωροχρονικών περιορισμών δε θα αναλωθούμε στην επανάληψη ιδεών που έχουν ήδη εκτεθεί με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Παρακινούμε τον αναγνώστη να προσπαθήσει να συνθέσει τις γνώσεις που έχει αποκομίσει μέχρι στιγμής και να τις οραματιστεί ενσωματωμένες στις παρακάτω κριτικές. Η πρώτη μορφή κριτικής αφορά σε μια σειρά επιχειρημάτων που έχουν εκτοξευθεί από μια μερίδα κοινωνικών ψυχολόγων που δίνουν έμφαση στις αντικειμενικές συνθήκες σύλληψης της πραγματικότητας και των θεωριών που επιχειρούν να την προσεγγίσουν ενώ η δεύτερη μορφή κριτικής παρέχει μια ερμηνευτική εποπτεία του τρόπου με τον οποίο έχει συγκροτηθεί η έννοια της Κονστρουξιονιστικής θεωρίας και σκιαγραφεί ένα εννοιολογικό πλαίσιο προς μιας αληθινής συμπερίληψης της ηθικής στην Κονστρουξιονιστική θεωρία αλλά και στην Ψυχολογία εν γένει.

Ρεαλισμός vs σχετικισμός: η αιώνια διαμάχη

Στο πεδίο της Ψυχολογίας και ιδιαιτέρως στις συζητήσεις που αφορούν τους περιορισμούς του κινήματος του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού έχει εκφραστεί μια ισχυρή τάση σε επίπεδο κριτικής, γνωστή ως η αντιπαράθεση ανάμεσα στο ρεαλισμό και το σχετικισμό. Οι εκπρόσωποι του ρεαλισμού έχουν εξαπολύσει τις βασικότερες επιθέσεις τους εκκινώντας από την ιδέα του ευθυγραμμισμένου παραλληλισμού πολλών από τις βασικές παραδοχές του Κονστρουξιονισμού, με αυτές του επιστημολογικού σχετικισμού. Οι εκπρόσωποι του ρεαλισμού προϋποθέτουν την ύπαρξη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας ανεξάρτητης από τις ιδέες ή τις έννοιές μας γι' αυτή και υποστηρίζουν πως η βασική επιστημολογική Κονστρουξιονιστική αξίωση σύμφωνα με την οποία η πραγματικότητα είναι εκ των πραγμάτων εγγενώς

άγνωστη και απροσπέλαστη σε οποιαδήποτε μορφή γνώσης, δημιουργεί ένα ανυπέρβλητο χάσμα ανάμεσα στην εν λόγω επιστημολογική τοποθέτηση και στα όρια που ίδια θέτει στο επίπεδο του οντολογικού προβληματισμού. Εάν όντως η πραγματικότητα δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα σύνολο κατασκευών ή μεμονωμένων και πλαισιακά ευνοημένων κοινωνικών κατασκευών που διευκολύνονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο από τις περιστασιακές δημιουργικές και συνδιαμορφωτικές συνασπίδες των ατόμων που εμπλέκονται κάθε φορά στις συζητητικές πραγματικότητες και στις ρηματικές πρακτικές, τότε το μοναδικό διακύβευμα για το οποίο δύναται να γίνεται λόγος είναι αυτό των κοινωνικών κατασκευών και των πραγματιστικών τους διαστάσεων. Εάν κανείς ακολουθήσει το νήμα της εν λόγω άποψης θα παρατηρήσει σύντομα πως οι επιστημολογικές παραδοχές του Κονστρουξιονισμού ισοδυναμούν με μια αδυναμία ανεύρεσης αληθινών οντολογικών θεμελίων επί της πραγματικότητας. Ενώ στις περισσότερες εκδοχές του Κονστρουξιονισμού -και πολύ περισσότερο στη συγκεκριμένη εκδοχή του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού που μελετάται εδώ- η επιστημολογία συνιστά ταυτόχρονα και οντολογία, υπάρχει μια εκδοχή του ρεαλισμού γνωστή και ως κριτικός ρεαλισμός η οποία διακρίνει τη σαφή διαφορά ανάμεσα στο πεδίο της επιστημολογίας και στο πεδίο της οντολογίας και που αναγνωρίζει τη συμβολή της διαμορφωτικής επενέργειας των ερευνητικών εργαλείων στη διαδικασία παραγωγής της γνώσης με αποτέλεσμα να επισημαίνει τη βασική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στη διαμεσολαβημένα αποκεκαλυμμένη γνώση και στην ορθολογική θεμελίωση των αντικειμενικών κριτηρίων για την εξασφάλιση της γνώσης²⁰². Βλέπουμε με άλλα λόγια πως η αποποίηση εκ μέρους του Κονστρουξιονισμού της φιλοσοφικής και θεωρητικής εμπλοκής με το σημαντικότερο επιστημολογικό ερώτημα, εκείνο του εάν και σε ποιο βαθμό μπορεί κάτι για να εγνωσθεί, οφείλεται ουσιαστικά στην απριорική απάρνηση της αδιαφιλονίκητης οντολογικής αρχής, του βαθύτερου υπαρκτικού θεμελίου, εκείνου που έχει θέσει ως αντικείμενο της γνωσιακής του ασχολίας αυτό που όντως υπάρχει.

Η ιδέα της ύπαρξης μιας ανεξάρτητης αντικειμενικής πραγματικότητας δημιουργεί ένα απαραίτητο υπέδαφος για τον οντολογικό ρεαλισμό²⁰³. Ο οντολογικός ρεαλισμός αναφέρεται στην ύπαρξη εκείνης της μορφής των γραμματικών και ρηματικών

²⁰² Pujol & Montenegro (1999), σ. 85.

²⁰³ Lau & Morgan (2014), σ. 567.

κριτηρίων που οφείλουν να πληρούνται έτσι ώστε οποιαδήποτε αναφορά σε οποιουδήποτε είδους πραγματικότητα να μπορεί να διέλθει από μια σαφή και οριοθετημένη διαδικασία εμπειρικής ταυτοποίησης της πραγματικής της διάστασης. Ο οντολογικός ρεαλισμός προτάσσει μια πίστη στη γλωσσική και επιστημική αντικειμενικότητα, δηλαδή στη δυνατότητα να υπάρξει μια αντικειμενική πραγματικότητα, αν κι εφόσον οι ιδιότητες που προσάπτονται στις υπό διακύβευση υποτιθέμενες πραγματικότητες μπορούν να αντιστοιχηθούν με τις εμπειρικά παρατηρήσιμες ιδιότητες της υπό αναφορά πραγματικότητας²⁰⁴. Μπορεί κανείς να διακρίνει πως η οντολογική δέσμευση του ρεαλισμού σε μια αντικειμενική πραγματικότητα της οποίας οι ποιότητες είναι δυνατό να εγνωσθούν του παρέχουν ένα αδιαμφισβήτητο επιστημολογικό πλεονέκτημα έναντι του σχετικισμού. Σε αντίθεση με την βαθιά αποξενωτική για τη επιστημονική έρευνα πεποίθηση του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού πως δεν υπάρχει καμία λογική ή αξιολογική απαραίτητη και αναγκαία σχέση ανάμεσα στις λέξεις και στον κόσμο, ανάμεσα στη μορφή και στο περιεχόμενο, οι ρεαλιστές δε χάνουν καμία ευκαιρία διαπίστωσης της υλικής, αντικειμενικής υπόστασης της πραγματικότητας και των σωμάτων του υλικού κόσμου.

Η παραπάνω ιδέα έχει αποτελέσει τον πυρήνα της εκτυρσοκρότησης μιας σειράς από κριτικές μελέτες που διερευνούν την αποσιώπηση και τη συστηματική αποφυγή του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού να κάνει λόγο για τις αντικειμενικές πλευρές της κοινωνικής πραγματικότητας. Κάποιες από αυτές τις πτυχές περιλαμβάνουν τη σωματικότητα, την υλικότητα και τις σχέσεις εξουσίας²⁰⁵. Ο Κονστρουξιονισμός έχει απολέσει μια διαδικασία θεωρητικοποίησης του σώματος ως μιας συστατικής συνιστώσας για την αλληλεπιδραστική διαδικασία ή ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία επιχειρεί πράγματι μια τέτοια συμπερίληψη, αδυνατεί να εποπτεύσει το σώμα έξω από τα πλαίσια των στρατηγικών της κειμενικής αποδόμησης και μεταφοράς²⁰⁶. Η υλικότητα αφορά ένα εξίσου επιπρόσθετο λησμονημένο πεδίο και αφορά σε εκείνη την αντικειμενική διάσταση του κόσμου η οποία είτε επιτρέπει είτε θέτει περιορισμούς ως προς την πραγματοποίηση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων εντός συγκεκριμένων χωρικών και περιβαλλοντικών πλαισίων²⁰⁷. Η εξουσία

²⁰⁴ Lau & Morgan (2014), σ. 567.

²⁰⁵ Cromby & Nightingale (1999), σ. 1.

²⁰⁶ Cromby & Nightingale (1999), σ. 10.

²⁰⁷ Cromby & Nightingale (1999), σ. 12.

αναφέρεται στη θεσμική καθιέρωση και αναπαραγωγή μιας σειράς από ανισότητες που προκύπτουν ως αποτέλεσμα του συγκεκριμένου είδους της οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής διάρθρωσης των κοινωνικών δομών²⁰⁸. Μια από τις συνεπαγόμενες κι εκπεφρασμένες αντιστάσεις που πολύ συχνά προσλαμβάνει η αδυναμία παροχής μιας κριτικής των κοινωνικό-οικονομικών και υλικών κοινωνικών δομών²⁰⁹ αφορά στην αναπόφευκτη αδυναμία της συμπόρευσης της Κονστρουξιονιστικής επιστημολογίας με την πολιτική δραστηριοποίηση και στην αντικειμενική δυσκολία του να παράσχει μια ψυχολογική θεώρηση ταυτισμένη με την πολιτική δράση. Ο Parker σκιαγραφεί ένα σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στον αναστοχασμό που εκκινείται ως αποτέλεσμα της προσχώρησης και της υιοθέτησης αποδομιστικών και διαλογικών μεθοδολογιών. Επισημαίνει πως ενώ από τη μια πλευρά η ανάλυση λόγου προσφέρεται ως ένα σημαντικό εργαλείο για την απόκτηση της απαιτούμενης αποστασιοποίησης από τις επιβλαβείς ή αποανθρωποποιητικές πρακτικές του κλάδου, από την άλλη πλευρά ο εν λόγω αναστοχασμός μας εγκλωβίζει σε μια αυτοαναφορική διαδικασία υποκειμενιστικής ιδιότυπης και αδυσώπητης προσωπικής επόπτευσης των προβλημάτων²¹⁰. Αντιθέτως, ο κριτικός στοχασμός περιλαμβάνει εκείνα τα ενεργητικά στοιχεία που είναι απαραίτητα για τη διερεύνηση των θεσμικών πλαισίων που υποβαστάζουν το πλέγμα των εξουσιαστικών σχέσεων και που τροφοδοτούν μια σειρά από επαναστατικές πρακτικές αντίστασης²¹¹.

Φυσικά τα προβλήματα που προξενεί η σχετικιστική επιστημολογία στους εκπροσώπους του ρεαλισμού δε συνεπάγεται τη μηδενιστική αποκήρυξη εκ μέρους του του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού και των συνεισφορών του στο επίπεδο της μεθοδολογία και της κατανόησης της ψυχοκοινωνικής πραγματικότητας. Αντιθέτως, ακόμη κι εντός των ρεαλιστικών προσεγγίσεων, υπάρχει μια εξαιρετικά ισχυρή ομάδα κονστρουξιονιστικών επιχειρημάτων που εξακολουθεί να ενημερώνει τις επιστημολογικές συζητήσεις και που έχει συμβάλει σε μεγάλο βαθμό σε έναν ιδιότυπο μετασχηματισμό που έχει πραγματοποιηθεί στα πλαίσια του κλάδου. Ο μετασχηματισμός αυτός αφορά στον εγκαινιασμό μιας σειράς από νέες μεθοδολογίες που αναπτύχθηκαν ως άμεσες συνέπειες σε μεθοδολογικό επίπεδο των θεωρητικών

²⁰⁸ Cromby & Nightingale (1999), σ. 2.

²⁰⁹ Willig (1999), σ. 38.

²¹⁰ Parker (1999a), σ. 31.

²¹¹ Parker (1999a), σ. 31.

τελμάτων στα οποία οδήγησε η κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας²¹². Έχει επικρατήσει να λέγεται πως οι εν λόγω κονστρουξιονιστικές μεθοδολογίες «έδωσαν φωνή» σε μειονότητες η ύπαρξη των οποίων είχε προηγουμένως παραγκωνιστεί και πως λειτούργησαν τόσο ως πολύτιμα εργαλεία χειραφέτησης όσο και πολιτικής δράσης²¹³.

Η διάσταση εκείνη των παραδοχών του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού που φαίνεται να παρουσιάζεται ως ιδιαίτερος ανησυχητική για τους ρεαλιστές αφορά στην απόσταση που δείχνει να διαχωρίζει τους ρηματικά τεκμηριωμένους ισχυρισμούς των Κονστρουξιονιστών περί της πραγματικότητας από την ιδέα περί μιας αληθινής πραγματικότητας όπως αυτή υφίσταται κι είναι δυνατό να περιγραφεί. Για τους ρεαλιστές με άλλα λόγια η μεγαλύτερη αδυναμία της Κονστρουξιονιστικής επιστημολογίας είναι το ερμηνευτικό κενό ανάμεσα στις ρηματικές ανακατασκευές της πραγματικότητας και στην πραγματικότητα όπως αυτή καθεαυτή είναι. Το εν λόγω κενό δημιουργείται και αναπαράγεται ως αποτέλεσμα της αναπόφευκτης απόστασης που υφίσταται ανάμεσα στην ιδέα της αναπαράστασης και σε αυτό το οποίο αναπαρίσταται, στην έκφραση της εμπειρίας και στα περιεχόμενα της εμπειρίας καθεαυτά²¹⁴.

Σε κάθε περίπτωση οι ρεαλιστές προειδοποιούν για τον εξαιρετικά μεγάλο βαθμό της επικινδυνότητας που ενέχεται στις απόπειρες των σχετικιστών να αναγάγουν τη γλώσσα στο μοναδικό αξιόλογο πεδίο νομιμοποίησης και δικαιολόγησης της ύπαρξης του κοινωνικού κόσμου. Αν και αναγνωρίζουν τη σημαντικότητα της συμβολής του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού στην ταυτοποίηση της γλώσσας ως πρωταρχικού φορέα νοήματος, εννοιολογικών κατηγοριών αλλά και ως θεμελιώδους μέσου συμπόρευσης της προσωπικής εμπειρίας με τις κοινωνικές διαδικασίες²¹⁵, εντούτοις είναι σε θέση να διαβλέψουν πως οποιαδήποτε προσπάθεια η οποία θα επιχειρούσε να τοποθετήσει τη γλώσσα στο ανώτερο επίπεδο της ψυχολογικής έρευνας και να την αξιώσει ως το ύψιστο εργαλείο της ψυχολογικής γνώσης, θα ευνοούσε μια ιδιότυπη μορφή επιστημικού μονισμού. Στο βαθμό που τα ερευνητικά αποτελέσματα των Κονστρουξιονιστικών μεθοδολογιών θεμελιώνονται στην αποκλειστική ενασχόληση

²¹² Burr (1999), σ. 115.

²¹³ Speer (2000), σ. 519.

²¹⁴ Pujol & Montenegro (1999), σ. 93.

²¹⁵ Cromby & Nightingale (1999), σ. 4.

με τις στρατηγικές της επιφανειακής ανάγνωσης που ευνοεί η ανάλυση λόγου και οι λοιπές κειμενικές μέθοδοι ανάλυσης, παρεμποδίζεται οποιαδήποτε προσπάθεια απεύθυνσης των ουσιαστικών διακυβευμάτων του κειμένου και προωθείται ένα είδος κειμενικού σολιψισμού με αναπόδραστα μονοδιάστατες συνέπειες²¹⁶.

Στον αντίποδα μιας τόσο παρακινδυνευμένης αποδοχής οι ρεαλιστές παραθέτουν κάποιες προτάσεις που διερευνούν τα ενδεχόμενα της ενσωμάτωσης της γλωσσικής διάστασης μέσα στις υλικές συνθήκες περάτωσης της επικοινωνιακής διαδικασίας. Είναι αλήθεια πως η γλωσσική διάσταση κατέχει μια ανεξαρτησία στο πεδίο της καθημερινής επικοινωνιακής συνδιαλλαγής, κάτι που την επιφορτίζει με τη βαρύτητα του σηκώματος ενός ισχυρού εννοιολογικού φορτίου και μιας σειράς από εθιμοτυπικού τύπου διατάξεις οι οποίες θέτουν σε ενέργεια την επίσπευση και τη διευκόλυνση της κοινωνικής συνδιαλλαγής. Εκτός όμως από τις εν λόγω καθοριστικές για την εκτύλιξη της καθημερινής εμπειρίας διαστάσεις της γλώσσας, υπάρχουν συνιστώσες της ομιλιακής δραστηριότητας οι οποίες είναι αδύνατο να αναχθούν στο γλωσσικό φαινόμενο ή απλώς να εξαντληθούν μέσω των διαλογικών του συνδηλώσεων. Υπάρχουν πτυχές της γλώσσας οι οποίες έχουν πρακτικές συνέπειες για την από κοινωνική πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει πως οι ποιότητες της ενδορηματικής πραγματικότητας δεν εξαντλούνται στη συζητητική διαδικασία αλλά αντιθέτως εμπλουτίζονται στη βάση των δημιουργικών ιδιοτήτων της εκφραστικής ενέργειας. Οποιοδήποτε είδους δραστηριότητα λαμβάνει χώρα εντός των συζητητικών κατασκευαστικών πλαισίων δεν αποτελεί μια απλή διαδικασία κατονομασμού αλλά συνιστά στην ουσία της πρακτική δραστηριότητα, η οποία πάντα μετασχηματίζει με κάποιο τρόπο την πραγματικότητα²¹⁷. Οι κατασκευαστικές δυνατότητες των ανθρώπων ως κοινωνικών δρώντων πάντα συμβαίνουν εντός συγκεκριμένων κοινωνικό-φυσικών περιβαλλόντων τα οποία δεν είναι τίποτε περισσότερο από το υλικό υπόβαθρο τόσο των κατασκευαστικών όσο και των εκφραστικών-πρακτικών δραστηριοτήτων²¹⁸. Τα κοινωνικό-φυσικά περιβάλλοντα θέτουν μια σειρά από σημαντικούς υλικούς περιορισμούς στις ενέργειες, τις κινήσεις, τα εκφραστικά σύνολα αλλά και τις δομικές αντιληπτικές διαδικασίες σύμφωνα με τις οποίες εκκινούν οι κοινωνικοί δρώντες κάθε επικείμενη δραστηριότητά τους. Όπως κάνει σαφές ο Harrè:

²¹⁶ Parker (1999b), σ. 75.

²¹⁷ Burkitt (1999), σ. 78.

²¹⁸ Burkitt (1999), σ. 78.

«Προκειμένου να κατανοήσω μια αντιληπτική αναφορά πρέπει να αναγνωρίζω που βρίσκεται ο ομιλητής στο χώρο· αλλά αυτή η χωρική τοποθέτηση είναι καθορισμένη από τις σχέσεις που φέρει ο ομιλητής με τα πράγματα στο υλικό περιβάλλον. Προκειμένου να έχει χώρο σε μια τέτοια σειρά, ο ομιλητής πρέπει να είναι ενσωματωμένος όπως ένα πράγμα ανάμεσα σε πράγματα. Οι πράξεις που επιτελούνται από το ενεργούν άτομο με το οποίο εμπλεκόμαστε είναι ενσωματωμένες μέσα σε αλληλουχίες γεγονότων στο υλικό περιβάλλον, όπως η ανατολή και η δύση του ηλίου ή το χτύπημα των ρολογιών. Έτσι οι πράξεις ενός ομιλητή πρέπει να αναληφθούν από γεγονότα στον υλικό κόσμο»²¹⁹.

Κάπως έτσι βλέπουμε ότι οι ψυχικές διαδικασίες προϋποθέτουν ένα απαραίτητο υλικό υπόστρωμα το οποίο διαμεσολαβεί τόσο τη συμβολική εμπειρία όπως επίσης και την εκφραστική πτυχή της γλωσσικής αναφοράς. Και όταν γίνεται λόγος για εκφραστική πτυχή της γλωσσικής αναφοράς ή έκφρασης δεν εννοείται απλά η ρηματική πράξη της εκφοράς σε αποκλειστικά γλωσσικό επίπεδο αλλά η γενικότερη ενσωματωμένη διάσταση του σώματος ως υλικής και φυσικής παρουσίας στον κοινωνικό χώρο. Η εξωτερικού χαρακτήρα κονστρουξιονιστική επόπτευση του σώματος ως ενός τόπου εγγραφής των πολλαπλών κοινωνικών σημαινόντων και των μεταφορικών τους συνεπαγωγών αποτυγχάνει ολοκληρωτικά να συμπεριλάβει στην εννοιολόγησή της μια θέαση του σώματος ως μιας διάστασης της υπόστασης η οποία παράγει κι εκφράζει επίσης νόημα²²⁰. Το σώμα, όπως υποστηρίζουν οι ρεαλιστές, αποτελεί μάλλον μια εκφραστική συνιστώσα που αναδεικνύει, φανερώνει και αναπαριστά τρόπους της ύπαρξης και βίωσης της εμπειρίας²²¹.

Προς μια επανεννοιολόγηση της ηθικής

Υπάρχουν σαφείς θεωρητικές διακηρύξεις που διατυπώνονται στα πλαίσια του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού και οι οποίες δείχνουν να επανατοποθετούν στο επίκεντρο το ενδιαφέρον για την επανεννοιολόγηση της έννοιας της ηθικής. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, στα πλαίσια των πρώιμων και προγραμματικών κειμένων, δρομολογείται μια σαφής μορφή μεθοδολογικής κριτικής που αποσκοπεί στην ανάδειξη των ηθικών κριτηρίων και των αξιολογικών συνεπειών που συμπεριλαμβάνει, προϋποθέτει και συνεπάγεται κάθε μορφή επιστημονικής

²¹⁹ Harrè (1999), σ. 103.

²²⁰ Burr (1999), σ. 124.

²²¹ Burr (1999), σ. 118.

έρευνας ή πρακτικής²²². Στο βαθμό που οι ψυχολογικές θεωρίες τροφοδοτούν με ένα σύνολο προτύπων συμπεριφοράς και κατανοήσεων την πολιτισμική ζωή, είναι αναπόφευκτη η διεξαγωγή της επιστημονικής και ψυχολογικής γνώσης με αξιακά φορτισμένους όρους²²³. Γίνεται σαφές πως στο σημείο αυτό η ηθική φαίνεται να συμπορεύεται περισσότερο με την έννοια της αξίας, της ανάγκης για αξιολογικό προσδιορισμό της έρευνας, υποδηλώνοντας ένα σύνολο από λανθάνοντες αξιολογικούς κανόνες οι οποίοι είναι εγγενείς τόσο στη διαδικασία της ερευνητικής πρακτικής όσο και στη διαδικασία της ερμηνείας και της διάδοσης των αποτελεσμάτων.

Προχωρώντας στο εσωτερικό μεταγενέστερων φάσεων μορφοποίησης της Κονστρουξιονιστικής θεωρίας, είναι εύκολο να διακρίνουμε σαφείς διαφοροποιήσεις στην εννοιολόγηση της ηθικής διάστασης. Η ηθική στις εν λόγω περιπτώσεις γίνεται αντιληπτή ως ένας ρητορικός αγώνας τη διεξαγωγή του οποίου μονοπωλεί η διαρκής διαπραγμάτευση άλλοτε του κύρους των συμμετεχόντων²²⁴ και άλλοτε της ίδιας της πραγματικότητας. Δεν πρέπει άλλωστε να λησμονούμε πως η μεγαλύτερη και ισχυρότερη συμβολή της μεταμοντέρνας θεώρησης είναι η ριζική αποπομπή της υπερβατικής προσπάθειας διατύπωσης ή ανεύρεσης ηθικών ή ορθολογικών κριτηρίων περί της πραγματικότητας²²⁵. Στα πλαίσια του Κονστρουξιονισμού σε αυτή του τη φάση της πιο ώριμης επεξεργασίας του από το Gergen δεν υπάρχει κανένα υπερβατικό κριτήριο αξιολόγησης του καλού ή του κακού, του ορθού ή του λάθους, του λογικού ή του παράλογου²²⁶. Τόσο οι γλωσσικές διαδικασίες επιχειρηματολογίας και νοηματοδότησης όσο και οι αξιολογικές κρίσεις που αφορούν τις εν λόγω γλωσσικές διακηρύξεις υπάγονται στην ίδια μορφή ηθικού σχετικισμού. Ουσιαστικά, αυτό για το οποίο μας πληροφορεί στην πραγματικότητα ο Gergen είναι πως είναι αδύνατο να αποκόψουμε τη διαδικασία της ηθικής αξιολόγησης από τη διαδικασία της γλωσσικής κατασκευαστικότητας. Στο βαθμό που οι γλωσσικοί ισχυρισμοί συνιστούν πάντα μέρος μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής παράδοσης και από τη στιγμή που δεν υπάρχει κανένα σαφές και οριοθετημένο αξιολογικό θεμέλιο το οποίο να παρέχει συγκεκριμένους μεθόδους ή τρόπους αξιολόγησης της υπεροχής ή της

²²² Gergen (1985), σ. 272.

²²³ Gergen (1985), σ. 272, (1996), σ. 4.

²²⁴ Gergen (1998n), σ. 50.

²²⁵ Gergen (1997), σ. 452.

²²⁶ Gergen (1997), σ. 453.

κατωτερότητας μιας άποψης έναντι μιας άλλης, τότε όλες οι γλωσσικές κατασκευές υπολογίζονται ως ισάξια αξιολογικής εγκυρότητας στα πλαίσια της εν λόγω πολιτισμικής πραγματικότητας. Από τη στιγμή που οι καθολικοί κανόνες αξιολόγησης σχετικοποιούνται προκειμένου να ανταποκριθούν στις συγκεκριμένες πολιτισμικές ανάγκες των ατόμων που τις συγκροτούν ως τέτοιες, στον ίδιο βαθμό σχετικοποιούνται και τα αξιολογικά και ηθικά κριτήρια αποτίμησης του αληθούς ή ψευδούς προσδιορισμού τους.

Στην τελευταία φάση ανάπτυξης της Κονστρουξιονιστικής προσέγγισης ο Gergen πραγματοποιεί σημαντικές αλλαγές η συστηματοποίηση των οποίων διαφαίνεται ευκρινέστερα στο πεδίο της ηθικής εννοιολόγησης. Όπως περιγράφει και ο ίδιος στο *Relational Being* όλες οι σχέσεις διέπονται από την εγγενή σε αυτές δυνατότητα παραγωγής ηθικότητων πρώτης τάξης. Οι ηθικότητες πρώτης τάξης αποτελούν πρωταρχικές μήτρες παραγωγής αξιών, βασικούς θύλακες εκκίνησης μιας σειράς από συντονισμένες σχεσιακότητες οι οποίες καθιερώνουν μια τοπική και συγκεκριμένη εκδοχή του καλού και του αποδεκτού εντός τους²²⁷. Δίχως τις ηθικότητες πρώτης τάξης είναι αδύνατη η εξαγωγή νοήματος στους εν λόγω τρόπους ζωής²²⁸. Οι ηθικότητες πρώτης τάξης θέτουν σε ισχύ εκείνες τις κατανοητικές πράξεις που διευκολύνουν τον από κοινού συντονισμό και καθιερώνουν τα τοπικά κριτήρια για την αξιολόγηση του καλού και του κακού. Όπως αναφέρει και ο Gergen: «στο σχεσιακό ον η παραγωγή του καλού εγκαθιδρύει τις συνθήκες για την ανθρώπινη δράση· για όσο καιρό συντονίζουμε τις δράσεις μας προκειμένου να παράξουμε αρμονία ή ολοκλήρωση ο αγώνας ανάμεσα στο καλό και στο κακό θα συνεχίζεται»²²⁹.

Βρισκόμαστε μπροστά σε μια νέα σύλληψη της ηθικής εννοιολόγησης. Η ηθικότητας πρώτης τάξης περιγράφει με τον πιο παραστατικό τρόπο την πιο ουσιαστική για το κοινωνικό (στην προκειμένη περίπτωση σχεσιακό) ον ανάγκη, την ανάγκη της κοινωνικής σχέσης, οικειοποιούμενη την έννοια της ηθικότητας που συνεπάγεται μια τόσο κομβική σχέση. Σε προηγούμενο κεφάλαιο δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι ο Gergen πραγματοποιεί μια εννοιολογική μεταστροφή δείχνοντας ιδιαίτερη προτίμηση για την έννοια της σχεσιακότητας. Και όπως

²²⁷ Gergen (2009), σ. 357.

²²⁸ Gergen (2009), σ. 358.

²²⁹ Gergen (2007), σ. 371.

περιγράφει με αρκετά γλαφυρό και λεπτομερή τρόπο το *Relational Being*, είναι αδύνατο να υπάρξει στοιχειώδης και βιώσιμη κοινωνική ομάδα δίχως την πίστη σε μια από κοινού σχεσιακότητα, σε μια στοιχειώδη μορφή ηθικής αξιολόγησης.

Παρά το γεγονός ότι ο Gergen ανιχνεύει και αναγνωρίζει στις ηθικότητες πρώτης τάξης μια σειρά από καταστροφικά χαρακτηριστικά που συνοδεύουν τη σύναψη κάθε σχέσης όπως η αλλοτρίωση, η σύγκρουση ή μια εγγενής αυτοαποδομητική ροπή που ενέχεται σε κάθε σχέση που βρίσκεται στα πρώτα στάδια της διαμόρφωσής της²³⁰, παρά το γεγονός δηλαδή ότι ταυτίζει τα πρώτα στάδια καθιέρωσης της σχέσης με όρους αποσάθρωσης κι εγγενούς τάσης εξόντωσης²³¹, εντούτοις θέτει ένα σημαντικό ζήτημα βιωσιμότητας των σχεσιακών πραγματικοτήτων ή τουλάχιστον κάποιων από αυτές. Και σχεσιακή βιωσιμότητα δίχως στοιχειώδη εννοιολόγηση της ηθικής δε μπορεί να υπάρξει. Η μετάβαση από την ηθικότητα της πρώτης τάξης στην ηθικότητα της δεύτερης τάξης σηματοδοτεί αυτήν ακριβώς τη διαδικασία, το ότι δηλαδή η σχεσιακή πραγματικότητα γίνεται δυνατή ακριβώς επειδή διαμεσολαβείται από την ανάγκη της ηθικής αναγνώρισης των λοιπών σχεσιακών όντων ως ηθικών παραγόντων ικανών να διαμορφώσουν από κοινού εύλογα και δικαιολογημένα κριτήρια αποδοχής ή μη αποδοχής συγκεκριμένων πράξεων εντός τους ως νομιμοποιημένων ή ως μη νομιμοποιημένων και άρα μη αποδεκτών. Με άλλα λόγια, δε μπορεί να υπάρξει ηθικότητα δεύτερης τάξης δίχως προηγουμένως να μην έχει μια συγκεκριμένη εκδοχή του καλού που αυτή η ηθικότητα θα ενσωματώνει²³². Και προκειμένου να φτάσει σε ένα σημείο καθιέρωσής της αυτή η ηθικότητα προϋποθέτει μια ισχυρή σχεσιακή δέσμευση.

Αυτό στο οποίο μάλλον αποτυγχάνει η εν λόγω ηθική θεώρηση του Gergen και το οποίο αποτελεί και το σημαντικότερο λόγο για τον οποίο η εν λόγω προσέγγιση δε μπορεί να εφαρμοστεί σε επίπεδο μακροκοινωνικής ανάλυσης, είναι η παντελής αδυναμία θεωρητικοποίησης περί της ίδιας της πρακτικής, του πυρήνα δηλαδή της ηθικής δραστηριότητας κι όχι απλά της θεωρητικοποίησης περί του τι θα έπρεπε να σημαίνει η ηθική ή η ηθικότητα. Καμία από τις προαναφερθείσες ηθικές θεωρήσεις του Gergen δεν παρέχει τα επιστημολογικά και μεθοδολογικά θεμέλια της παραγωγής μιας ψυχολογικής θεωρίας που να μπορεί να παράσχει μια εννοιολογική υποστήριξη

²³⁰ Gergen (2009), σ. 360.

²³¹ Gergen (2009), σ. 364.

²³² Gergen (2009), σ. 364.

μιας σαφούς κι ενοποιημένης εικόνας της πρακτικής και του τρόπου με τον οποίο θα έπρεπε να αντιμετωπίσουμε το σχεσιακό παράγοντα ως έμπρακτο φορέα συστηματικών ενεργειών και δραστηριοτήτων και η οποία θα όφειλε να παρουσιάζει τους λόγους που οι εν λόγω παράγοντες συντηρούν, θα έπρεπε να συντηρούν ή να υπονομεύουν έναν υπάρχοντα τρόπο ζωής. Ουσιαστικά, με μοναδική εξαίρεση τη χρονικά πρώτη θεώρηση της ηθικής διάστασης, η οποία και συνιστά μια ιδιότυπη μορφή επιστημονικής υπενθύμισης της αξιολογικής βάσης των ψυχολογικών μοντέλων της έρευνας, οι άλλες δυο απόπειρες εννοιολόγησης της ηθικής τείνουν είτε στη δεύτερη φάση να απαξιώνουν την έννοια της ηθικής υποκαθιστώντας την με μια σχετικοποιημένη μορφή ρηματικής αξιολόγησης προσαρμοσμένης πάντα στα δεδομένα του προς ανάλυση πολιτισμού είτε στην τρίτη φάση να τη μετουσιώνουν σε μια γνωστικού τύπου καθοδηγητική αρχή που αποτυγχάνει ριζικά να παράσχει μια ευκρινή θεώρηση της ορθά στοιχειοθετημένης κοινωνικής πρακτικής.

Αλλά ακριβώς όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της υπεράσπισης μιας αντικειμενικά υπαρκτής πραγματικότητας εκ μέρους των ρεαλιστών, μια αντίστοιχη προσπάθεια παρατηρείται και στο πεδίο της κριτικής του ηθικού σχετικισμού, ο οποίος αναπαράγεται με μάλλον αλόγιστους ρυθμούς στο εσωτερικό του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού. Φυσικά η ενασχόληση με την ηθική διάσταση των ψυχολογικών θεωριών αποτελεί πεδίο λησμονημένης θεωρητικοποίησης τόσο στα πλαίσια του κλάδου γενικότερα πόσο μάλλον στο πεδίο του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η κριτική που θα πραγματοποιηθεί στο παρόν κεφάλαιο θα αντλήσει τη βασική επιχειρηματολογία της κριτικής της σε ένα και μοναδικό αλλά εξαιρετικά περιεκτικό ως προς την εννοιολόγηση της ηθικής κι ευφυές βιβλίο.

Ο ηθικός ρεαλισμός λοιπόν τίθεται υπέρ της ύπαρξης μιας αντικειμενικής ηθικής βάσης η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως βασικός πυρήνας δικαιολόγησης των ισχυρισμών ως προς την αλήθεια ή την ψευδότητά τους²³³. Σε άμεση αντιπαραβολή με τις αντι-ρεαλιστικές ή σχετικιστικές αξιώσεις να μην υπάρχει καμία προϋπάρχουσα αξιολογική βάση αποτίμησης ενός επιχειρήματος, μιας σχεσιακής πραγματικότητας ή μιας οποιασδήποτε τοπικά συναρθρωμένης έννοιας ως περισσότερο ή λιγότερο ισχύουσας σε σχέση με τις υπόλοιπες, ο ηθικός ρεαλισμός

²³³ Brinkmann (2011), σ. 97.

υπενθυμίζει πως καμία από τις παραπάνω διαδικασίες δε μπορεί να εννοηθεί στην απόσπασή της από το πλαίσιο της ευρύτερης ηθικής σφαίρας της οποίας αποτελεί τμήμα. Τα φαινόμενα τα οποία μελετά ο κλάδος της ψυχολογίας, τα ψυχολογικά φαινόμενα, αποτελούν στην ουσία τους ηθικά φαινόμενα καθώς είναι οι ερευνητικές και πρακτικές προεκτάσεις τους που έχουν άμεσες συνέπειες για τις ζωές των ανθρώπων²³⁴. Υπό αυτό το πρίσμα ούτε η μελέτη των γλωσσικών κατασκευών μπορεί να ιδωθεί ανεξάρτητα από τις ηθικές συνέπειες που κουβαλά ως προς τα αποτελέσματά του ή ως προς τις κοινωνικές ομάδες προς τις οποίες απευθύνεται. Μια ηθική κατανόηση της ψυχολογίας θα ήταν αντίθετη στην πεποίθηση σύμφωνα με την οποία η ηθική ανάγεται σε ένα πλήθος από διάσπαρτες και εξειδικευμένα αναδυόμενες κοινωνικές κατασκευές που συντάσσονται αποκλειστικά στο πεδίο του λόγου και προορίζεται να υπηρετήσει τις στενές ανάγκες του συγκεκριμένου πλαισίου στο οποίο εμφανίζεται²³⁵. Αντιθέτως, είναι η συγκεκριμένη ηθική διάσταση της κοινωνικής πρακτικής και των διαντιδράσεων που πραγματοποιούνται εντός της²³⁶ αυτή που επιτρέπει την από κοινού συμπόρευση την οποία επιτρέπει ο γλωσσικός συντονισμός και οι υπόλοιπες ψυχικές λειτουργίες.

Μια ολοκληρωμένη επόπτευση της ηθικής στην ψυχολογία οφείλει να υπερβαίνει την αποσπασματική θεώρησή της ως μιας υποβοηθητικής ρηματικής συσκευής ή ως μιας επιμέρους ιδιότητας της γενικότερης προσωπικότητας η οποία άλλοτε θα αποκτηθεί άλλοτε θα εκπέσει ανάλογα με το βαθμό της ζύμωσης ή της ένταξης στο κοινωνικό σκηνικό. Η ηθική δεν είναι ούτε μια εξωτερική ρυθμιστική δύναμη που επεμβαίνει με κάποιο τρόπο και διευθετεί τις ελαττωματικές ή ανήθικες πτυχές της κοινωνικής ζωής και των κοινωνικών δρώντων ούτε φυσικά μπορεί να ιδωθεί σαν μια ειδική πτυχή της συμπεριφοράς ή της προσωπικότητας ανάμεσα σε όλες τις υπόλοιπες. Είναι κάτι περισσότερο και δε μπορεί να αναχθεί στον κοινωνικό καταναγκασμό, στις τεχνικές του ρηματικού προσανατολισμού ή στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας.

Οι συγκεκριμένες εκδοχές της ηθικής υπό το πρίσμα του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού όπως παρουσιάστηκαν παραπάνω τείνουν να εμφανίζουν μια πιο

²³⁴ Brinkmann (2011), σ. 1.

²³⁵ Brinkmann (2011), σ. 12.

²³⁶ Brinkmann (2011), σ. 3.

ψυχολογικοποιημένη διάσταση της ηθικής. Κάτι τέτοιο γίνεται πρόδηλο αν αναλογιστεί κανείς τους συγκεκριμένους τρόπους χρήσης της γλώσσας και των γλωσσικών παραμέτρων όπως αυτές παρουσιάζονται πολλές φορές στα πλαίσια του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού. Όπως έχει επανειλημμένως τονιστεί, η αποκλειστική αξιοποίηση της γλωσσικής κατασκευαστικότητας στις συγκεκριμένες τοπικές συνθήκες της παραγωγής της δε μπορεί να επιτρέψει μακροπρόθεσμες και γενικευμένες αλλαγές στο πεδίο της κοινωνικής πραγματικότητας από τη στιγμή που το γλωσσικό φαινόμενο εξαντλείται στους δικούς του εσωτερικούς λόγους συντήρησης, αναπαραγωγής και αυτοκατανάλωσης. Δεδομένης αυτής της συνθήκης, είναι αδύνατο να υπάρξει ποτέ στα πλαίσια τέτοιου είδους προσεγγίσεων η αξίωση για τη διατύπωση ορθολογικών αιτιών δράσης πέραν των νοησιαρχικού τύπου ρηματικών και διαλογικών συναλλαγών που επιτυγχάνονται στα πλαίσιά της. Το κίνημα του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού επαναφέρει στο επίκεντρο της επιστημολογικής προσοχής τη σημασία των ρηματικών διαμορφώσεων ως σημαντικών προϋποθέσεων για την επιτυχή και υγιή εξέλιξη της κοινωνικής ζωής αλλά λησμονεί το γεγονός ότι η πεμπτουσία της κοινωνικής ζωής δεν εξαντλείται στην καθαυτό γλωσσική παραγωγή αλλά στην ίδια τη ρηματική πρακτική ο σκοπός και η ύπαρξη της οποίας είναι η απόδοση και η απολαβή των ακριβών αιτιών και λόγων των πράξεων και των δραστηριοτήτων μας δίχως τα οποία θα ήταν αδύνατος οποιοσδήποτε ισχυρισμός περί της ύπαρξης γλωσσικών ή άλλου είδους ψυχολογικών λειτουργιών²³⁷.

Φαίνεται λοιπόν πως η γλωσσική λειτουργία ιδωμένη στη βάση της ως ψυχολογική λειτουργία δεν περιλαμβάνει τις απλές διαδικασίες συντονισμού κι επικοινωνίας εντός των οποίων εξαντλείται και η πτυχή της νοηματοδότησης και της ανανέωσης των γλωσσικών αποθεμάτων. Η κινητοποίηση των γλωσσικών ιδιοτήτων συμβαίνει πάντα παράλληλα με την κινητοποίηση μιας σειράς από άλλες ψυχολογικές λειτουργίες όπως η φαντασία, το συναίσθημα, η ερμηνεία και η κριτική αξιολόγηση και είναι πάντα ενταγμένη σε εμπράγματα και πραγματικές καταστάσεις που υφίστανται και που μπορούν να υπάρξουν μόνο ως μέρος ενός πλαισίου που απαιτεί πρακτική εμπλοκή και ηθική δέσμευση²³⁸. Η συνύπαρξη και η καθημερινή συναναστροφή μέσα στο εν λόγω αξιακό πλαίσιο δεν αποτελεί μια ουδέτερη συνθήκη

²³⁷ Brinkmann (2011), σ. 6.

²³⁸ Brinkmann (2011), σ. 3.

ύπαρξης ή απλής συνύπαρξης αλλά ενός αξιακά φορτισμένου κόσμου συγκεκριμένων στοχεύσεων και ηθικών αποκρίσεων που υπαγορεύονται κι απαιτούνται από τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτόν²³⁹. Κάπως έτσι, ακόμη και οι γλωσσικές αποκρίσεις και ανταπαντήσεις που στοιχειοθετούνται στα πλαίσια μιας καθημερινής και ίσως τυπικής ρηματικής αλληλουχίας, είναι ενσωματωμένες σε συγκεκριμένα πλαίσια ηθικής νοηματοδότησης τα οποία καθορίζουν κατά πολύ συγκεκριμένους τρόπους τους σκοπούς, τις προθέσεις αλλά και τα πρακτικά διακυβεύματα της εκάστοτε ρηματικής συνδιαλλαγής. Ο Brinkmann ισχυρίζεται πως:

«Οι ηθικές ιδιότητες είναι πραγματικές αλλά απαιτούν ενσωματωμένα, εμπειρώμενα κι εμπλεκόμενα ανθρώπινα όντα όπως ακριβώς τα χαμόγελα απαιτούν χείλη και στόματα αλλά δεν είναι λιγότερο πραγματικά γι' αυτό. Αλλά μόλις υπάρξουν ανθρώπινα όντα ικανά να πράξουν, ήτοι ικανά να αρθρώσουν τους λόγους που απαντούν σε συγκεκριμένες καταστάσεις, τότε υπάρχουν ηθικές ιδιότητες στον κόσμο»²⁴⁰.

Εκείνο λοιπόν που σηματοδοτεί την ηθική παρουσία των ανθρώπινων όντων στον κόσμο είναι η εγγενής σε αυτά ιδιότητα να παράσχουν την ακριβή παρουσίαση των λόγων οι οποίοι τους οδήγησαν στην πραγματοποίηση των συγκεκριμένων πράξεων. Είναι με άλλα λόγια η ακριβής περιγραφή και η λεπτομερής εξήγηση των βαθύτερων λόγων των πράξεών μας τα στοιχεία αυτά που μας καθιστούν ορθολογικούς και ηθικά αυτεξούσιους παράγοντες κι όχι ο ρηματικός ετεροκαθορισμός που συντελείται εξαιτίας της κοινής κατανόησης των τυπικών κανόνων της γραμματικό-συντακτικής και προοδευτικά αναδιαμορφούμενης συμβατικής επικοινωνίας.

Και όπως συμβαίνει με όλα τα ηθικά φαινόμενα έτσι και η γλώσσα μπορεί να υπαχθεί σε μια διαδικασία ηθικής αξιολόγησης των διατυπώσεών της. Φυσικά η εν λόγω διαδικασία αξιολόγησης δεν έχει το χαρακτήρα της εμπειρικής επαλήθευσης των ισχυρισμών αλλά τελεολογικό χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει ότι οι εκάστοτε εκφερόμενες κρίσεις συνιστούν στην πραγματικότητα ηθικές κρίσεις που περιλαμβάνουν τόσο την ερμηνευτική πράξη η οποία αφορά την ενσωμάτωσή τους σε συγκεκριμένες καταστασιακές απαιτήσεις όσο και την πραγματική πτυχή τους η οποία αναφέρεται στην αξιολόγηση των συνεπειών τους σε πραγματικό, πρακτικό

²³⁹ Brinkmann (2011), σ. 101.

²⁴⁰ Brinkmann (2011), σ. 112.

επίπεδο²⁴¹. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι είναι αδύνατο να υπάρξει έστω και στοιχειώδης εννοιολόγηση της ηθικής δίχως να υπάρξει εννοιολόγηση σχετικά με το υπόβαθρο της εφαρμογής αυτής της ηθικής. Το εν λόγω υπόβαθρο δεν είναι άλλο από το πεδίο της καθημερινής ανάγκης για την πρακτική επίλυση και αντιμετώπιση των προβλημάτων που τις περισσότερες φορές προσλαμβάνουν το χαρακτήρα ηθικών διλημμάτων. Μια εννοιολόγηση της ηθικής η οποία αδιαφορεί για το πώς η εν λόγω ηθική θα συμβάλλει στην καλύτερευση των ανθρώπινων συνθηκών διαβίωσης ή στην εφαρμογή της ορθολογικής σκέψης κι επιχειρηματολογίας δε μπορεί να θεωρηθεί ηθική θεωρία²⁴². Ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός αποτυγχάνει να τεκμηριώσει μια ηθική θεωρία όχι αποκλειστικά επειδή οι γλωσσικές κατασκευές δε μπορούν να προσφερθούν ως βασικές μονάδες αξιολόγησης ηθικών κρίσεων αλλά επειδή δε θα μπορέσουν ποτέ να αξιώσουν την εμπράγματα, ηθική επικύρωση και αναγνώρισή τους στο πεδίο της κοινωνικής πραγματικότητας.

²⁴¹ Brinkmann (2011), σ. 2.

²⁴² Brinkmann (2011), σ. 98.

Συμπεράσματα

Κλείνοντας, κι επιχειρώντας κάποιου τύπου συστηματοποίηση στον τρόπο με τον οποίο θα παρουσιαστούν τα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας, θα μπορούσε να ειπωθεί πως ο πρωταρχικός στόχος της παραπάνω έκθεσης στάθηκε η διατήρηση της επιστημονικής συνέχειας του πεδίου της Κοινωνικής Ψυχολογίας μέσω της χρήσης της έννοιας της κρίσης. Η κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας φαίνεται να παρουσιάζει μια ιδιοτυπία σχετικά με τον τρόπο που θα μπορούσε να ερμηνευθεί. Όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση της Κοινωνικής Ψυχολογίας, το ίδιο το γεγονός της εκκίνησης του διαλόγου για την κρίση της Κοινωνικής Ψυχολογίας, προήλθε από μια περίοδο σχετικής ωρίμανσης των συνθηκών εντός των οποίων οι ψυχολόγοι είχαν συνηθίσει να ασκούν την ερευνητική τους πρακτική. Αυτό σημαίνει πως η κρίση δε συνέβη σε μια τυχαία χρονική τοποθέτηση στην γενικότερη ιστορία του κλάδου αλλά σε μια εποχή κατά τη διάρκεια της οποίας καλλιεργήθηκαν κι ευδοκίμησαν μια σειρά από συγκεκριμένου τύπου κριτικές οι οποίες λειτούργησαν ως βασικοί θύλακες εντός των οποίων τέθηκαν -σε μικρότερο βαθμό τα θεμέλια αλλά- σε μεγαλύτερο βαθμό η αυξημένη συνειδητοποίηση κάποιας μερίδας επαγγελματιών για το μετασχηματισμό του πεδίου. Η βασική συνέπεια μιας τέτοιας αποδοχής οδηγεί σε μια διαφορετική σύλληψη του φαινομένου της κρίσης. Στην περίπτωση αυτή η κρίση δεν εννοείται ως ένας μεθοδολογικός περιορισμός αλλά ως μια θεωρητική δυνατότητα. Η κρίση βιώθηκε ως ένα στάδιο η διαμεσολάβηση των περιεχομένων της οποίας θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια ουσιαστικής φύσεως άρση του πεδίου εν γένει. Εκεί που κάποιος θα μπορούσε εύκολα να αναγνώσει το φαινόμενο της κρίσης ως μια μαύρο κεφάλαιο στην ιστορία της Κοινωνικής Ψυχολογίας και άρα της Ψυχολογίας γενικότερα, εντούτοις μια συστηματική επεξεργασία των ιστορικών κι επιστημονικών δεδομένων, δείχνει πως η κρίση αποτέλεσε εν τέλει ένα σημάδι για την κατανόηση της αναγκαιότητας ριζικών αλλαγών στην Ψυχολογία.

Η ουσία αυτής της αναγκαιότητας απέκτησε την αντικειμενική της πραγμάτωση στο πεδίο της Ψυχολογίας μέσω της εμφάνισης του και της θεωρητικοποίησης του διπόλου ανάμεσα στις ερμηνευτικές και στις ντετερμινιστικές προσεγγίσεις. Ουσιαστικά, η αφορμή για την ανάπτυξη διαφορετικών θεωριών του νοήματος όπως αυτές που παρουσιάστηκαν στο πρώτο μέρος δόθηκε από την εκκίνηση του διαλόγου της κρίσης και της δυσαρέσκειας με την πειραματική συνθήκη που αυτός

συνεπαγόταν. Η προσπάθεια του Kenneth Gergen αποτελεί την άμεση ανταπόκριση και απάντηση σε κάποια από τα βασικά ερωτήματα της κρίσης. Θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει πως ενώ το πρώτο στάδιο της κριτικής του θεωρητικοποίησης στρέφεται γύρω από την ανάδειξη μιας σειράς σημαντικών περιορισμών της πειραματικής διαδικασίας, το δεύτερο στάδιο της επιστημονικής του πορείας θέτει ως άμεσο διακύβευμά του τη δημιουργία μιας θεωρίας του νοήματος και των τρόπων με τους οποίους αυτό τείνει να παράγεται ή να αναπαράγεται στο πεδίο των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής πρακτικής. Παρά το γεγονός ότι ο Gergen εισαγάγει με τον παράδοξο τρόπο της γλωσσικής πολλαπλότητας την έννοια του νοήματος και με τον τρόπο αυτό την υπαινίσσεται πιο έμμεσα, παρά ταύτα υπάρχει μικρό περιθώριο αμφιβολίας σχετικά με την επόπτευση της θεωρίας του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού ως μια θεωρίας του νοήματος. Στην αρχή του δευτέρου μέρους της παρουσίασης, δείξαμε ότι η προσπάθεια της κατασκευής της εν λόγω θεωρίας περιλαμβάνει μια σειρά από αντιφάσεις η σημαντικότερη από τις οποίες είναι η αδυναμία της σύλληψης του νοήματος ως έννοιας που περιλαμβάνει και δύναται να λάβει πολλαπλούς περιορισμούς και η εξωτερική θέασή του ως ένα διαρκώς αναδιατυπωμένο σημείο. Σταδιακά βέβαια, ο Gergen απομακρύνεται από αυτή του την εστίαση στη διαπραγματευόμενη λεκτικοποίηση και δίνει έμφαση σε διαδικασίες δημιουργίας υπερατομικού νοήματος όπως αυτές που αναγνωρίσαμε στο *Relational Being*. Ο Gergen επιχειρεί με κάθε δυνατό τρόπο να αφυπνίσει τον πιθανό αναγνώστη να θεωρήσει τον εαυτό του έναν ενεργό κοινωνικό δρώντα, ένα κοινωνικό ον με αυξημένη βαρύτητα στον καθορισμό της κοινωνικής ζωής, κάτι που επιτυγχάνει με την αυξημένη εστίαση στην ουσία της ύπαρξης της κοινωνικής ζωής που δε μπορεί να είναι άλλη από την πρωταρχική σύλληψη της σχέσης, δηλαδή της προϋπόθεσης της ύπαρξης της δυαδικότητας και της δυποκειμενικότητας για την εύλογη παραγωγή του νοήματος. Ουσιαστικά, η πεμπτουσία της διαφοροποίησης της ύστερης φάσης του, έγκειται στη συστηματική καταγραφή μιας σειράς από συστηματικώς επεξεργασμένα επιχειρήματα τα οποία, έχοντας ως θεωρητικό τους θεμέλιο την ουσία της κοινωνικής ζωής, αναδεικνύουν σε κάθε μεμονωμένη τους παρατήρηση τις σχεσιακές συνδηλώσεις της παραγωγής του νοήματος. Βλέπουμε με άλλα λόγια πως εκείνη η συνιστώσα που ενδιαφέρει περισσότερο τον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό του Gergen είναι η ανάδειξη όλων εκείνων των παραγόντων που

ευνοούν την από κοινού συμμετοχή των κοινωνικών δρώντων στην ουσία της κοινωνικής ζωής και άρα στην από κοινού παραγωγή του νοήματος.

Οι παράγοντες εκείνοι που λειτουργούν αποδομητικά ως προς τη σύναψη και παραγωγή του νοήματος εκτίθενται στο τρίτο μέρος της παρουσίασης. Εκεί πραγματοποιείται μια απόπειρα ανάδειξης κάποιων από τους εσωτερικούς περιορισμούς σε κάποιες από τις βασικές γραμμές του κοινωνιολογικού και ψυχολογικού εγχειρήματος του Gergen. Για παράδειγμα, ένας από τους σημαντικότερους εν λόγω περιορισμούς είναι η αδυναμία του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού να συλλάβει την πραγματική διάσταση του ηθικού όντος το οποίο υποτίθεται πως περιγράφει. Επιχειρήσαμε να αποδείξουμε πως η απλουστευτική θεώρηση της ηθικής ως μιας συνθήκης νοούμενης με την εικόνα του δοχείου αξιών και η οποία εντοπίζεται άλλοτε σε μεγαλύτερο κι άλλοτε σε μικρότερο βαθμό από τους κοινωνικούς δρώντες δε μπορεί να ανοίξει το δρόμο για τη δημιουργία πραγματικών ηθικών όντων.

Μια άλλη διάσταση της Κονστρουξιονιστικής επιστημολογίας που λειτουργεί ανασταλτικά για τη δημιουργία του νοήματος είναι η αδυναμία του εν λόγω προγράμματος να θεωρητικοποιήσει επί του πραγματικού. Η βασική υπόθεση της επιχειρηματολογίας που ακολουθήθηκε τέθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνει πιο κατανοητή στον αναγνώστη η αντίφαση ανάμεσα στις θεωρίες με αγνωστικιστικό πρόσημο και στις θεωρίες που πρεσβεύουν τη δυνατότητα για πραγματική γνώση της κοινωνικής ζωής. Το επιχείρημα που επιθυμούμε να κρατήσει ο αναγνώστης είναι πως για εκείνα τα θεωρητικά προγράμματα των οποίων η βασική επιστημολογική αρχή αποστρέφεται οποιαδήποτε προσπάθεια συστηματικής ενασχόλησης με την αληθινή γνώση αυτού που υπάρχει πραγματικά, τα πράγματα δυσκολεύουν σε εξαιρετικό βαθμό. Τα προγράμματα αυτά όχι μόνο αποδομούν την ουσία της επιστημονικής έρευνας ήτοι της ορθολογικής διάγνωσης της πραγματικότητας αλλά επίσης αποδεικνύονται εξαιρετικά ανεπαρκή όταν πρόκειται να δημιουργήσουν ένα αντικειμενικό υπόβαθρο για την αλλαγή της μορφής της κοινωνικής ζωής ή όταν καθίσταται αναγκαία η αναζήτηση της νοηματικής βάσης της πραγματικότητας. Ευελπιστούμε να έχουμε καταφέρει να αρθρώσουμε κάποιους από τους ύστατους θύλακες που θα μας κάνουν να ξαναβρούμε το νόημα. Όχι το νόημα ως μια

ανταλλακτική αλληλοσημειοδότηση αλλά ως πραγματική επαφή μέσα σε έναν υπερκατακερματισμένο κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adair, J. (1991). Social cognition, artifact and the passing of the so-called crisis in social psychology. *Canadian Psychology*, 32(3), 445-450.
- Antaki, C. (2011). Η ανάλυση συνομιλίας και η στροφή στο λόγο στην κοινωνική ψυχολογία. Στο Ν. Μποζατζής & Θ. Δραγώνα (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η Στροφή στο Λόγο* (σ. 113-130). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Armistead, N. (1974). Introduction. In N. Armistead (Eds.), *Reconstructing Social Psychology* (pp. 7-27). Harmondsworth: Penguin.
- Billing, M. (1990). Rhetoric of social psychology. In I. Parker & J. Shotter (Eds.), *Deconstructing Social Psychology* (pp. 47-60). London: Routledge.
- Brinkmann, S. (2006). Questioning constructionism: Towards an ethics of finitude. *Journal of Humanistic Psychology*, 46(1), 92-111.
- Brinkmann, S. (2011). *Psychology as a moral science*. New York: Springer.
- Burman, E. (1996). The crisis in modern social psychology and how to find it. *South African Journal of Psychology*, 26(3), 135-142.
- Burr, V. (1999). The extra-discursive in social constructionism. In J. Cromby & D. J. Nightingale (Eds.), *Social Constructionist Psychology: A Critical Analysis of Theory and Practice* (pp. 113-126). Buckingham: Open University Press.
- Burkitt, I. (1999). Between the dark and the light: Power and the material contexts of social relations. In J. Cromby & D. J. Nightingale (Eds.), *Social Constructionist Psychology: A Critical Analysis of Theory and Practice* (pp. 69-82). Buckingham: Open University Press.
- Cartwright, D. (1979). Contemporary social psychology in historical perspective. *Social Psychology Quarterly*, 42(1), 82-93.
- Cromby, J., & Nightingale, D. J. (1999). What's wrong with social constructionism? In J. Cromby & D. J. Nightingale (Eds.), *Social Constructionist Psychology: A Critical Analysis of Theory and Practice* (pp. 1-19). Buckingham: Open University Press.

- Δαφέρμος, Μ. (2008). Κοινωνικός κονστρουξιονισμός και ανάλυση λόγου. *Ελεύθερα*, 4, 67-90.
- Dafermos, M. (2015). Rethinking the crisis in social psychology: A dialectical perspective. *Social and Personality Psychology Compass*, 9(8), 394-405.
- Easthope, A. (1990). "I gotta use words when I talk to you": Deconstructing the theory of communication. In I. Parker & J. Shotter (Eds.), *Deconstructing Social Psychology* (pp. 76-87). London: Routledge.
- Edwards, D. & Potter, J. (2011). Λογοψυχολογία και ψυχικές καταστάσεις. Στο Ν. Μποζατζής & Θ. Δραγώνα (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η Στροφή στο Λόγο* (σ. 131-156). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Elms, A. C. (1975). The crisis of confidence in social psychology. *American Psychologist*, 30(10), 967-976.
- Gergen, K. J. (1973). Social psychology as history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26(2), 309-320.
- Gergen, K. J. (1978). Toward generative theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(11), 1344-1360.
- Gergen, K. J. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40(3), 266-275.
- Gergen, K. J. (1996). Social psychology as social construction: The emerging vision. In C. McGarty & A. Haslam (Eds.), *The Message of Social Psychology: Perspectives on Mind in Society* (pp.113-128). Oxford: Blackwell.
- Gergen, K. J., Gulerce, A., Lock, A., & Misra, G. (1996). Psychological science in cultural context. *American Psychologist*, 51(5), 496-503.
- Gergen K. J. (1997). Social theory in context: Relational humanism. In J. Greenwood (Eds.), *The Mark of the Social: Discovery or Invention?* New York: Rowman & Littlefield.
- Gergen, K. J. (1997b). *Κορεσμένος Εαυτός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Gergen, K. J. (1998a). Constructionist dialogues and the vicissitudes of the political. In I. Velody & R. Williams (Eds.), *The Politics of Constructionism*. London: Sage.

- Gergen, K. J. (1998b). Narrative, moral identity and historical consciousness: A social constructionist approach. In J. Straub (Eds.), *Narration, Identity and Historical Consciousness*. (pp. 99-119). New York: Oxford Berghahn.
- Gergen, K. J. (2001). Psychological science in a postmodern context. *American Psychologist*, 56(10), 803-813.
- Gergen, K. J. (2007). Relativism, religion and relational being. *Common Knowledge*, 13(2-3), 362-378.
- Gergen, K. J. (2009). *Relational Being: Beyond Self and Community*. New York. Oxford University Press.
- Gergen, K. J. (2011a). Η μελέτη του λόγου: Ένα κίνημα σε εξέλιξη. Στο Ν. Μποζατζής & Θ. Δραγώνα (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η Στροφή στο Λόγο* (σ. 315-332). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Gergen, K. J. (2011b). Αφηγηματική διερεύνηση: Διάλογος πέρα από επιστημονικούς τομείς. Στο Ν. Μποζατζής & Θ. Δραγώνα (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η Στροφή στο Λόγο* (σ. 177-190). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Harré, R. (1993). *Social Being*. Oxford: Blackwell.
- Harré, R. (1999). Discourse and the embodied person. In J. Cromby & D. J. Nightingale (Eds.), *Social Constructionist Psychology: A Critical Analysis of Theory and Practice* (pp. 97-112). Buckingham: Open University Press.
- Harré, R. & Secord, P. F. (1976). Experimentation in social psychology. In L. H. Strickland, F. E. Aboud & K. J. Gergen (Eds.), *Social Psychology in Transition* (pp. 51-68). New York: Plenum Press.
- Hollway, W. (2011). Προς μια ψυχοκοινωνική προσέγγιση μέσω της λογοψυχολογίας. Στο Ν. Μποζατζής & Θ. Δραγώνα (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η Στροφή στο Λόγο* (σ. 209-240). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- House, J. S. (1977). The three faces of social psychology. *Sociometry* 40(2), 161-177.
- Kim, U. (1999). After the crisis in social psychology: The development of the transactional model of science. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 1-19.
- Kressel, N. J. (1990). Systemic barriers to progress in academic social psychology.

- The Journal of Social Psychology*, 130(1), 5-27.
- Lau, R., & Morgan, J. (2014). Integrating discourse, construction and objectivity: A contemporary realist approach. *Sociology*, 48(3), 573-589.
- Maze, J. R. (2001). Social constructionism, deconstructionism and some requirements of discourse. *Theory & Psychology*, 11(3), 393-417.
- McGuire, W. J. (1976). The yin and yang of process in social psychology: Seven koan. In L. H. Strickland, F. E. Aboud & K. J. Gergen (Eds.), *Social Psychology in Transition* (pp. 33-50). New York: Plenum Press.
- Moghaddam, F. (1987). Psychology in the three worlds: As reflected by the crisis in social psychology and the move toward indigenous third-world psychology. *American Psychologist*, 42(10), 912-920.
- Moscovici, S. (1987). Answers and questions. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 17(4), 513-529.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211-250.
- Moscovici, S. (1990). The origin of social representations: A response to Michael. *New Ideas in Psychology*, 8(3), 383-388.
- Nederhof, A. J. & Zwier, A. G. (1983). The crisis in social psychology, an empirical approach. *European Journal of Social Psychology*, 13, 255-280.
- Nightingale, D. J., & Cromby, J. (2002). Social constructionism as ontology: Exposition and example. *Theory & Psychology*, 12(5), 701-713.
- Parker, I. (1999a). Critical reflexive humanism and critical constructionist psychology. In J. Cromby & D. J. Nightingale (Eds.), *Social Constructionist Psychology: A Critical Analysis of Theory and Practice* (pp. 23-36). Buckingham: Open University Press.
- Parker, I. (1999b). Against relativism in psychology, on balance. *History of the Human sciences*, 12(4), 61-78.
- Parker, I. & Shotter, J. (Eds.) (1990). *Deconstructing Social Psychology*. London: Routledge.

- Potter, J. & Wetherell, M. (2007). *Λόγος και Κοινωνική Ψυχολογία: Πέρα από τις στάσεις και τη συμπεριφορά*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Pujol, J., & Montenegro, M. (1999). 'Discourse or materiality?': Impure alternatives for recurrent debates. In J. Cromby & D. J. Nightingale (Eds.), *Social Constructionist Psychology: A Critical Analysis of Theory and Practice* (pp. 83-96). Buckingham: Open University Press.
- Rijsman, J. & Stroebe, W. (1989). Introduction: The two social psychologies or whatever happened to the crisis? *European Journal of Social Psychology*, 19, 339-344.
- Ring, R. (1967). Experimental social psychology: Some sober questions about some frivolous values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 113-123.
- Rommetveit, R. (1976). On 'emancipatory' social psychology. In L. H. Strickland, F. E. Aboud & K. J. Gergen (Eds.), *Social Psychology in Transition* (pp. 107-120). New York: Plenum Press.
- Sherif, M. (1977). Crisis in social psychology: Some remarks towards breaking through the crisis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 3, 368-382.
- Shotter, J. (1990). Social individuality versus possessive individualism: The sounds of silence. In I. Parker & J. Shotter (Eds.), *Deconstructing Social Psychology* (pp. 153-169). London: Routledge.
- Speer, S. A. (2000). Let's get real? Feminism, constructionism and the realism/relativism debate. *Feminism & Psychology*, 10(4), 519-530.
- Staats, A. (1983). *Psychology's crisis of disunity*. New York: Praeger.
- Stevens, R. (1998). Κριτήρια για τη διάκριση μεταξύ θεωριών στην κοινωνική ψυχολογία. Στο R. Sapsford, A. Still, D. Miell, R. Stevens & M. Wetherell (Επιμ.), *Η Θεωρία στην Κοινωνική Ψυχολογία* (σ. 69-96). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Still, A. (1998). Οι ιστορικές καταβολές της κοινωνικής ψυχολογίας. Στο R. Sapsford, A. Still, D. Miell, R. Stevens & M. Wetherell (Επιμ.), *Η Θεωρία στην Κοινωνική Ψυχολογία* (σ. 35-64). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Stringer, P. (1990). Prefacing social psychology: A textbook example. In I. Parker &

- J. Shotter (Eds.), *Deconstructing Social Psychology* (pp. 17-32). London: Routledge.
- Thorngate, W. (1976). Possible limits on a science of social behavior. In L. H. Strickland, F. E. Aboud & K. J. Gergen (Eds.), *Social Psychology in Transition* (pp. 121-140). New York: Plenum Press.
- Wetherell, M., McGhee, P., & Stevens, R. (1998). Ορίζοντας την κοινωνική ψυχολογία. Στο R. Sapsford, A. Still, D. Miell, R. Stevens & M. Wetherell (Επιμ.), *Η Θεωρία στην Κοινωνική Ψυχολογία* (σ. 15-34). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Willig, C. (1999). Beyond appearances: A critical realist approach to social constructionist work. In J. Cromby & D. J. Nightingale (Eds.), *Social Constructionist Psychology: A Critical Analysis of Theory and Practice* (pp. 37-51). Buckingham: Open University Press.